

A close-up portrait of an elderly man with short, wavy, light-colored hair and glasses. He is wearing a dark suit jacket, a light-colored shirt, and a patterned tie. The background is a solid, light brown color. The text is overlaid on the bottom right of the image.

**FRANCESC
VALLVERDÚ CANES
SESSIÓ EN MEMÒRIA**

**INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ FILOLÒGICA
BARCELONA, 2016**

Francesc Vallverdú Canes

Sessió en memòria

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES, LXVI

Francesc Vallverdú Canes

Sessió en memòria

Sala Prat de la Riba
29 de setembre de 2015

BARCELONA
2016

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Francesc Vallverdú Canes : sessió en memòria : Sala Prat de la Riba, 29 de setembre de 2015. — (Semblances biogràfiques ; 66)

A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica. — Bibliografia
ISBN 9788499653112

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica II. Col·lecció: Semblances biogràfiques ; 66
1. Vallverdú, Francesc, 1935-2014 2. Sociolingüistes — Catalunya — Biografia
929Vallverdú, Francesc

Coordinació de l'edició: Gabinet de la Presidència

© dels autors dels textos

© 2016, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juliol del 2016

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Anglofort, SA
Impress a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-311-2
Dipòsit Legal: B 14174-2016

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Homenatge a Francesc Vallverdú Canes	7
Presentació, <i>per Joandomènec Ros</i>	9
Presentació, <i>per M. Teresa Cabré</i>	11
L'homenatge de la Secció Filològica a Francesc Vallverdú, <i>per Joan Martí i Castell</i>	13
Francesc Vallverdú i la sociolingüística catalana a través dels nostres encontres, <i>per Georg Kremnitz</i>	19
La sociolingüística catalana: pioners, anàlisi, conceptes, discurs, recerca, <i>per Joan A. Argenter</i>	27
Les revistes de Francesc Vallverdú: un primer balanç, <i>per Emili Boix</i>	35
La sociolingüística catalana: una caracterització sumària, <i>per Miquel Àngel Pradilla</i>	43
Francesc Vallverdú i la llengua dels mitjans de comunicació, <i>per Josep Gifreu</i>	59
Francesc Vallverdú i la dedicació a la llengua normativa, <i>per Mila Segarra</i>	67

Francesc Vallverdú, traductor, <i>per Joaquim Mallafrè</i>	75
Sobre la realitat poètica de Francesc Vallverdú, <i>per Josep Piera</i>	83
Cloenda, <i>per Carme Vilaginés</i>	91

Homenatge a Francesc Vallverdú Canes

Aquesta semblança recull els textos de la sessió d'homenatge a Francesc Vallverdú Canes amb motiu del primer aniversari de la seva mort (1935-2014), que va tenir lloc a la Sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans el dia 29 de setembre de 2015. La sessió fou presidida i presentada per Joandomènec Ros, president de l'IEC, i M. Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica (SF) de l'IEC.

Els participants en l'homenatge, autors dels textos d'aquesta semblança, que repassa les aportacions de Vallverdú en els camps de la poesia, la traducció i la sociolingüística, foren Joan Martí i Castell i Miquel Àngel Pradilla (membres de la SF i organitzadors de la jornada), Georg Kremnitz, Joan A. Argenter, Josep Gifreu, Mila Segarra, Joaquim Mallafrè i Josep Piera (membres de la SF), i Emili Boix, professor de la Universitat de Barcelona i director de la revista *Treballs de Sociolingüística Catalana*. Carme Vilaginés, vídua de Francesc Vallverdú, va cloure l'acte.

Presentació

Benvinguts a aquesta jornada en record de Francesc Vallverdú, membre il·lustre d'aquesta casa, que ens va deixar ara fa just un any. A l'Institut vàrem acollir una altra jornada en honor seu, que no fou promoguda per la Secció Filològica, sinó pel Congrés de Cultura Catalana. Això ja indica l'aspecte polifacètic d'en Francesc —a continuació en veurem més mostres—, que va destacar en molts àmbits i comeses.

Recordo en Francesc en tres àmbits, un d'ells molt antic. Fa cinquanta anys, el 1964, quan jo era estudiant de la carrera de ciències biològiques, ens va impartir unes classes de català de manera totalment voluntària. Cap dels estudiants havíem estudiat català de manera oficial, va ser la primera finestra oberta al coneixement de la llengua com calia. Recordo especialment una anècdota relacionada amb aquest temps; en un dels dictats que ens feia i després ens comentava per veure els errors que havíem fet, em va donar una satisfacció quan em va dir que només havia fet una falta —era un dictat extens. La clatellada de després, però, va ser forta perquè la falta l'havia fet escrivint el meu nom, Joandomènec, amb hac. Allà vaig aprendre que *Domènec*, igual que *Vic* i altres termes acabats en *ce*, ja no s'han d'escriure amb hac. M'agrada pensar que en Francesc va tenir un paper important, que ni ell ni jo sospitàvem llavors, en el fet que jo ara pugui signar aquestes ratlles com a president de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquest és un aspecte personal, després el vaig conèixer com a col·lega a l'Institut i com a delegat del president, Salvador Giner, a les societats filials; com a secretari general de l'Institut llavors, que m'ocupava també de les filials, vàrem col·laborar estretament en aquesta tasca. Va fer una feina molt important, era una època —estic parlant dels anys 2005-2007, abans de la crisi econòmica— en què hi havia una inflació de societats científiques alienes a l'IEC que volien esdevenir filials. La situació començava a ser complicada, perquè de ganes d'incorporar-les no

ens en mancaven, però econòmicament era inviable. El tracte que ell va tenir en tot moment va ser molt cordial i beneficiós tant per a les societats filials de l'Institut com per a aquestes societats que volien entrar, de les quals només dues ho van aconseguir. Va ser un diplomàtic expert i l'IEC li deu molta feina.

També voldria destacar la seva faceta com a membre de l'Institut, de la Secció Filològica, i, més concretament, la seva aportació als plens de l'IEC. Recordo que algunes vegades les seves intervencions eren fermes, d'altres més pausades, i que quan indicava que no estava d'acord amb algun aspecte que semblava ser acceptat per tothom, el seu raonament ens feia reflexionar perquè hi aportava una dimensió nova. Posava l'èmfasi en les visions que no tothom compartia, cosa que ens va ajudar força en la tasca de la Presidència, i diria que també als membres de l'IEC en general. El recordo amb gran afecte, no només per l'episodi llunyà que he explicat, sinó sobretot per l'alegria que significà per a mi retrobar-lo a l'Institut. El trobarem a faltar.

JOANDOMÈNEC ROS
President de l'IEC

Presentació

Els membres de la Secció Filològica no només sabíem que ho havíem de fer, sinó que volíem fer-ho: retre un homenatge al nostre company de Secció, amic de tants anys, Francesc Vallverdú. Amb motiu del seu traspàs, altres institucions van prendre la iniciativa d'organitzar un acte de record i ens hi vam afegir, però ja des del primer moment ens vam dir que al cap d'un any nosaltres, els companys de la Secció Filològica, volíem encapçalar-ne un altre per a recordar-lo una vegada més.

No parlaré jo del vessant científic de Francesc Vallverdú, que ja es tractarà en les contribucions d'aquesta jornada, sinó que voldria destacar-ne alguns trets. Francesc Vallverdú fou un home molt polifacètic. L'interessava tot i va dedicar-se a moltes coses. Francesc Vallverdú era un home inquiet, curiós, compromès, generós i disponible.

Era un home compromès, ens ho mostra la seva poesia. I no sols la poesia, també el paper que va tenir en la normalització de la llengua, ja fos a través de la seva elaboració intel·lectual en sociolingüística o de la tasca pràctica que dugué a terme en la Corporació Catalana de Mitjans de Comunicació. Era un home totalment compromès amb l'IEC. No va vacil·lar a acceptar la vicepresidència de la Secció Filològica just quan feia poc temps que n'era membre i el president d'aleshores, Joan Martí, li ho va demanar.

Era un home generós, en Francesc Vallverdú no formava part d'aquells grups que intenten col·locar els membres de la capelleta cada vegada que encapçalen un projecte editorial. Comptava amb persones diverses, i aquesta és una de les coses que no li agrairé mai prou. Perquè que en un país petit una persona sàpiga integrar diferents colors en una mateixa empresa és molt d'agrair.

I era un home disponible. Ho era tant que, com ja he dit abans, al cap de dos dies de ser a l'Institut ja va ocupar un càrrec, que li representava més feina que honors, i en acabar el mandat en va acceptar un altre per delegació del president de

l'IEC Salvador Giner. Si no hagués tingut aquest tarannà, aquesta voluntat de servei, segurament la seva tasca de poeta hauria guanyat en disponibilitat.

Francesc Vallverdú tenia com una doble vida: la professional, on guanyava el salari, i l'acadèmica, la intel·lectual, la de servei del país. No va vacil·lar en cap moment quan se li va demanar que posés els seus coneixements lingüístics al servei de la normalització de la llengua i es va estar vint anys fent d'assessor de la Corporació Catalana.

Aquest homenatge, doncs, l'haviem de fer i el volíem fer perquè a la Secció Filològica en Francesc ha deixat un gran buit, el buit d'aquesta generositat, disponibilitat, tarannà afable, que feia que cada vegada que ens vèiem a la Secció trobéssim el seu somriure bonhomíós i franc.

El nostre record per sempre.

M. TERESA CABRÉ
Presidenta de la Secció Filològica

L'homenatge de la Secció Filològica a Francesc Vallverdú

Després del sotrac terrible que fou el traspàs de Francesc Vallverdú, en aquesta mateixa Institució on som ara, celebrarem un acte d'homenatge a la seva persona i a la seva obra. Per què —podríem preguntar-nos— avui li'n dediquem un altre? Són possibles distintes respostes; la principal és que Francesc Vallverdú mereix tots els homenatges que hom li vulgui dedicar, per l'obra extensa, rigorosa i variada que ens deixà com a herència indeleble, i per la qualitat humana que el distingí com a persona bondadosa, noble, sincera, oberta, generosa. Però la que pesa decisivament és que la Secció Filològica (SF) de l'Institut Estudis Catalans (IEC) ha volgut oferir-li la selecció d'aportacions en honor seu, com a prova de gratitud per tot el que ell féu, que fou tant, en favor dels nostres propòsits, de les nostres obligacions, i dels de la institució en general.

Quan Francesc Vallverdú ens deixà, els seus companys restàrem tan aclaparats, que l'única reacció que ens colpí fou la de tristesa i d'incrèdilitat que ja no seria entre nosaltres; no tinguérem esma ni ànims sinó de pensar que perdiem un col·lega savi i exemplar en el capteniment, i que el buit ningú més no el podria omplir. No trobàrem forces per a retre-li aleshores tots els honors; ni aleshores ni mai no les tindrem per a ésser del tot justos amb ell, ja que és incommensurable el que ens deixà com a investigador, com a persona, com a patriota. En aquells moments tan punyents i feridors ens tancàrem en el silenci per a recordar-lo íntimament i per a lamentar-nos, també calladament, de la pena que ens envaí. La Fundació Congrés de Cultura Catalana ens allargà la mà per a ajudar-nos a sobreposar-nos i a contribuir a una sessió emotiva que organitzà i que ens permeté dir-hi alguns mots.

Tanmateix, la SF sabia que quedava pendent un deute inesquivable. I l'homenatge que avui li dediquem vol ésser una aproximació a saldar-lo. Sabem que no podrà ésser més que una aproximació, però estem igualment convençuts que hi

haurà moltes altres ocasions per a honorar la seva tasca i actitud, que han fet avançar tan pregonament la recerca i, doncs, el coneixement de la història de la nostra llengua i, així, estar ensems en millors condicions en la lluita inacabable per a la subsistència del que és el mitjà de comunicació de la nació catalana.

La presidenta de la SF, Maria Teresa Cabré Castellví, un cop prengué possessió del càrrec, fou de les primeres qüestions, si no la primera, de què em va parlar: «Cal que organitzem un simposi a la memòria de Francesc Vallverdú —em digué— i voldria que te n'encarreguessis tu, d'organitzar-lo». Jo era conscient que una cosa i l'altra tenien un sentit especial; que calia fer una jornada en honor seu, era obvi; que fos jo qui mirés de preparar-la, no ho era tant; fins i tot era un xic estrany, per una raó molt senzilla: en el si de la SF hi ha col·legues que es dediquen més directament, fins i tot monogràficament, a la sociolingüística; consegüentment, era lògic que algun d'ells en fos l'organitzador. Però vaig entendre la presidenta i li ho vaig agrair i li ho agraeixo ara públicament: volia que fos jo, perquè havia seguit de prop les relacions que m'uniren durant gairebé cinquanta anys amb en Francesc Vallverdú i en coneix a bastament els punts de coincidència, però també els de discrepància. Gràcies, presidenta, per haver-me donat aquesta oportunitat, que fa que ara pugui dir algunes paraules del mestre de la sociolingüística catalana.

Necessitava algun suport. I l'he tingut sense condicions amb el doctor Miquelàngel Pradilla, el qual ha estat vora meu en la solució de tots els aspectes de l'acte d'avui. Moltes gràcies, doncs, també, benvolgut amic.

Hem de reconèixer que no ens ha estat gens complicat de preparar-lo; ens ha costat, com era previsible, fer la selecció de les persones que presentaran sengles ponències, ja que hem hagut de fer una tria que ha impedit inevitablement la participació de moltíssims altres especialistes que també ens hauria agradat que avui ens parlessin i que els hauria agradat de fer-ho, una part notable dels quals sou aquí. Ens tranquil·litza que tindrem ocasions semblants perquè s'analitzi, si pot ésser exhaustivament, l'obra i la figura de Francesc Vallverdú. Feta l'elecció, per força injusta i incompleta, ningú dels qui han estat pregats d'intervenir no hi ha posat cap problema; ben al contrari: han explicitat el goig personal de poder-ho fer.

Amb la presidenta i amb el doctor Miquelàngel Pradilla vam estar de seguida d'acord que l'objectiu principal d'aquesta reunió havia d'ésser evidentment el record inesborrable de Francesc Vallverdú. Però entenguérem, també unànimement, que ens corresponia que es parlés de les aportacions excel·lents, algunes del tot pioneres, en els diversos àmbits en què treballà. Essent-ne organitzadora la SF de l'IEC, tenint en compte les funcions d'aquesta corporació, hem cregut que havíem de posar l'accent en la investigació de Francesc Vallverdú, més que no pas en altres vessants més personals.

Aquestes consideració i conclusió ens feren adonar d'un problema no pas fàcil

de resoldre adequadament. Francesc Vallverdú s'ocupà d'àmbits distints, conne-xos, variats i tots igualment transcendents de la ciència del llenguatge. El problema a què em refereixo és, és clar, el de la impossibilitat d'abraçar-los tots de manera suficient. No en volíem deixar cap al marge, però tot i així pretendre aprofundir-los era una quimera que havíem d'abandonar. I pensàrem que era just que sortíssim de l'exclusivisme de la sociolingüística. Som conscients que entre els membres de la SF de l'IEC i de l'IEC en general coneixem tots la producció àmplia de Francesc Vallverdú en aquest camp. No solament en fou un expert de primeríssima línia, sinó que n'esdevingué un dels principals introductors en la seva aplicació en els Països Catalans. Algunes persones tenim l'honor de constar com a membres fundadors del Grup Català de Sociolingüística; tanmateix, sense la capacitat, l'entusiasme, l'empenta, el prestigi de Francesc Vallverdú no hauria arribat fins on ha arribat, malgrat les dificultats de tota mena, especialment de recursos, a què hagué d'enfrontar-se sobretot en els anys dels inicis; consegüentment, ell n'és el principal fundador. Avui, sortosament per a tots, ha esdevingut la Societat Catalana de Sociolingüística, filial d'aquesta institució. Igualment sense el seu impuls i la seva il·lusió no s'hauria sostingut una de les revistes capdavanteres en l'estudi de la sociolingüística no exclusivament catalana del Grup i ara de la Societat com és *Treballs de Sociolingüística*. És impossible de llegir la bibliografia de cap recerca sobre sociolingüística catalana en què no aparegui citat, sovint amb una freqüència francament alta. I no manquen obres de referència internacionals en què també consten resultats de la recerca de Francesc Vallverdú, que són teoria universal, aplicable a totes les llengües del món. Partia de la base, no sempre entesa correctament, que les llengües són molt més que sistemes de comunicació, perquè verte-bren grups, cohesionen les persones, identifiquen procedències. Conceptes com *diglòssia, bilingüisme, conflicte lingüístic, estàndard, codificació, registre, normalització, normativització, planificació, política lingüística...*, tingueren en les seves exposicions un tractament aclaridor i particularment innovador, que els llevava ambigüitat, contradiccions i incoherències, que encara avui no hem superat del tot, ni de molt. En suma, és sabuda a bastament de tots els lingüistes aquesta feina d'especialitat que l'ocupà notablement.

Nogensmenys, com he dit suara, penetrà en altres camps. I no em refereixo a res que mai hagués fet circumstancialment o d'esquitllèbit, sinó amb una dedicació a fons i amb fins complexos, no gens fàcils d'assolir. I aquesta labor distinta potser no és tan coneguda ni entre nosaltres mateixos. Segurament que tothom sap que fou un home d'Edicions 62, entre d'altres motius perquè, per la generositat de què he parlat, des de la responsabilitat a l'editorial ens demanava que féssim algun llibre, que en superviséssim algun altre, que coreductéssim una enciclopèdia. Aquest tarannà ens obrí a molts les portes al món de la publicació en moments difícils i a la possibilitat d'assajar les primeres passes com a autors. Això no obs-

tant, el que no és tan segur és que generalment es conegui l'enorme dedicació que hi va tenir a causa de la confiança que li feren els màxims responsables d'aquesta empresa (penso, per exemple, en Josep Maria Castellet o en Ramon Bastardes o en Josep Corredor-Matheos); una confiança que es guanyà per una sensibilitat peculiar a saber triar què convenia que es publicués, no ja solament en el terreny de la lingüística o la filologia, sinó també en el de la literatura de creació, tradicional i nova, catalana i universal. Jo vaig tenir el privilegi de treballar tant amb ell com amb Joan Solà en l'equip d'assessoria lingüística que formàrem tots tres sota la seva coordinació, per a la confecció de l'enciclopèdia *Gran Larousse Català*; una tasca que ens aplegà des de força abans de 1990, data en què aparegué el primer volum, fins a 1993, en què aparegué el desè i darrer (deixo de banda els suplementos posteriors). Durant els gairebé cinc anys de companyonia vaig poder copsar, ultra el criteri personalíssim sobre la normativa del català (al marge que hi estigués o no d'acord; de vegades discrepàvem), la importància que tenia en l'ànima d'Edicions 62: n'era una peça cabdal. En aquesta experiència vaig descobrir l'home que fon els pensaments i els fets, coherent, lleial a si mateix i als altres; no era fàcil de convèncer-lo de res que veïés diferentment, però no es dolia d'haver de rectificar; dialogava constantment, llargament, insistentment. En cartes i papers manuscrits m'explicava què pensava de tal o tal ús literari, i m'incitava a respondre-li amb la mateixa claredat i sinceritat amb què ho feia ell.

Aquesta rellevància a «Can 62» era deguda en bona part a la sensibilitat del creador, és a dir, del poeta, que era: una altra faceta en què s'ha aprofundit poc. Jo vaig tenir l'ocasió de descobrir-la als anys seixanta del segle passat, quan en una llibreria d'Itàlia vaig trobar-hi una antologia de poesia catalana de protesta en què no faltaven versos seus; practicà primerament el realisme social, condicionat per la ideologia amb què responia al franquisme aniquilador que patíem, i passà després a deixar-se endur per una inspiració més complexa i mediata. Aquest forjador de poesia tenia un ull especial a saber triar prosa i vers de qualitat.

I l'esperit de creador el conduí a la recreació que és la traducció literària. Fou un traductor de gran categoria, especialment de l'italià. Tant, que, al marge que conegués o no prou bé la llengua d'origen d'una obra traslladada al català per algú altre, era un conseller ideal per a fer-li veure dèficits i proposar direccions més segures i clares (més d'un traductor de les col·leccions d'Edicions 62 agraeix a la introducció els suggeriments de Francesc Vallverdú).

Finalment (m'aturaré aquí) fou assessor lingüístic de Televisió de Catalunya. Una altra labor de qui molts no tenen prou coneixement. Àrdua, perquè m'havia explicat com era difícil que en el món complex dels mitjans de comunicació s'acceptés, primerament, la necessitat d'una disciplina que reforcés la unitat de la llengua i, segonament, les propostes d'esmenes concretes que feia a tal o tal comunicador. Francesc Vallverdú hagué de lluitar fortament; i guanyava i perdia, però

sempre procurà salvar la dignitat de la llengua catalana; la riquesa dels registres; l'oportunitat de la variació de tota mena.

En tot allò en què es comprometia responia sense dilacions. Tenia una tenacitat en l'acció veritablement inusual. No fallava mai. Fou un treballador infatigable que no decebia: per a ell els compromisos eren sagrats. Modèlic.

Doncs bé. La SF ha volgut que cap de les facetes en què intervingué restés fora de la reflexió entorn de l'obra ingent de Francesc Vallverdú. Per això, hem sol·licitat a especialistes dels àmbits distints a què m'he referit que acceptessin de parlar-nos-en. La sociolingüística és comprensible que s'endugui la major atenció, però hem volgut que s'analitzi des de punts de vista ben diferenciats, ja que Francesc Vallverdú la tractà des de perspectives variades: els professors Georg Kremnitz, Joan Argenter, Emili Boix i Miquelàngel Pradilla en seran els encarregats. Respecte a la relació amb els mitjans de comunicació, Josep Gifreu ha acceptat de fer-nos-en una aproximació. Quant a la normativització, no del tot deslligada de la feina que feia a Televisió de Catalunya i a Edicions 62, ens en parlarà Mila Segarra. Del vessant de traductor, l'anàlisi anirà a càrrec d'un expert en la matèria, Joaquim Mallafre. I del Vallverdú poeta, d'un eminent poeta també, Josep Piera. Gràcies a tots ells, especialment al professor Kremnitz, que ha vingut de lluny, perquè han acceptat la invitació.

La SF ha volgut lligar directament a l'homenatge la qui fou esposa de Francesc Vallverdú: la Carme. Li vam demanar no solament que ens volgués acompanyar en aquest acte entre científic, solemne i amical, sinó que ens hi adrecés també unes paraules. Ella acceptà amb la mateixa generositat d'en Francesc. Li ho agraïm ben sincerament. Que sàpiga que la sol·licitud no l'hem feta solament per cortesia, sinó perquè la considerem en certa manera una col·lega més de la SF, ja que ens ha volgut acompanyar pràcticament en totes les sessions que hem fet fora de Barcelona. Fins i tot hi ha desenvolupat una feina voluntària de reportera fotogràfica, que ens ha deixat bona memòria d'aquestes passejades de la Secció arreu dels Països Catalans. Carme, gràcies, moltíssimes gràcies.

Moltíssimes gràcies també a tots els presents, perquè heu volgut assistir en aquesta Jornada.

JOAN MARTÍ I CASTELL
Secció Filològica

Francesc Vallverdú i la sociolingüística catalana a través dels nostres encontres

La tasca que em varen confiar els organitzadors d'aquest acte no és gens fàcil: parlar a la vegada de la persona de Francesc Vallverdú i de la sociolingüística catalana, però, sobretot, fer-ho a través de les meves impressions subjectives. El perill més gran és que aquestes prenguin massa importància. Espero evitar aquest escull. És clar que parlaré sobretot del sociolingüista, tot i que sigui conscient de la trajectòria de Francesc Vallverdú com a editor, i també com a poeta i traductor literari; estic segur que hi ha altres persones més aptes per a parlar d'aquells vessants de les seves activitats. D'altra banda, la nostra relació començà quaranta-set anys enrere, ja fa molt de temps.

1. EL PRIMER MOMENT: 1968 I UNS ANYS MÉS TARD

La primera vegada que el vaig trobar va ser per Pasqua Florida, l'any 1968, quan vaig fer, amb algunes companyes d'estudis, des de Montpeller, on jo estudiava en aquell moment, un viatge cap a Catalunya i Andorra. Robert Lafont, el nostre professor comú, ens va aconsellar de contactar-lo, i fer-ho va resultar fàcil. Recordo un home jove, ell tenia llavors trenta-dos anys, amb cabells molt negres, i d'una gran vivacitat. Sabíem sobretot que era poeta, amic de Lafont, i que treballava en una editorial catalana. Jo llavors entenia encara amb dificultat la llengua, el meu català era passiu i sobretot bastant dolent, i ell parlava amb tanta rapidesa que bona part de les seves idees se m'escapaven. Ell, més tard, no se'n recordava, d'aquest primer encontre; és normal, jo acompanyava les col·legues i servia sobretot de conductor, no sabia dir quasi res en català, era a l'ombra del grup.

Llavors era el moment de la publicació de *L'escriptor català i el problema de la llengua*, llibre que em deixaria una impressió duradora. Durant la nostra estada,

em vaig procurar el llibre; de fet, aquest va ser el primer llibre científic en català que vaig llegir. Continuo pensant que és un llibre molt important, un llibre amb el qual l'autor obria el camí cap a una nova reflexió sobre la relació entre escriptor i llengua utilitzada, sobretot respecte a altres publicacions en llengües amb més parlants i lectors. Haig de dir que les seves idees han estat sempre presents quan he treballat sobre la qüestió de la tria de la llengua d'escriptura per part dels autors.

Però el que el 1968 encara no sabia era que aquell era el moment del naixement de la sociolingüística catalana, que en pocs anys tindria una importància real en el si d'aquesta disciplina, globalment encara relativament recent. Avui, tinc la impressió que es va nodrir sobretot de tres fonts: la primera, des del punt de vista històric, seria l'enquesta d'Antoni Badia i Margarit sobre *La llengua dels barcelonins*, llibre el primer volum del qual fou publicat el 1969, però els treballs preparatius havien començat, com diu el mateix Badia, el 1962 quan tornava dels Estats Units. La segona font seria el vessant valencià, amb els treballs, sobretot teòrics i en un cert sentit especulatiu, d'Aracil i de Ninyoles, pocs anys més tard. El llibre d'aquest últim, *Conflicte lingüístic valencià*, petit en dimensió però d'una gran importància per a això que més tard s'anomenaria *sociolingüística perifèrica*, es va publicar el mateix any 1969. La tercera font de la sociolingüística inicial catalana —penso jo— és l'obra de Francesc Vallverdú, amb el llibre ja evocat, però també amb el títol *Dues llengües, dues funcions?*, de 1970, i *El fet lingüístic com a fet social*, de 1973. Al costat de les seves immenses lectures i profunds coneixements, Vallverdú hi aportava una consciència social aguda que tenia en compte la integració del conjunt d'habitants de Catalunya a la comunitat de parla i de cultura. Quan el Grup Català de Sociolingüística es creà formalment, a la Universitat d'Estiu de Prada l'estiu de 1973, a fi de poder participar en el Congrés Mundial de Sociologia de Toronto de 1974, Vallverdú n'era naturalment un dels membres fundadors, tot i que no pogué participar-hi perquè la dictadura, a causa del seu engatjament polític, no li va permetre viatjar.

Era un moment en el qual nosaltres, joves lingüistes forasters, amb preocupacions socials i, doncs, amb interessos per la sociolingüística, que començava a guanyar importància —i, cal dir-ho, especialment interessats per una sociolingüística engatjada—, començàvem a llegir amb molta il·lusió els textos que ens arribaven dels Països Catalans. Vallverdú ens interessava particularment perquè tenia aquesta preocupació d'allò *social*, que per a nosaltres era molt important també. Ell tenia un enfocament gairebé poètic de la llengua, amb uns raonaments sociolingüístics molt pràctics. Potser no és sorprenent que Vallverdú sigui l'autor català més citat dins la meua tesi, de l'any 1974.

2. EL MOMENT DE L'ANTOLOGIA: 1977-1979

Una vegada mort el dictador, semblava començar una nova època: la Transició, avui una mica idealitzada, perquè totes les esperances semblaven permeses. L'ordre antic es desfeia i en començava un de nou que encara no existia. Coneixem totes i tots la història dels compromisos de 1977-1979 i sabem que moltes de les esperances no es van realitzar. Per això, la situació entre catalans i espanyols és tan complicada avui. Però en aquells temps es tractava sobretot de construir una societat renovada. Vallverdú hi va participar d'una forma molt activa: *La normalització lingüística a Catalunya*, de 1979, i *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, de 1980, són dos llibres en els quals l'autor expressa clarament la seva esperança d'arribar a aquesta *normalització*, terme que li importava tant. Cal dir que aquest terme fou creat per Lluís V. Aracil i té una trajectòria molt llarga en la sociolingüística —en general en el mateix sentit que Vallverdú li va donar. D'altra banda, recordo que ell em va mostrar els primers exemplars d'una sèrie il·lustrada de quaderns, *Recuperem la nostra història*, destinada a reintroduir a la societat catalana els moments més importants de la seva història, silenciats sota la dictadura.

En aquest període, el juliol de 1977, se celebrava a Perpinyà el Seminari Internacional de Sociolingüística. Després del congrés de Toronto, aquest seminari proporcionava a la sociolingüística catalana la possibilitat d'una presentació pública, sobretot durant una sessió nocturna en la qual el Grup va presentar algunes de les seves posicions (Badia i Margarit, Torres, Aracil, Bernardó). Molts dels membres del Grup hi van participar. Aquelles dates coincidien amb el moment de negociacions secretes (que no eren tan secretes) entre el Govern espanyol i els catalans a l'exili, sobretot amb el president Tarradellas. Una part d'aquestes negociacions es feia no lluny de l'indret del Seminari. Recordo que una matinada, molt d'hora, els catalans presents van anar a saludar el president, tot just arribat de Ginebra. En un cert sentit vaig veure l'acabament d'aquestes negociacions al moment de la clausura del Congrés de Cultura Catalana, al final de novembre de 1977 a Barcelona, en el qual Vallverdú tenia un paper important.

Durant el Seminari vaig concebre la idea de fer una antologia de textos de sociolingüística catalana en alemany. Quan en vaig parlar amb Antoni Badia i Margarit (no recordo exactament quan va ser, a Perpinyà o més tard a Barcelona), ell m'encoratjà a fer-ho, i jo hi vaig posar fil a l'agulla: vaig formar un nucli de traductors a Münster, vaig fer la tria dels textos, vaig cercar un editor, etc. Això significava una relació constant amb els membres del Grup per veure les seves reaccions a les meves idees, per rebre textos que no tenia i per completar la meua informació en general. Mai no oblidaré un dels nostres encontres, crec que va ser la primavera de 1978: l'amic Gentil Puig i Moreno m'acollia a casa seva i jo tenia una cita amb Badia, Vallverdú i Torres en un restaurant no gaire lluny de la Rambla de Barcelo-

na. Per diverses raons alienes a la meua voluntat —entre d’altres, un col·lapse a les línies de metro— vaig arribar amb quaranta minuts de retard al lloc indicat —i això amb una persona com Badia i Margarit, que una vegada s’havia excusat ferrosament per un retard de «dos minuts i mig», i jo que sempre he tingut tant en compte la puntualitat (un vici prussià que tinc)—, i el que menys inquiet estava era Francesc Vallverdú. Recordo amb detall aquest dinar, on es va discutir molt i els vaig demanar textos i informacions concretes; cada vegada, quan demanava alguna cosa, Francesc Vallverdú reflexionava un instant i després deia: «És factible, el tindràs aviat». I m’ho va enviar tot molt ràpidament. Des d’aquell dia la paraula *factible* forma part del meu vocabulari actiu en qualsevol llengua.

La publicació del llibre i la bona acollida que el va seguir, i no només a Alemanya, van fer que les nostres relacions s’intensifiquessin. Crec que és en aquell moment quan va néixer la nostra amistat vertadera. Per una banda, vaig anar entenent que més tard assumís les funcions de president del Grup Català de Sociolingüística i de director de la redacció de *Treballs de Sociolingüística Catalana* i moltes altres tasques amb capacitats organitzatives. Per altra banda, em sorprengué una mica que no entrés a la Secció Filològica de l’IEC fins al 2002. Sempre em feia molta il·lusió de treballar en algun assumpte amb Francesc Vallverdú, perquè sabia que les coses amb ell es feien a fi de bé.

3. EL MOMENT DE LA TRADUCCIÓ: 1992-1993

La meua nominació a Viena, el 1986, paradoxalment va tancar, per alguns anys, el període en què podia anar a Barcelona de forma regular. Les tasques a casa em van ocupar tant temps que la meua presència a Barcelona va ser molt més esporàdica i inferior al que esperava. Tot i així, vaig poder participar en el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1986, i vaig estar-ne al corrent sobretot a través de lectures. Recordo sobretot la petita però important publicació d’en Francesc *Elocució i ortologia catalanes*, de 1986. Va ser en aquest moment que vaig adonar-me que ell tenia una tasca importantíssima per tal d’assegurar una certa correcció en el llenguatge usat als mitjans de comunicació a Catalunya.

El 1990 vaig publicar el meu llibre *Multilingüisme social*, que va rebre una acollida bastant positiva. Vaig pensar que potser tindria un cert interès per als catalans. El vaig enviar a en Francesc, i la resposta va ser de seguida positiva. Pocs mesos més tard tenia el primer exemplar de la versió catalana a les meves mans. Confesso que va ser una gran alegria per a mi. Encara que per un cert temps foren esporàdiques, les nostres relacions guanyaven en intensitat i cada vegada que ens vèiem poques paraules eren suficients per a saber que estàvem d’acord sobre moltes qüestions.

4. REENCONTRES MÉS REGULARS: 2004-2013

La situació va canviar novament quan els editors de les *Obres completes* de Pompeu Fabra, el prematurament mort Joan Solà i Jordi Mir, ens varen demanar, a en Francesc i a mi, d'escriure junts la introducció de la part (més) sociolingüística del conjunt. Em sembla que va ser el 2003 o 2004. El repte era considerable: calia parlar de sociolingüística en un període en què el terme encara no existia, doncs *sociolinguistique avant la lettre*. D'altra banda, la lingüística ha tingut sempre un vessant social (i històric) i moltes de les reflexions de Fabra avui serien clarament considerades com a sociolingüístiques. Era clar que aquest objectiu demanava una coordinació molt precisa entre nosaltres dos. Jo tenia previst de passar uns dies a Barcelona, a la tardor de 2004, i en Francesc em va convidar a casa seva, on vàrem intercanviar durant llargues estones les nostres possibles aportacions al projecte (i moltes coses més). Aviat acordàrem la manera de treballar i jo em vaig posar a redactar la meva part sense esperar més, però en Francesc, més al corrent de les coses, va trigar encara una mica a fer-ho i, de fet, tenia tota la raó: finalment el volum amb els textos sociolingüístics va ser el darrer publicat, el maig de 2013. Ell va saber treballar amb moltes menys pèrdues d'energia que en el meu cas... La col·laboració entre dos autors és sempre una cosa bastant difícil, però crec que no sols vàrem produir un text que responia a la demanda, sinó que també aquest treball en comú ens va produir moments molt agradables. Des de la perspectiva d'avui em plau especialment que en Francesc hagi vist el volum definitiu i que, plegats, poguéssim fer un treball tan satisfactori.

Al mateix temps, en Francesc em va encomanar altres tasques científiques: una contribució a la Segona Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (celebrada el 20 d'octubre de 2005), amb el títol «Cap a on va la sociolingüística?», i una intervenció per al Simposi Internacional sobre el Català al Segle XX, en el marc del Centenari de l'Institut d'Estudis Catalans, que tingué lloc del 24 al 26 d'octubre de 2007. Aquestes dues conferències, organitzades per Francesc Vallverdú, ens varen permetre intercanviar les nostres opinions sobre moltes qüestions, científiques, socials i altres. A més, ell va ser curador de la Commemoració del Centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que es va celebrar l'any 2006. Va ser en aquests moments quan vaig copsar novament l'amistat profunda entre Francesc Vallverdú i Antoni M. Badia i Margarit. Cada vegada que els veia junts, tenia la impressió d'una proximitat molt gran, encara que ideològicament no compartissin sempre les mateixes opinions. Aquesta mena de complicitat, respectant al mateix temps les distàncies, m'ha causat sempre una impressió molt forta.

La col·laboració no era unilateral: Francesc Vallverdú va participar amb textos importants en els volums que els meus col·laboradors em van dedicar en diverses

etapes biogràfiques, va venir a Viena per al Col·loqui «El discurs sociolingüístic actual català i occità», celebrat a inicis del juny de 2005, i va repetir la seva presència al 22è Col·loqui Germano-Català/22. Katalanistentag, que tingué lloc, també a Viena, del 23 al 26 de setembre de 2010, en la part (socio-) lingüística amb el tema «El concepte de Països Catalans». Sempre impressionava per la claredat de la seva argumentació i de les seves posicions. Els productes de les seves reflexions mereixen, sobretot avui, una lectura atenta i renovada.

Un moment particular de la nostra relació va ser quan la Fundació Congrés de Cultura Catalana, el president de la qual era en Francesc des del 2003, el Govern d'Andorra i la Fundació Ramon Llull em van atorgar el 22è Premi Internacional Ramon Llull, el 18 de desembre de 2012 a Andorra. Junts vam fer el viatge d'anada i tornada des de Barcelona, i aquests dies que vàrem passar junts vam parlar molt, sobretot sobre la situació de Catalunya. Abans li havia enviat el text de la meua conferència de cloenda del 23è Col·loqui Germano-Català, que es va celebrar a Berlín i a Leipzig, i ell em va enviar la seva *Meditació perplexa d'un sobiranista moderat*, datada de l'1 de novembre de 2012, un text que mostra perfectament la complexitat i la pluralitat de factors que entraven en les seves consideracions. Vàrem discutir llargament sobre les nostres posicions respectives, i la impressió que em queda és la d'una preocupació social constant de part seva. Ell no pensava en termes d'independència o d'autonomia, sinó en les possibilitats de coexistència de grups diferents, una lliçó que Europa hauria d'aprendre aviat. Pensava en la gent que lluita per la seva existència, lluita especialment aferrissada des de la crisi de 2008. Quan la Universitat Oberta de Catalunya, el maig de 2014, em va demanar una contribució per a la celebració dels quinze anys de la càtedra de català, les seves reflexions fonamentaren una part important (encara que de forma subterrània, ara ho noto) en l'elaboració de la concepció que vaig presentar.

El 17 d'octubre de 2013, els organitzadors del Congrés de l'Association Internationale d'Études Occitanes, previst per al mes de juny de 2014 a Lleida, em varen convidar a participar en una presentació del Congrés a la Generalitat, representada pel conseller de Cultura. Vaig fer el viatge, i vaig escriure a en Francesc per dir-li que hi seria tal dia i que em faria il·lusió de veure'l. Tenia problemes amb altres compromisos que ja havia acceptat, però finalment ho vàrem poder arreglar per sopar junts. Va ser un moment d'intercanvi intel·lectual i personal molt intens. Ell es trobava amb bona salut, mai no hauria pensat que seria la darrera vegada que ens trobaríem. Quatre dies més tard, em va enviar un exemplar del seu llibre *Apunts i contrapunts sociolingüístics*, amb una dedicatòria molt cordial i emocionant.

Em sembla que la sociolingüística catalana dels anys seixanta i setanta va ser un fenomen molt particular, que unia elements que avui no sempre van junts: una pràctica científica rigorosa, lectures àmplies, innovacions importants —sense ella

la sociolingüística perifèrica hauria hagut d'«inventar-se» d'una manera diferent. Tots aquests elements anaven junts amb un compromís cívic que és molt difícil de retrobar dins les activitats científiques d'avui, almenys en molts països. La privatització creixent de bona part de la recerca científica és una de les raons importants; la inseguretats existencial sobretot dels joves investigadors, una altra. Potser caldria investigar les condicions actuals de la investigació científica, però de manera —jo diria— partisana, més o menys clandestina, perquè avui caldria refundar una ciència crítica en el veritable sentit de la paraula. Francesc Vallverdú va contribuir a fer entrar aquest element crític en la sociolingüística catalana —i en la sociolingüística en general— i el va mantenir quan ja començava a afeblir-se en altres indrets. Va fer una «lingüística social», si em puc permetre d'utilitzar el terme preferit per una part de la sociolingüística francesa, la de l'escola de Rouen, canviant-lo una mica, i insistint en el contingut social de cada acte d'emancipació que la sociolingüística pot contenir; Francesc Vallverdú pensava que la sociolingüística havia de contribuir a l'alliberament de l'ésser humà i no al canvi d'un sistema opressiu per un altre. Crec que això és el nucli de les seves concepcions sociolingüístiques. I crec que seria bo de no oblidar aquest compromís personal seu, sigui la situació històrica que sigui.*

GEORG KREMnitz
Secció Filològica

* Agraïxo a Pia Jardí la lectura atenta del meu text. Però és evident que tots els errors que hi subsisteixen són de la meua responsabilitat.

La sociolingüística catalana: pioners, anàlisi, conceptes, discurs, recerca

Seguint el títol d'aquesta contribució, vull retre homenatge a Francesc Vallverdú presentant una visió de conjunt alhora que parcial i en tot cas personal del que fou i significà l'anomenada *sociolingüística catalana*, especialment en els seus orígens, molt abans que, no diré la seva plena institucionalització, però sí el seu reconeixement universitari i acadèmic. És molt possible que la meua versió no segueixi la llera oficialment establerta, però intenta ser una interpretació crítica d'un fenomen que, tot i dur un nom de disciplina, se'n separa i la transcendeix per raons sociopolítiques objectives i per raons de la responsabilitat i l'objectiu que assumeixen els subjectes implicats.

De fet, la relació entre els orígens de la sociolingüística catalana i les institucions acadèmiques és fàcil de descriure: pràcticament cap, no obstant la participació a títol individual d'alguns professors universitaris en treballs i assaigs de caràcter sociolingüístic i en la constitució del futur Grup Català de Sociolingüística (GCS). Aquesta anomalia s'explica per raons òbvies, atès el context polític de l'època. La sociolingüística neix, doncs, a l'àrea catalanoparlant en circumstàncies que en condicionen la naturalesa i el desenvolupament. I en part com a reacció a aquestes circumstàncies. Però no solament hi van influir circumstàncies internes a l'Estat espanyol, sinó també el desenvolupament de la disciplina en l'àmbit internacional.

Podríem dir que la sociolingüística neix després de la Segona Guerra Mundial i, en un cert sentit, també com a conseqüència de necessitats lingüístiques i comunicatives que aquella suscità i dels canvis polítics i socioculturals que havien de seguir-se'n. La sociolingüística neix amb la voluntat de donar una orientació social a l'estudi del llenguatge, de considerar el llenguatge en el seu context social davant el paradigma predominant en la lingüística de l'època, i també amb la voluntat de ser un instrument de resolució de problemes pràctics del món real. De la mateixa manera que la teoria de la planificació lingüística neix a posteriori de ne-

cessitats que emergiren en els processos de descolonització, a l'hora d'abordar problemes relacionats amb l'organització política de realitats lingüístiques complexes, amb la gestió de la diversitat lingüística d'estats emergents.

Convencionalment, podem considerar l'obra d'Uriel Weinreich *Languages in contact* (1953) com a referència immediata o com a predecessora del que havia de ser l'eclosió de la sociolingüística com a disciplina consolidada a mitjan dècada dels seixanta als Estats Units. Podríem fixar també convencionalment aquesta eclosió en el simposi sobre sociolingüística que tingué lloc a Berkeley l'any 1964 i l'aparició en 1966 del volum que aplega les contribucions que s'hi feren. Els autors procedien majoritàriament de la lingüística o de ciències socials amb una orientació vers el llenguatge: Joshua A. Fishman, Einar Haugen, Dell H. Hymes, John J. Gumperz, William Labov, entre altres. I l'objecte de la disciplina fou definit com la variació lingüística i els patrons de covariació sistemàtica entre variables lingüístiques i variables socials. De fet, Weinreich ja mirava d'escatir les relacions de congruència —en deia— entre grups lingüístics i grups socials definits independentment de la llengua.

En la immediata postguerra hi ha un interès per l'estudi del bilingüisme. Noms com els de Haugen, Weinreich o Mackey són pertinents. De fet, l'objectiu i el gruix de l'estudi de Weinreich és lingüístic i consisteix en l'aplicació dels mètodes d'anàlisi de la lingüística estructural al contacte de llengües, al capdavall a efectes tals com diverses menes d'interferència lingüística. Ara, el seu estudi presenta una perspectiva tripartida: lingüística, psicolingüística i sociocultural, dedicada aquesta última a qüestions centrals del que es coneixerà com a sociolingüística. La pregunta pertinent que ens hauríem de fer és: per què la lingüística va trigar tant a ocupar-se sistemàticament d'un fenomen com el bilingüisme? Ho havien fet psicòlegs i pedagogs (recordem el Congrés Internacional sobre Bilingüisme organitzat a Luxemburg l'any 1928 —el mateix any que el Primer Congrés Internacional de Lingüistes a la Haia—). Tinc la convicció que la resposta a la pregunta està en les contradiccions metodològiques internes que qualsevol fenomen de contacte planteja tant al paradigma de la lingüística historicocomparativa del segle XIX com als paradigmes de la lingüística estructural i de la lingüística teòrica del segle XX.

En la dècada dels seixanta als Estats Units es planteja amb força el problema de la consciència de la discriminació dels afroamericans i en la seva gestió tenen un paper els sociolingüistes. S'ha oposat la «teoria del dèficit», formulada pel sociopedagog britànic Basil Bernstein a l'hora d'estudiar les diferències en les capacitats expressives i narratives entre grups d'escolars britànics, segons l'origen familiar i l'accés als codis normatius, a la demolicció per Labov de l'estigma associat a les varietats subestandard de l'anglès americà, particularment el dels afroamericans. Labov s'interessa per l'extrem menys formal i més espontani del contínuum estilístic, el que ell anomena *vernacular*, i en posa de manifest les regularitats. Elabora

la noció d'estratificació sociolingüística mostrant la interdependència entre estratificació social i estratificació estilística, però —a banda d'apropriar-se del nom de la disciplina— construeix una sociolingüística del consens a l'hora d'interpretar el que és una comunitat lingüística. L'articulació que Labov pretenia construir entre la lingüística de l'època i la seva «sociolingüística estricta» o «variacionisme» aboca l'experiment —prou reeixit d'altra banda en termes acadèmics— a una sociolingüística monoglòssica que de poc serveix a la comprensió del nostre problema local. D'altra banda, Hymes, que s'interessa més aviat per maneres de parlar més pròximes a l'extrem formal, accentua, en canvi, el caràcter adaptatiu del llenguatge i denuncia les desigualtats entre parlants i entre comunitats en les funcions socials del llenguatge.

Amb anterioritat a aquestes recerques, hi havia hagut ja algunes obres substancials sobre la sociologia del llenguatge, com *Pour une sociologie du langage*, de Marcel Cohen (1956), a França. Cohen era semitista i deixeble d'Antoine Meillet, amb qui va col·laborar estretament, però la seva inspiració sociològica tenia un altre origen. Sobta que aquesta obra, accessible en un mercat pròxim i en una llengua familiar, marcada per una orientació antiidealista i tendent al materialisme històric —orientació generalitzada entre l'esquerra europea durant la guerra freda i compartida per pioners de la sociolingüística catalana com el mateix Vallverdú—, no hi tingués una influència manifesta.

La sociolingüística catalana rebrà influències foranes, però té una dinàmica endògena; neix, com en altres llocs, per a enfrontar-se a problemes locals: la subordinació política, lingüística i cultural del país en el context d'un règim dictatorial, després d'un intent d'anorreament del fet diferencial català, enmig d'un agressiu intent d'assimilació i enmig d'uns canvis socioculturals, demogràfics i demolingüístics de gran importància per a la configuració del futur. I en un moment en què moviments socials i polítics es preparen per encarar l'inexorable adveniment de la democràcia a Espanya.

Els pioners de la sociolingüística catalana no procedeixen majoritàriament de la docència en facultats de lletres o de ciències socials, sinó d'altres àmbits professionals i amb una formació diversa. Són advocats, sociòlegs, filòlegs, escriptors, professors d'ensenyament secundari, assessors editorials, o exerceixen en altres empreses, i també provenen de la militància política i cultural. Un exemple d'això és precisament el cas de Francesc Vallverdú, en el qual se superposen diverses d'aquestes condicions: per formació advocat —professió que va exercir fugaçment—, és alhora escriptor i assessor editorial, la seva militància cultural és palesa, però la seva militància política en el PSUC és significativa, oimés atesa la responsabilitat que adquireix a l'hora de fixar la política lingüística del partit.

Si analitzem ara l'activitat dels pioners en el camp de la sociolingüística, les qüestions per les quals s'interessaren, l'aparell conceptual que desenvoluparen,

les influències rebudes, crec que cal començar per una observació elemental: la sociolingüística catalana neix o pren embranzida al País Valencià i el seu objecte d'anàlisi és la societat valenciana. Els noms d'Aracil i Ninyoles són aquí indefugibles i la seva influència en el pensament sociolingüístic català també.

Aracil i Ninyoles són implacables en la crítica de la ideologia del «mite del bilingüisme», que llavors defensen determinats sectors del País Valencià, atès que aquesta defensa del bilingüisme castellà - català local o valencià encobreix una reacció per sublimació d'un conflicte del qual solament surt afavorit el castellà, contribuint així al procés de substitució en marxa. En aquest context el bilingüisme esdevé un bilingüisme transitori, no additiu, i fou considerat intrínsecament una amenaça. Un dels escrits primerencs d'Aracil s'intitulava «Un dilema valencià» i Ninyoles introduí la noció d'*autoodi* —menyspreu per la pròpia llengua/identitat. El dilema, tanmateix, era extensible a l'àrea catalanoparlant. Aquesta perspectiva havia de condicionar per força temps l'activisme lingüístic català, promotor d'un «retorn» al monolingüisme «originari» català.

Pierre Vilar, un geògraf i historiador de la Catalunya contemporània, empra el mateix concepte per a referir-se a la situació catalana de començaments del segle xx. Vilar s'adona que el conflicte entre una llengua que s'ensenya a l'escola però que és desconeguda en família i una llengua utilitzada per la família però que no s'ensenya a l'escola, condueix sovint els pobles a una situació de tensió que els obliga a fer una tria. Com a francès, Vilar no podia sinó sobtar-se que davant d'aquesta alternativa, al segle xx, Catalunya no triés la llengua d'Estat. Com a occità, s'adona que el fracàs del Felibrige és atribuïble a la incapacitat d'atreure's la massa social, contràriament al moviment catalanista, en què la massa social i la classe dirigent, encara puixant, compartien el rebuig envers Madrid.

En el context valencià esmentat, la noció de *substitució lingüística* —l'abandó d'una llengua a què els parlants es veuen abocats en favor de l'ús d'una nova llengua— esdevé un terme que identifica alhora un fenomen social, un objecte d'estudi sociolingüístic i un problema real al qual s'enfronta la societat catalanoparlant. Aquest procés és interpretat com una pèrdua progressiva d'àmbits d'ús, des de l'estatus de llengua pública al de llengua reclosa en l'àmbit familiar abans d'una eventual extinció.

Abans de continuar amb la descripció de l'aparell conceptual amb què s'aborda i a què dona lloc la seva anàlisi, em demano si el concepte era extrapolable a tota l'àrea catalanoparlant —on situacions sociolingüísticament diverses coexisteixen. Era extrapolable al Principat? Ho era a les Illes? Si entenem que la substitució implica la ruptura de la transmissió de la llengua tradicional, se'm presenta un dubte. El català hi havia estat transmès de generació en generació com a llengua oral, encara que no hagués retingut ininterrompudament una completa funcionalitat. És cert que a Catalunya aquella ruptura s'havia començat a donar en determinades

classes socials i, fins i tot, que hi va ser accelerada després de l'ocupació franquista. Però, com detecta Vilar, el manteniment del català, la seva normativització i la seva normalització —codi i extensió de l'ús, com diria Vallverdú—, la seva conversió en llengua pública de l'administració, l'escola i els mitjans de comunicació en el primer terç del segle xx eren conseqüència, en part, de la implicació de les classes dirigents, la burgesia industrial il·lustrada, i de la seva conversió del catalanisme social en un projecte polític nacional.

Al meu entendre, la comprensió del que es produeix a Catalunya al segle xx, i que tindrà un impacte sobre els usos lingüístics, és el canvi dràstic que n'altera l'estructura demogràfica, per causa de diverses onades migratòries de població procedent de les àrees més deprimides de l'Estat espanyol, majoritàriament monolingües castellanoparlants —i en un moment en què Catalunya no disposa d'institucions pròpies ni de la possibilitat de desenvolupar una política pròpia. Evidentment, l'alteració demogràfica té efectes en la minva de la base social del català. La conjunció del manteniment del català i la seva inexorable minorització, ultra la subordinació política, és a l'origen que molts catalans visquin dramàticament la incertesa de la continuïtat de la seva condició de comunitat lingüística i cultural diferenciada.

Dels diversos estudiosos esmentats més amunt, Joshua Fishman és el que va tenir una influència més gran en la sociolingüística dels pioners —no solament per això, però en part per això, aquesta fou una «sociologia del llenguatge». D'ell és la proposta de «la substitució lingüística com a camp d'estudi», d'ell prové la concepció dels «àmbits d'ús», com a conjunt de factors que constitueixen un espai de comunicació, i les «normes d'ús» com a expectatives a seguir segons els casos —i la visió d'aquell procés en aquests termes. El concepte d'*àmbit d'ús* és ambigu quant a la seva tipologia i a la seva interpretació en termes «ètics» o «èmics». Les preguntes amb què es pretenen definir: «qui parla quina llengua a qui, on, com i quan?», tot i que s'adrecen d'antuvi a la comunicació intragrupal, obliden el «per què?» i amaguen les relacions conflictives en què es fonamenta la interiorització de les normes.

D'ell prové la noció de *diglòssia* que utilitzaran els pioners i que es divulgarà més enllà d'aquest cercle. És cert que Fishman dona contingut social a la noció originària i descriptiva de Charles Ferguson —oblidem-nos de l'ús que n'havien fet intel·lectuals grecs—; l'amplia per una banda, però la restringeix per l'altra, en reduir-la quasi a la diferenciació funcional de varietats/llengües en contacte. Vallverdú va contribuir a divulgar aquesta visió, que va fer fortuna en la sociolingüística de llengües minoritzades, per bé que amb algun malentès conceptual i empíric. En les descripcions de la situació catalana es va entendre que la diglòssia era la causa o el principi de la substitució, quan en realitat és garantia del manteniment de les llengües, mentre cadascuna aconsegueixi la seva funció —i mentre hi

hagi funcions a acomplir. Això no treu, evidentment, que hi hagi una indesitjable subordinació d'una llengua a una altra per pressió política o cultural. La diglòssia remet a una situació social relativament estable, però, com totes les situacions socials, és susceptible de canvi. És precisament la ruptura de la diglòssia i la invasió d'una llengua en l'àmbit funcional de l'altra que mena a una situació que Aracil anomenà *conflicte lingüístic*. L'elaboració d'aquest concepte i d'un model explicatiu ha estat una de les aportacions més significatives a la sociolingüística de les llengües minoritàries i a la sociolingüística internacional. Posteriorment, altres investigadors de l'àrea lingüística catalana han contribuït a una elaboració més complexa del concepte. Podem relacionar el conflicte lingüístic amb aquell dilema de què hem parlat més amunt i, en aquest sentit, veure-hi dues possibilitats de resolució: la substitució d'una de les llengües en conflicte per l'altra o, mitjançant un procés conscient de capgirament, la «normalització» de la llengua recessiva —concepte que posteriorment ha tingut una expressió política extensiva.

Així, doncs, la situació sociolingüística catalana va ser interpretada alhora com una mostra de diglòssia i com un cas de conflicte lingüístic, quan de fet aquesta combinació és contradictòria. Això podia tenir conseqüències equívocues en el fet que diglòssia o conflicte lingüístic demanen polítiques de redreçament diferents.

Els pioners de la sociolingüística catalana seleccionen i elaboren, doncs, un aparell conceptual adequat a la situació que estudien i sobre la qual volen incidir. Ara, aquesta elaboració es fa mitjançant la creació d'un discurs crític i assagístic més que no pas mitjançant la recerca empírica. La situació política no la facilitava quant a l'afer que ens ocupa. Un dels pocs treballs d'aquesta mena que es van dur a terme, amb mancances, fou l'estudi d'Antoni M. Badia i Margarit sobre la llengua dels barcelonins. Així, doncs, aquell aparell conceptual a penes podia ser contrastat en el treball de camp, i l'elaboració de propostes de política lingüística —com la basada en els règims fonamentats en els principis de personalitat o de territorialitat, exposada per Ninyoles— era inaplicable en aquell context.

Per això crec que cal entendre la sociolingüística catalana dels pioners com un moviment de resistència cultural adreçat a la creació d'un discurs crític que no solament havia de servir per a descriure la situació, sinó també per a conscienciar-ne la societat i els moviments polítics subjacents, i al capdavall per a assentar les bases d'una eventual política lingüística en una Catalunya més lliure i democràtica, que la desaparició de la dictadura havia de desvetllar necessàriament.

La difusió d'aquest discurs entre les noves generacions estudiantils, entre les classes il·lustrades i entre la bona gent, catalans d'origen o d'adopció —gràcies a l'acció política i sindical clandestines i també a l'acció d'organitzacions de la societat civil—, va ser significativa i va aplanar l'assumpció generalitzada de la necessitat de normalització del català en la nova etapa de règim autonòmic.

Vallverdú va intervenir activament en el disseny de la política de normalització

lingüística de la Generalitat, almenys en l'assessorament de la Llei de normalització lingüística (1983). Alhora, les campanyes públiques inicials de promoció de la normalització s'adreçaven explícitament a la ruptura de la norma d'interacció bilingüe interioritzada pels catalanoparlants (automatisme en l'ús del castellà amb els castellanoparlants) —ruptura expressada en el «bilingüisme passiu» promogut per Aina Moll des de la Direcció General de Política Lingüística— i implícitament a l'ocultació del conflicte lingüístic: l'ideal de parlar cadascú en la seva llengua en la comunicació intergrupals minvava la pressió exercida per aquella norma, aparentment sense costos addicionals, alhora que difuminava dilema i conflicte —per bé que de fet continuava pesant damunt les espatlles dels catalanoparlants.

És possible que, si hi fos, Francesc Vallverdú discutís amb vehemència alguna de les meves afirmacions o que fes una esmena a la totalitat. Em sap molt de greu que això ja no sigui possible, però sé que en el fons ell m'hauria donat el benefici de la lliure opinió i que li hauria plagut encetar el joc de l'argüició, amb convicció i sense malvolença.

JOAN A. ARGENTER
Secció Filològica

Les revistes de Francesc Vallverdú: un primer balanç

Conservo molt bé a la memòria el record de la cordialitat entusiasta de Francesc Vallverdú, que es va concretar, per exemple, en un ajut generós en l'edició, ja llunyana, de la meua tesi doctoral a Edicions 62 i en una afabilitat constant en les hores dedicades conjuntament al Grup Català de Sociolingüística.

Avui intentem començar a fer balanç de la seva personalitat polièdrica, la d'un homenot clau en la cultura catalana. A mi m'ha pertocat intentar presentar la personalitat de Francesc Vallverdú des dels seus treballs a les dues revistes en què fou decisiu: *Nous Horitzons* (NH) i *Treballs de Sociolingüística Catalana* (TSC). Complementaré aquesta presentació amb fragments de la darrera entrevista que li vaig fer, precisament per als seus estimats *Treballs de Sociolingüística Catalana*.

1. ELS HORITZONS DE *NOUS HORITZONS*

Així com a la revista dels sociolingüistes catalans descobrim un Vallverdú ponderadíssim, a la revista cultural i teòrica del PSUC en veiem una vessant més apassionadament política. A continuació garbellem uns quants fragments dels seus articles a partir de l'examen de la revista des del número 1 (1960) fins al número 127 (1992), en tots els quals el nostre homenatjat té un rol clau, moltes vegades amagat rere un pseudònim (Ramon Roig i Emili Vilaseca). El lector modern ha de situar cada text del Vallverdú militant dins el context de l'antifranquisme i dins del context del comunisme català (Cebrián i Hispano, 2011).

En primer lloc Vallverdú reivindica una poesia social: «La poesia a Catalunya s'ha posat novament al servei de l'home, i això vol dir, complint una missió cultural eminentment progressiva. La poesia, doncs, ha estat recuperada» (NH, 4 (1964)). Aquesta poesia social és exalçada amb entusiasme en el cas de Neruda:

«Neruda sabia on eren els seus enemics, els enemics de les classes populars: els oligarques capitalistes, els lacais de l'imperialisme, els ideòlegs de sistemes caducs» (NH, 27 (1973)).

En segon lloc, amb ressonàncies sociolingüístiques, el nostre autor elogia *Els altres catalans*, de Candel (NH, 4 i 5-6). Anys després (NH, 86 (1983)), denunciarà en la mateixa línia «la fal·làcia de les dues comunitats»: «És fal·laç, doncs, qualsevol visió estàtica de la societat catalana. Quan, en una enquesta recent, el 87 % de “catalanoparlants” i el 70 % dels “castellanoparlants” confessen que els agradaria parlar i escriure correctament el català, no ens trobem amb la plena confirmació d'aquest dinamisme social que desemboca a la curta o a la llarga en la plena catalanització dels nostres conciutadans?».

Més endavant el nostre autor reivindica que el català no era la llengua de la burgesia (NH, 25 (1972)) i recorda el caràcter social de la llengua: «La història de les llengües és la història de les innovacions lingüístiques, però aquestes innovacions no són individuals (com s'esdevé en l'art), sinó que són d'una comunitat social sencera que ha innovat la seva cultura, que “ha progressat històricament”» (NH, 11 (1967)). Anys més tard (NH 67, 1980), preocupat com sempre per la màxima unitat popular, Vallverdú ataca un pretès «monolingüisme dels àngels»: «I no oblidem que una actitud massa bel·ligerant contra el bilingüisme escolar —com observem, curiosament, entre certs sectors pròxims a la Conselleria d'Ensenyament— pot acabar encomanant un tal entusiasme a favor del monolingüisme escolar que ens quedem com fins ara: amb un 80 %, 90 % d'escoles monolingües... però en castellà!».

En tercer lloc i comprensiblement en l'època (no tant després de l'ensulsiada soviètica), valora positivament la política nacionalitària soviètica: «Entre els encerts inqüestionables de la Revolució d'Octubre no és pas el menor la implantació de la política que va permetre el desenvolupament de les nacionalitats oprimides per l'imperi tsarista» (NH, 21 (1970)).

En quart lloc, són molt interessants les meditacions sobre la cultura de masses i la cultura catalana, d'arrels gramscianes, en què es predica, ja en la recuperació de la democràcia, la necessitat de catalanització dels mitjans de comunicació de masses, la descolonització cultural i l'objectiu d'una cultura nacional popular: «La cultura catalana del futur només tindrà sentit si és nacional (és a dir comunitària, responnent a un projecte polític que interessi solidàriament la immensa majoria del poble català) i popular (és a dir, democràtica i culturalment oberta)» (NH, 69 (1981)).

En cinquè lloc, ocasionalment observem un to acusador i polemista, que ja es troba en el títol de l'article «Diguem no a les manipulacions» (NH, 84 (1983)), en què critica durament que l'acte de violència contra Jiménez Losantos (un tret a la cama) fos percebut per l'*Avui* com una acció de catalanitat.

En sisè lloc, Vallverdú planteja si l'Estat central pot arribar mai a ser còmplice i coadjuvant de la recuperació social del català: «Si, com és previsible —i desitjable per a la reconstrucció nacional—, a Catalunya el moviment per la plena normalització del català pren un caràcter de masses, ¿tindrem la sort, com els quebequesos, de trobar en l'administració central la comprensió necessària per a satisfer les nostres aspiracions? Heus aquí un dels meus interrogants que planen sobre el futur de la democràcia i de l'Estat de les autonomies» (NH, 64 (1980)).

2. ELS TREBALLS DE *TREBALLS*

Vallverdú fou director de *Treballs de Sociolingüística Catalana* des del seu naixement el 1977 fins al número 16, el 2002, aquest codirigit amb Emili Boix-Fuster, sempre editats en la seva tapa verda característica per Tres i Quatre. En aquesta primera etapa el número estrella va ser el segon, exhaurit i tot, perquè hi trobem un article estimulante del mitificat, per bé i per mal, Lluís Vicent Aracil: «Educació i sociolingüística». A partir del número 17 em va correspondre rellevar-lo en la direcció de la revista i es va triar canviar-ne el format: des del número 17 cada número ha tingut un tema monogràfic. Del número 17 al 19 la revista fou editada per Onada Edicions, amb un aspecte blaugrana, mentre que del número 20 a l'actualitat els números són editats per aquesta casa, l'Institut d'Estudis Catalans, amb un aspecte roig negre de connotacions cenetistes.

El número 24 està dedicat a les ideologies lingüístiques, el número 25 analitza la implantació de la normativa, el número 26 se centra en les noves tecnologies de la informació i la comunicació. Finalment el número 27 gira entorn de la transmissió lingüística intergeneracional. En el número 24 apareix una entrevista que vaig fer a Vallverdú, que citaré en aquest balanç.

Vallverdú tirà endavant la revista, esmerçant-hi moltes hores, però no hi fou un autor sovintejat. Esmentarem els seus articles a continuació: «La normalització del català modern» (TSC, 1 (1977)); «Hi ha o no hi ha diglòssia a Catalunya? Anàlisi d'un problema conceptual» (TSC, 5 (1983)); «Algunes dades sobre la catalanització a l'àrea metropolitana de Barcelona» juntament amb el resum de la sessió del Grup Català de Sociolingüística sobre «La normalització lingüística i la televisió» (TSC, 7 (1988)); una introducció a l'article «Tres casos amb (més o menys èxit): l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya», del seu admirat mestre judeoamericà, Fishman: «Sobre el capgirament de la substitució lingüística. Un suggestiu estudi de J. A. Fishman».

3. LA DARRERA ENTREVISTA

A través de les revistes hem copsat algunes vessants de Francesc Vallverdú. L'entrevista darrera, que li va fer un servidor (*Treballs de Sociolingüística Catalana*, 24), ajuda, mitjançant el què i mitjançant el com, una mica a entendre'n el tarannà:

1. *La motivació per a ser sociolingüista*

«En aquella època (la preadolescència) tenia dues fantasies recurrents: en l'una m'imaginava formant part dels lluitadors que aconseguien alliberar Catalunya de l'ocupant franquista; l'altra fantasia era més delirant, ja que m'imaginava un èmul de Fabra, presidint l'Institut d'Estudis Catalans! No em negareu que amb una preadolescència gomboldada per aquestes fantasies, la meva dèria per la llengua catalana s'inflamava. Al capdavall, sempre he vist la meva doble dedicació a la poesia i a la sociolingüística com dues cares de la mateixa moneda.»

2. *La hipotètica divisió etnolingüística entre «catalans» i «castellans» a la societat catalana*

«Per raons polítiques, però també per raons sociolingüístiques, sempre m'ha semblat discutible l'existència de “dos” grups etnolingüístics a Catalunya. Hi ha dos col·lectius, l'un predominantment catalanoparlant i l'altre predominantment castellanoparlant, dins cada un dels quals hi ha un nucli reduït “radical” (els catalanoparlants que només se senten catalans, en un extrem, i els castellanoparlants que només se senten espanyols, en l'altre). Aquests “nuclis durs” potser sí que podrien ser considerats “grups etnolingüístics”, però són minoritaris, i la majoria de la població restant té opinions i sentiments compartits. Per això el lema “un sol poble”, tot i tenir línies difuminades, forma part de l'ideari col·lectiu.»

3. *El rol de la CCRTV*

«He estat a la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió —com es deia a la primera època— vint-i-un anys (1985-2006) com a assessor lingüístic de la Direcció. Una tal responsabilitat, no executiva, ben poca incidència podia tenir en el dia a dia dels mitjans, que anava a càrrec dels equips lingüístics corresponents (de la ràdio i de la televisió: amb àrees específiques als informatius, als programes, etc.). De tota manera, per més que s'esforcin a vetllar per millorar la qualitat lingüística de cada producte, els equips lingüístics no són omnipotents, ni ho poden ser mai. Malgrat les deficiències (degudes més aviat a errors i lapsus, que no pas a transgressions deliberades), a parer meu la qualitat de llengua als mitjans públics —i, també, a tots els mitjans amb alta professionalització— és prou satisfactòria, particularment en els espais més formals (noticiaris, reportatges, documentals, etc.).»

4. *El contramanifest del PSUC davant el manifest d'Els Marges*

«En efecte, la repercussió d'aquell manifest en els ambients catalanistes fou enorme. L'entusiasme fou tal que els seus exegetes, proclamant la notòria categoria intel·lectual dels signants del manifest, li atorgaren un indiscutible valor "científic" que desqualificava qualsevol argument contrari. Car d'arguments contraris n'hi havia, com vam tractar de demostrar amb un "contramanifest" des de la revista *Nous Horitzons*, fent una crítica molt severa a la posició reaccionària del manifest d'*Els Marges* sobre la delicada qüestió immigratòria. Curiosament, en el debat posterior, el nostre "contramanifest" fou ignorat o tergiversat: una vegada més resultava més patriòtica la visió apocalíptica del manifest d'*Els Marges*, que no pas el plantejament integrador dels replicants.»

5. *La descatalanització de les elits catalanes*

«Les classes dirigents catalanes, al llarg del segle XIX van evolucionar primerament cap a una diglòssia activa (ús del castellà com a llengua A i el català com a llengua B) i gradualment cap a una diglòssia passiva (ús exclusiu del castellà, amb ús passiu del català). Al llarg del segle XX el procés de castellanització no cessà del tot i després de la Guerra Civil es va radicalitzar (l'alta burgesia barcelonina es castellanitzà del tot). Només a partir de la recuperació de l'autonomia (1977), els nuclis castellanitzats de la burgesia barcelonina s'han reconvertit al català, mantenint, en general, moltes pautes diglòssiques.»

6. *Els països de llengua catalana, els Països Catalans?*

«Per a mi els Països Catalans són sobretot una comunitat lingüística, agredida des de fa temps, que cal reivindicar i enfortir. Són molts els factors (històrics, geogràfics, econòmics, etc., a més dels lingüístics) que uneixen els diferents territoris de parla catalana. Aquests factors (actualment tenim l'exemple de l'arc mediterrani) ajuden a refermar els lligams entre aquests territoris i la conseqüència lògica d'això seria una estreta col·laboració entre ells. Desgraciadament, avui hi ha poderosos interessos polítics contra l'entesa normal entre les terres de llengua catalana, sobretot al País Valencià, a les Illes i ara a la Franja d'Aragó. Val a dir que jo no he vist mai els Països Catalans com una sola nació, i per això defenso la prudència quan es propugna la unió política (des de l'origen els regnes de la Corona d'Aragó estaven confederats i aquesta és la tradició que cal reivindicar). De tota manera, la situació política ha arribat a uns nivells tan demencials que els qui defensem prioritàriament la unitat de la llengua i la seva preservació som escombrats no sols pels anticatalans a ultrança, sinó també per alguns pancatalanistes eixelebrats.»

A vegades, Vallverdú és contundent i nega les premisses de les preguntes que se li plantegen:

7. *La necessitat de l'existència d'un aparell d'estat propi per a promoure eficaçment una política lingüística per al país*

«Això és un bizantinisme: no vull entrar en aquesta discussió. En síntesi, la forma política és important (no és el mateix una democràcia que una dictadura), i el grau de sobirania ha de ser suficient per al ple desenvolupament de tots els usos lingüístics.»

I cloem aquesta tria de paraules de Vallverdú amb un balanç de la seva moderació, que caracteritza tota la seva obra:

8. *«Fins a quin punt heu estat sempre ponderat “ni amb còmodes inhibicions ni amb exaltacions irresponsables” (Nous Horitzons, 42 (1978))? Heu estat ben interpretat?»*

«No he tingut temps de repassar aquestes paraules meves, per recordar el context en què foren escrites. En tot cas, sempre he procurat dir (argumentar, defensar, combatre...) les idees amb ponderació. Però no ho veig ben bé com un mèrit: és el meu tarannà, què hi voleu fer.»

9. *«Creieu que la lluita per les llibertats nacionals continua lligada a l'aspiració d'un model de nova societat?»*

«Una cosa va lligada amb l'altra, no?»

4. CONCLUSIONS

Vallverdú, a través de «les seves» revistes, apareix com un home valent, que va denunciar en els seus escrits les frivolitats, els simplismes, els bizantinismes, defensant —paradoxalment potser— la prudència i els matisos contra qualsevol tòpic o moda de torn que enganyessin el lliure pensament. Un d'aquests llocs comuns era el catastrofisme sobre el futur de la llengua catalana, tan estès entre els interessats en la llengua del país. Així, per exemple, el 1985 Vallverdú comparava la nostra situació sociolingüística amb la del País Basc (Tudela, 1985, p. 152): «Però les perspectives del català són incomparablement millors. A la nostra àrea idiomàtica anem avançant cap a la plenitud sociolingüística de la nostra llengua. A més, a Catalunya hem tingut la sort que, des del primer moment, els Ajuntaments i la Generalitat han ocupat el seu lloc com a punta de llança de la catalanització, amb insuficiències, defectes i lentituds, però ha estat així».

Abans d'acabar, un comentari una mica personal. No puc dir que conegués a fons Vallverdú, tot i les hores compartides treballant per al Grup Català de Sociolingüística en el seu despatx d'Edicions 62. Rere el seu entusiasme obert aparent, s'amagava una personalitat recòndita per a mi: per exemple, mai recordo que parléssim ni de política, tot i la seva militància al PSUC i la meva passió per la política des de l'esquerra, ni de poesia, l'essència de la seva intimitat. Potser el foc creuat que, per a Vallverdú, ha caracteritzat (o caracteritza?) la sociolingüística catalana explica aquesta circumspècció en la seva obra:

Mais dans le cas de la sociolinguistique [crec que es referia a la catalana], les implications politiques sont si déterminantes qu'elles conditionnent non seulement notre recherche, ce qui est normal, mais aussi l'échange d'information et d'expériences, toujours nécessaire. En effet, je ne connais pas une autre discipline où l'ignorance mutuelle entre les chercheurs et la disqualification systématique pour cause de différences idéologiques fonctionnent de façon si néfaste qu'entre certains sociolinguistes catalans (Vallverdú, 1994, p. 26).

És, doncs, potser simptomàtic que a l'entrevista esmentada un servidor triés el *vós*, senyal d'un distanciament cordial, i no pas el *tu* com a tractament. Per aquesta desconexença, crec que el millor és acabar aquest article d'homenatge i reconeixement amb un retrat que en féu Albert Manent (1999, p. 152). Per descomptat aquest retrat o perfil no «tanca» el personatge (Herrscher, 2012), sols n'insinua alguns trets que ens poden ajudar a entendre'l una mica millor:

Francesc és un personatge molt expressiu, joiós, de vegades fins a la riallada, xerraire, gesticulador, prudent, bé que alguna vegada s'exalta. Vesteix amb un punt d'abillament «progre», duu una cabellera poblada i una mica hirsuta, a temporades amb patilles. Quan va per feina pot semblar brusc, però sempre és molt servicial. Modest en les seves ambicions polítiques o intel·lectuals, el conjunt de la seva obra és sòlid. Vallverdú és un divulgador d'alt nivell, del fet, la llengua i la cultura de Catalunya, però, quan cal, també sap ésser un bon erudit. Té el do de la didàctica i de la claredat. Nacionalista federalitzant, mereix confiança i en qualsevol tribuna ens fa quedar bé i en els congressos de sociolingüística és molt representatiu. D'altra banda la seva obra com a redactor d'Edicions 62 ha tingut una continuïtat i una rigorositat envejables. Amic dels amics, la seva conversa enriqueix i, tot i els dubtes crítics, ens ajuda a comprendre i a avançar.

EMILI BOIX
Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació
Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BOIX-FUSTER, Emili (2014). «Entrevista a Francesc Vallverdú». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 24, p. 429-436.
- HERRSCHER, Roberto (2012). *Periodismo narrativo: Cómo contar la realidad con las armas de la literatura*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Publicacions i Edicions.
- MANENT, Albert (1999). «Francesc Vallverdú, poeta i lingüista militant». A: *En un replà del meu temps: Retrats d'escriptors i de polítics*. Barcelona: Proa, p. 143-152.
- MASSOT, Josep (2014). «Francesc Vallverdú (1935-2014). Sociolingüista i poeta». *La Vanguardia* (14 juny).
- TUDELA, Joan (1986). «Entrevista a Francesc Vallverdú. El llibre en català viu un bon moment». A: *El futur del català: Una radiografia sociolingüística*. Barcelona: El Món, p. 148-152.
- VALLVERDÚ, Francesc (1994). «La sociolinguistique en Catalogne dans les années 80». *Langas: Revue de Sociolinguistique*, núm. 35, p. 11-26.
- (2011). «La cultura catalana i la qüestió nacional (1960-1979)». A: CEBRIÁN, Carme; HISPANO, Marià (coord.). *'Nous Horitzons', l'optimisme de la voluntat: Revista teòrica i cultural del PSUC*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons: El Viejo Topo, p. 85-101.
- (2013). *Apunts i contrapunts sociolingüístics: En el centenari de les 'Normes ortogràfiques'*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

La sociolingüística catalana: una caracterització sumària

1. INTRODUCCIÓ

Deixeu-me dir-vos, d'entrada, que intentar presentar una caracterització de la sociolingüística catalana, encara que siga sumària, en un article de les dimensions exigides per l'editor de la miscel·lània, és una autèntica temeritat. Una comesa que a mesura que he anat avançant en la seua realització m'ha portat al col·lapse. I és que, a hores d'ara, la sociolingüística catalana ha anat acumulant un corpus de recerca de tal magnitud que la fa pràcticament inabastable.

En això hi ha tingut molt a veure la concepció assumida per la nostra tradició. Una concepció extraordinàriament inclusiva, acollidora de tota proposta interdisciplinària que s'hi vulga incorporar. Dit curt, per a la nostra massa crítica d'investigadors és sociolingüística el conjunt que abraça, en formulació de Fasold (1984), la sociolingüística de la llengua i la de la societat. En aquest sentit, l'autor d'aquestes línies s'hi referirà de manera fragmentària, a partir de les dades aportades per la secció monogràfica del número 21 de la revista *Treballs de Sociolingüística Catalana*. S'entén que l'esmentat monogràfic constitueix la visió de conjunt més completa i actualitzada del gros de la sociolingüística catalana (Pradilla, coord., 2011).

Dit això, les meues primeres paraules les vull dedicar al nostre homenatjat, Francesc Vallverdú. L'enyorat Francesc ha tingut un paper fonamental en la meua formació en el camp de la sociolingüística. No en va, la publicació de bona part de les obres més destacades de l'eminent sociolingüista va coincidir amb la meua etapa de formació universitària. I la lectura dels seus llibres em va esperonar a endinsar-me en el camí apassionant de l'estudi de les relacions entre la llengua (les llengües) i la societat (les societats). Més tard, iniciat el segon quinquenni de la primera dècada del nou mil·lenni, a propòsit de la meua incorporació a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i a la direcció de la Xarxa Cruscat d'in-

vestigació sociolingüística, es va iniciar una relació intensa on la sintonia acadèmica va menar a una relació personal franca i extraordinàriament respectuosa.

En aquesta jornada es parlarà de l'obra de Vallverdú, calidoscòpica i d'una gran qualitat. Es farà esment de la gran diversitat d'interessos que va mostrar en el món de la sociolingüística, des de la reflexió sociològica fins a la lingüística. Tanmateix, l'objectiu d'aquesta intervenció no serà tant disseccionar l'aportació de l'estimat amic com d'assajar de caracteritzar els grans vèrtexs amb què es mostra la sociolingüística domèstica més contemporània.

2. UNA TRADICIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA POLIÈDRICA

En el penúltim article del monogràfic abans esmentat, Vallverdú, en un treball de caràcter historiogràfic, posa damunt la taula l'avinentsa que va motivar l'elaboració de la miscel·lània, això és, la commemoració de quatre dècades de sociolingüística catalana. Efectivament, l'any 1973 un grup reduït d'estudiosos de diferents contrades de l'àrea lingüística catalana va fundar el Grup Català de Sociolingüística (GCS). El VIII Congrés Mundial de Sociologia (Toronto, 1974) va propiciar-ne la posada de llarg. En l'esmentada trobada acadèmica hi va haver una sessió dedicada a la llengua catalana i les diferents intervencions van ser publicades tres anys més tard al número 1 de la revista *Treballs de Sociolingüística Catalana* (1977). La revista esdevindria des d'aquell precís moment l'altaveu més destacat de la recerca dels investigadors que, en els territoris de la llengua catalana, s'aixoplugaven en un àmbit del coneixement encara en fase d'establiment paradigmàtic i amb límits extraordinàriament difusos.

Certament, qui vulga analitzar exhaustivament l'itinerari seguit per la sociolingüística catalana no pot deixar de resseguir els índexs d'una publicació que en el moment d'acabar aquest article ja té vint-i-cinc números. D'altra banda, el Grup Català de Sociolingüística, com a col·lectiu d'estudiosos d'aquest camp, ha estat el node aglutinador de bona part de la massa crítica de la disciplina. Amb aquest nom o amb el d'Associació de Sociolingüistes de Llengua Catalana (ASOLC) a partir de 2005 o el de Societat Catalana de Sociolingüística (SOCS) des de l'any 2008, moment en què el col·lectiu esdevé societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

El GCS/ASOLC/SOCS, a més d'impulsar i divulgar la recerca sociolingüística catalana, també ha orientat accions de planificació lingüística diverses. A tall d'exemple m'agradaria destacar el protagonisme del col·lectiu en el canvi de rumb que va experimentar la política lingüística a Catalunya a les acaballes de la darrera legislatura de CiU al govern. Sense dubte, les Jornades sobre els Usos Interpersonals del Català (2001) van suposar una fita cabdal en l'elaboració d'un nou discurs

normalitzador, més atent als usos col·loquials vinculats a la privacitat d'una llengua que hauria d'assumir el rol de llengua comuna i de cohesió social. Aquesta nova orientació, entomada pel nou govern tripartit a partir del 2003, avui dia continua sent la gran línia força de la política lingüística catalana.

Aquest *parti pris* de la sociolingüística catalana ha esdevingut un tret controvertit. Així, per a uns el compromís de la nostra recerca en la subversió de l'estatus de minorització de la llengua catalana és una rêmora que en dificulta la difusió en el circuit internacional. Per a uns altres, en canvi, la neutralitat del mètode científic no hauria de negligir l'objectiu d'incidir en el procés de rehabilitació de la llengua històrica i territorial.

En relació amb el caràcter militant de la nostra tradició, Boix i Vila (1998, p. 41-42) hi veuen un «assuajament» vinculat a la disponibilitat d'un cert nivell de poder amb la constitució de l'Estat de les autonomies. L'adveniment de la democràcia ha tingut com a conseqüència la creació d'unes estructures de poder subestatal que han menat a la institucionalització de la disciplina. Aquesta institucionalització ha tingut dos vèrtexs: el de la incorporació al món acadèmic i el de la vinculació a l'àmbit polític. Quant a l'accés a la universitat, és important destacar que la desatenció que ha tingut des de la sociologia ha reclòs la sociolingüística en l'especialitat de la filologia (catalana). Pel que fa a les relacions amb el poder, Branchadell (2006, p. 92-93) ha arribat a parlar (segons el meu parer, injustament) d'una sociolingüística governamentalitzada.

A l'hora d'organitzar les diferents temàtiques abordades des de la sociolingüística catalana, seguiré la proposta de Fishman, que distingeix entre la *macrosociolingüística* i la *microsociolingüística*. Mentre que la primera serà essencialment una sociologia del llenguatge, la segona s'ocuparà de dues subdisciplines, l'etnografia de la comunicació i la sociolingüística de la variació (Gimeno i Montoya, 1989, p. 25-27).

Abans d'entrar al detall de la diversitat de línies tractades, sembla oportú remarcar que actualment es manté l'apreciació reiterada en anteriors caracteritzacions segons la qual la sociolingüística catalana és, fonamentalment, una sociologia del llenguatge. Com s'ha dit insistentment, aquest és un tret fundacional associat a la minorització de la llengua catalana en un entorn sociopolític hostil. Malauradament, l'accés a la democràcia, malgrat els avanços experimentats, no ha propiciat l'abandó de la preocupació sobre la viabilitat comunicativa de la llengua. Nous poders, estatals i subestats, i noves estratègies, normalitzadores i substitutòries, s'han fet presents en una comunitat lingüística, administrativament escapçada, amb lideratges sociopolítics i horitzons de normalitat força variats i de vegades clarament enfrontats. El caràcter militant dels nostres sociolingüistes, com s'ha dit, potser s'ha atenuat de la mà de propostes consensualistes, però el conflicte lingüístic, un dels temes fonamentals, és plenament vigent.

En un marc de predomini sociològic, a finals de la dècada dels vuitanta, la sociolingüística catalana es diversifica. La perspectiva microsociolingüística trau el cap i incrementa els centres d'atenció dels investigadors. Dos nous vèrtexs s'hi van fer ben presents, el pragmáticoetnogràfic i el variacionista. Val a dir, però, que el vessant de la pragmàtica, força arredossat al món de la lingüística, amb l'extraordinària empena que ha experimentat els darrers temps (Payrató i Cots, 2011), es fa difícil continuar encabint-lo en la nostra tradició.

2.1. *Macrosociolingüística*

La perspectiva macro de la sociolingüística catalana presenta un conjunt important de centres d'atenció. A Pradilla (coord. 2011), tal com anirem veient en aquest punt, s'hi dediquen un bon grapat d'articles. D'entrada voldria destacar algunes aproximacions de caràcter epistemològic sobre tres temes força interessants: un d'especialment important en la nostra tradició, l'ecologia (Pere Comeselles); un altre, que emergeix com un repte que tenim al davant, el de la prospectiva (Ernest Querol), i una darrera aproximació, ara des de la història social de la llengua, que ens mena a reflexionar sobre la dificultat d'establir uns límits precisos per a la disciplina (Miquel Nicolàs).

La planificació lingüística hi té un paper molt rellevant. Tot recurrent a l'esquema classificatori de Cooper (1989) (planificació formal, funcional i de l'adquisició), hom podria encabir —no sense forçar-ne en alguna ocasió la inclusió— el gros de les aportacions macrosociològiques. Així, de la planificació formal, pel que fa a la llengua dels mitjans de comunicació, se n'ha encarregat Josep Gifreu (2011). El buit que mostra el monogràfic en l'àmbit de la gestió de la norma i el procés d'estandardització el podem cobrir tot consultant Costa (2013).¹ Pel que fa a la planificació funcional, dos articles analitzen la gestió institucional (Elvira Riera i Isidor Marí) i un altre es fa càrrec de les relacions entre llengua i política (Albert Branchadell). Encara en aquesta perspectiva de l'estatus lingüístic s'hi poden encabir els treballs sobre dret lingüístic (Eva Pons) i economia de la llengua (Amado Alarcón). Quant a l'avaluació de la dinàmica sociolingüística, un article s'ocupa de la recerca demolingüística (Joaquim Torres) i un altre de la transmissió lingüística intergeneracional (Antoni Mas i Brauli Montoya). Finalment, en relació amb la planificació de l'adquisició, l'article dedicat a la sociolingüística educativa (Francesc Xavier Vila) clou un àmbit, el de la planificació lingüística, força concorregut.

1. En el disseny de l'estructura temàtica de la secció monogràfica de TSC, 21 dedicada a la sociolingüística catalana, aquest apartat hi era previst. Tanmateix, un imponderable va impossibilitar que l'autor que se n'havia de fer càrrec el pogués lliurar dins del termini previst.

La darrera perspectiva analitzada ha estat la de la psicologia social (Miquel Strubell). Una àrea força complexa, amb interseccions diverses, que en dificulten la classificació en l'esquema fishmanià que hem seguit.

A continuació presentaré de manera sumària, tot evitant les referències bibliogràfiques, les grans línies traçades pels nostres investigadors en els diferents centres d'interès que acabem d'esbossar.

2.1.1. Reflexió epistemològica

a) Ecologia de les llengües (Comellas, 2011)

La mirada ecolingüística ha estat ben present en la sociolingüística catalana des dels seus inicis. L'obra d'Albert Bastardas *Ecologia de les llengües* (1996) posa el concepte d'ecosistema en el centre del debat de la sostenibilitat lingüística de la llengua catalana. Pere Comellas repassa el paper d'aquest enfocament en la nostra tradició i esbossa les principals línies de treball amb què s'ha actualitzat el seu conreu. D'entrada es posa en relleu l'adaptació del model epistemològic de l'ecologia a la sociolingüística. Una adaptació que ha comportat l'adopció de conceptes com *ecosistema* o *emergència* i l'assumpció d'una perspectiva holística en detriment de les concepcions mecanicistes i analítiques vigents. També ha tingut una forta repercussió l'adopció de propostes de l'ecologisme, com la *preservació* i la *diversofília*. La teoria de les catàstrofes i l'analogia ecològica en l'anàlisi del discurs també han estat dos camins fressats pels nostres investigadors.

b) Sociolingüística prospectiva (Querol, 2011)

En el marc de les anomenades *apologies de la llengua*, els intents de predir quin serà el futur del català tenen una llarga tradició en la història social de la llengua. Ernest Querol avalua críticament els discursos «pseudoprofètics» i els situa en la línia il·lusòria d'assolir un futur monolingüe. La literatura veritablement prospectiva ha estat molt escassa en la nostra tradició, fet que impulsa Querol a reclamar-hi l'atenció dels investigadors, atesa l'extraordinària utilitat que podria tenir des de la política i la planificació lingüística. Preveure per a predir.

c) La història social de la llengua (Nicolàs, 2011)

La història de la llengua s'ha consolidat paradigmàticament al marge de la dinàmica de socialització impulsada per la constatació del protagonisme de la llengua en el debat social. Fins al punt que Miquel Nicolàs, a l'hora d'abordar-ne la incorporació de la dimensió social, ens parla d'una disciplina nonada. Una nova branca que d'entrada ja ofereix interseccions clares amb la sociolingüística històrica i el variacionisme (i jo encara afegiria l'entramat d'estudis referits a la planificació

formal de la llengua). Hi ha hagut tota una sèrie de variables que han afavorit el caràcter *asocial* de la historiografia lingüística catalana. Sense dubte, el reduccionisme epistèmic de la mateixa tradició disciplinària ha estat determinant. Nicolàs considera que el fet de tractar-se d'una tradició hereva de l'especulació lingüística precientífica i de la tradició filològica vuitcentista ha exclòs del relat historiogràfic els seus subjectes, això és, els parlants i els grups socials. La renúncia a la interdisciplinarietat, a la mirada multifocal, també ha estat una rèmora que ha propiciat un cert autisme discursiu. El nou camí que l'autor dissenya per a la disciplina ha d'encarar, doncs, els reptes que li exigeix l'emergència paradigmàtica d'una dimensió social que interpel·la l'investigador de manera insistent.

2.1.2. Planificació lingüística

a) Planificació formal (Costa, 2013, i Gifreu, 2011)

Tot seguint l'esquema de Haugen (1966), ara aplicat a la caracterització del procés d'estandardització de la llengua catalana, Joan Costa dissectiona un conjunt força important de treballs. En l'apartat de la *selecció*, les reflexions sobre la caracterització del model normatiu (diasistematicitat i historicitat), especialment importants en l'etapa presociolingüística (Boix i Vila, 1998, p. 34-35), ens ajuden a explicar un aspecte d'especial transcendència, ara ja en la fase de *codificació*, com és la mutació d'una proposta normativa monocèntrica (un sol centre codificador, l'Institut d'Estudis Catalans) a una de pluricèntrica (amb l'adveniment de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua el 1997 i d'altres propostes de «regionalització» de la gestió normativa). En el rerefons d'aquest canvi de rumb hi ha una reflexió sobre la validesa dels conceptes de *comunitat lingüística* i de *comunitat de parla* aplicats al conjunt territorial de la llengua catalana. La fase de codificació es completa amb la relació de treballs que s'han ocupat de l'actualització de la norma de la llengua catalana i de la relació entre la norma prescriptiva i la norma objectiva (Coseriu, 1952).

La relació entre la norma de dret (prescriptiva) i la norma de fet (objectiva) ens porta a la fase de *difusió*. En aquest apartat s'aborden les dificultats contextuais del procés de vehiculació de la norma. Els dos àmbits de difusió més importants, el de l'ensenyament i el dels mitjans de comunicació, hi han estat tractats insistentment. Les discrepàncies sobre el model de llengua formal han centrat l'interès de tot un seguit de recerques, amb mirades territorials i funcionals. La fase d'*elaboració* ha centrat l'atenció en dos àmbits, el dels models de llengua als mitjans de comunicació de massa i en la traducció i el doblatge.

Finalment, Costa identifica algunes comeses que requeririen una atenció pre-remptòria, com és el cas del seguiment de la implantació de la normativa i l'exploració de camins d'entesa en la gestió pluricèntrica de la norma.

Josep Gifreu en el seu article aborda el procés de normalització en els mitjans de comunicació. El litigi sobre el model de llengua que havia de senyorejar la formalitat comunicativa un cop instaurada la democràcia (català *heavy vs. light*) produirà una bibliografia considerable. Els llibres d'estil dels *media* esdevindran veritables gramàtiques alternatives i provocaran una collisió, sovint conflictiva, amb els postulats de l'IEC. Aquest fet i l'autonomització dels models que propicia l'absència d'un espai comunicatiu compartit pels territoris de parla catalana han esdevingut dos centres d'atenció importants.

Gifreu sintetitza la recerca que s'ha fet sobre els mitjans de comunicació convencionals (premsa, ràdio i televisió) i els nous mitjans digitals en xarxa. Seguint Kloss (1969), ens presenta la relació entre polítiques lingüístiques i polítiques de comunicació relatives als processos de normalització dels *media* (planificació del corpus) i l'estudi del procés general d'estandardització de la llengua en els mitjans de comunicació (planificació de l'estatus). Finalment, l'autor ha tingut cura de la recerca sobre els processos i l'abast d'implantació del català als *media* (planificació de l'estatus, novament).

b) Planificació funcional (Branchadell, 2011; Riera, 2011; Marí, 2011; Pons, 2011; Alarcón, 2011; Mas i Montoya, 2011)

La contribució dels politòlegs locals a l'estudi de la relació entre llengua i societat en els territoris de parla catalana ha estat tractada per Albert Branchadell. Les conclusions de la seua reflexió ens mostren una contribució escassa, sense perspectiva comparativa i desconnectada de la ciència política internacional. Segons Branchadell, aquesta contribució no ha influït gaire en el desenvolupament d'una sociolingüística catalana arrecerada en la militància d'investigadors de formació essencialment filològica. Aquests investigadors, que han intentat «sociologitzar» els seus esforços científics, no s'han plantejat «politologitzar» la disciplina. Un repte, sense dubte, que ens permetria avançar en el coneixement sobre temes tan importants com el comportament electoral en funció de la llengua, el paper de la llengua en la governança, etc.

En relació amb la intervenció institucional sobre la llengua a Catalunya, Elvira Riera ens ofereix una panoràmica de trenta anys de política lingüística (1980-2010). L'autora ens presenta una intervenció coherent, encaminada a fomentar l'ús de la llengua catalana com un element patrimonial de prestigi, compartit per una societat cohesionada i inclusiva. En la primera etapa, el lema «El català, cosa de tots» representa el desig social majoritari de recuperar l'ús social del català en el marc de la recuperació de les llibertats democràtiques i d'atorgar-li un paper rellevant en la construcció de la identitat col·lectiva. En la segona, els efectes socials de la globalització ens situen en un entorn multilingüe on el poliglotisme esdevindrà un valor assumit per una societat que hauria de tenir en la llengua catalana un

element de cohesió de primer ordre. «El català, llengua comuna» és el lema que sintetitza el pas d'un discurs identitari a un altre d'eminentment cívic. Sense dubte, l'arrelada mirada cautelosa de la tradició sociolingüística catalana envers el bilingüisme ha fet un gir radical.

En el seu article, Isidor Marí ens ofereix una opinió més crítica amb el capteniment normalitzador dels poders estatals i subestats. En blasma el desinterès i l'hostilitat que han mostrat en determinades ocasions, es lamenta de les conseqüències de la fragmentació dels poders polítics subestats i de la discontinuïtat de les accions portades a terme. Considera que la intervenció dels poders públics sobre l'estatus de la llengua catalana des de la transició democràtica no es pot catalogar estrictament de planificació lingüística. La normalització lingüística institucional impulsada la segona meitat de la dècada dels vuitanta del segle passat es va ocupar bàsicament de la creació d'un marc jurídic institucional que permetés invertir el procés de substitució lingüística. Segons Marí, la planificació lingüística ha cedit terreny a una política lingüística que ha hagut de combatre un discurs liberal obsedit a impugnar la preeminència de la llengua catalana patrocinada pel capteniment institucional local. D'altra banda, el nou context que imposa la mundialització ha posat sobre la taula la perspectiva de la sostenibilitat lingüística en un context planetari que hauria d'afavorir la gestió equitativa de les llengües.

Del món del dret lingüístic, se n'ha responsabilitzat Eva Pons. En el seu article s'examinen l'origen, l'evolució recent i les línies teoricometodològiques del dret lingüístic sobre la llengua catalana. S'hi avaluen els aspectes comuns i les especificitats amb què s'ha mostrat en els diferents territoris. L'autora en fa un balanç positiu i en destaca dos punts forts: la creació d'un corpus doctrinal important i la internacionalització creixent del debat. Pel que fa a l'establiment del marc normatiu, considera que si s'implementa adequadament pot impulsar una acció política i administrativa favorable als interessos de la llengua catalana. D'altra banda, el caràcter dinàmic del dret lingüístic s'ha posat a prova de manera reiterada a causa dels canvis en les conjuntures polítiques i en els lideratges institucionals. La sentència de 2010 contra els requisits lingüístics de l'Estatut d'autonomia renovat a Catalunya el 2006 és una mostra fefaent de l'adaptabilitat de la reflexió jurídica a canvis tan dràstics en la jurisprudència sobre la llengua catalana. Quant a la internacionalització, la mundialització exigeix que el discurs jurídic es difonga en l'arena internacional. En el cas de la llengua catalana, Europa esdevé el marc comú on ha de prendre forma el reconeixement de la diversitat lingüística.

Un camp de recerca emergent és el que estudia la relació entre la llengua i l'economia. Amado Alarcón ens presenta l'aportació realitzada des de l'àmbit català, una aportació escassa que no ha permès l'especialització d'un conjunt prou

nombrós d'investigadors. Així i tot, les recerques que s'han portat a terme ofereixen una mirada científica que es caracteritza per l'èmfasi en el valor d'ús de la llengua —i no només en el valor de canvi— i de la competència econòmica i política entre grups lingüístics. L'autor es lamenta del fet que aquestes recerques, determinants a l'hora de capgirar la representació social sobre les llengües mitjanes i minoritàries, han de fer front a un discurs dominant que vincula acríticament les grans llengües al creixement econòmic.

L'avaluació de la intervenció institucional sobre la llengua té en l'anàlisi demolingüística un instrument de primer ordre. En la tradició sociolingüística catalana, la recerca demolingüística ocupa un lloc destacat. Joaquim Torres ens ofereix una panoràmica detallada de les diferents eines estadístiques emprades en l'àmbit català per tal d'obtenir informació solvent sobre les competències, els usos i les representacions socials de la llengua catalana en els seus diversos territoris. Mitjançant l'estudi de les preguntes lingüístiques dels censos i d'enquestes sociològiques, així com de l'anàlisi d'enquestes sociolingüístiques *ad hoc*, els investigadors han bastit un corpus de treballs d'autèntica excel·lència, bona part dels quals vinculats a les administracions. L'autor ens presenta la recerca demolingüística tot seguint un esquema temporal on els interessos de la política lingüística del moment determinen l'atenció dels instruments estadístics. D'aquesta manera s'estableix un itinerari on l'interès per l'anàlisi de les competències lingüístiques deixarà pas a l'atenció per l'evolució dels usos, primer els institucionals (formals) i més recentment els col·loquials (usos interpersonals vinculats a la privacitat).

La investigació sobre la transmissió lingüística intergeneracional també ha concitat l'interès d'un bon nombre de treballs. Antoni Mas i Brauli Montoya ens presenten una anàlisi de les recerques, qualitatives i quantitatives, que se n'han ocupat. L'anàlisi de la transmissió, de vital importància per a diagnosticar la viabilitat de la llengua, ofereix informacions molt valuoses per tal d'orientar satisfactòriament els processos de planificació lingüística. Els conceptes analítics proposats són dos, la *interrupció* i la *revernacularització*. Mentre que el primer és un clàssic en la literatura sociolingüística sobre els processos de substitució, el segon constitueix una novetat que eixampla l'àmbit de reproducció de la llengua fora de l'entorn familiar.

c) Planificació de l'adquisició (Vila, 2011)

Francesc Xavier Vila ens ofereix una visió detallada d'una àrea de treball de gran transcendència per a l'esdevenidor de la llengua. Un àmbit, tot siga dit de passada, on paradoxalment les institucions no han aportat el suport que mereix. La magnitud de la recerca que s'hi ha generat porta Vila a reclamar-ne una institucionalització sota el rètol de *sociolingüística educativa*. Es tractaria d'un camp d'estudi d'orientació lingüística i social, amb una aportació fonamental de la psicologia de

la llengua. Per al nostre autor, l'*educació lingüística*, d'orientació pedagògica, seria una altra cosa.

Si fem una mirada enrere, ens adonem que la reflexió sobre la gestió lingüística del món educatiu té a casa nostra una tradició considerable. En aquest sentit, la referència a Alexandre Galí és inevitable. La doctrina que va difondre el pedagog català, inspirada en les aportacions d'Izhac Epstein, descansava en el discurs dominant del moment (I Congrés de Bilingüisme de Luxemburg, 1928). Un discurs que preconitzava els efectes nocius del bilingüisme i, en conseqüència, recomanava la instrucció en la primera llengua i la incorporació tardana d'una segona. Aquesta concepció serà molt present en el debat sobre la llengua inicial que va concitar el retorn de la llengua catalana a l'ensenyament un cop instaurada la democràcia. Arribats en aquest punt, el paper de Miquel Siguan, des del món acadèmic, serà fonamental, ja que esdevindrà el principal valedor de la recepció autòctona d'una nova manera d'entendre un concepte, el de *bilingüisme*, tan blasmat en la primera dècada del segle xx. Efectivament, Siguan, fent-se ressò dels nous viaransys que havien pres la psicolingüística i la sociolingüística internacionals, contribuirà decisivament a dotar-lo d'una consideració positiva. Una nova orientació que legitimarà els programes d'educació bilingüe i en segona llengua i posarà les bases del model lingüístic de conjunció en català. En el tombant del mil·lenni, l'alteració demolingüística de les noves migracions ens instal·la en un univers comunicatiu multilingüe, inèdit en una societat que fins ara havia gestionat dicotòmicament (català-castellà) el contacte de llengües. El multilingüisme presidirà, doncs, el gruix de la recerca sobre el món educatiu. I, alhora, veuen la llum noves línies, també des de fora de Catalunya.

2.1.3. Psicologia social (Strubell, 2011)

Miquel Strubell planteja la interacció d'aquest àmbit del coneixement amb la sociolingüística tot analitzant sis factors: els factors socials que influeixen en l'aprenentatge de llengües; la identitat social i l'acomodació, amb una consideració de la teoria de la identitat social formulada per Tajfel; la vitalitat etnolingüística, que té un ventall de correlacions amb aspectes sociolingüístics, tant en el seu vessant objectiu com en el subjectiu; els estereotips, sobretot respecte dels parlants —nadius o no— de la llengua; la persuasió o influència social, i com la manera de parlar hi és una variable crucial, i les actituds, tant respecte de les llengües en si mateixes com respecte dels seus usuaris. A partir d'aquí, l'autor detalla les línies més fressades en la sociolingüística catalana: el test de veus disfressades; les motivacions en l'aprenentatge de llengües; la vitalitat etnolingüística, i les actituds lingüístiques, un apartat, aquest darrer, molt deficitari.

2.2. *Microsociolingüística*

2.2.1. **Etnografia de la comunicació (Argenter, 2011)**

Joan Argenter situa la recerca etnogràfica en l'àmbit d'estudi de l'antropologia lingüística. A partir de l'anàlisi de conceptes com *significat social*, *comunitat* i *context* i la funció d'indexicalitat (en particular la no referencial), l'autor detalla les contribucions més significatives de la sociolingüística catalana en els àmbits que segueixen: tria de llengua, canvi de codi, pràctiques lingüístiques del jovent, desigualtat social i etnografia de l'escola, comunicació intercultural, substitució lingüística, atrofia i extinció d'una llengua, ideologies lingüístiques i etnografia lingüística històrica. L'etnografia de la comunicació se'ns mostra, doncs, com un espai d'interessos diversificat i amb una gran potencialitat.

2.2.2. **Pragmàtica i anàlisi del discurs (Alturo, 2011)**

Tal com he advertit anteriorment, a hores d'ara se'ns fa difícil presentar la pragmàtica com un vèrtex més de la sociolingüística. L'envergadura que ha pres i l'ancoratge cada cop més consolidat en la lingüística moderna ens porten a constatar-ne una clara voluntat d'autonomia disciplinària. Així i tot, sóc del parer que la sociolingüística catalana no ha de renunciar a acollir un àmbit que es caracteritza per oferir una visió funcional interdisciplinària sobre l'ús del llenguatge i la comunicació, dos centres inequívocs d'atenció sociolingüística. Núria Alturo parteix de la convicció que la pragmàtica i l'anàlisi del discurs constitueixen, en sentit ampli, una única disciplina científica que es caracteritza per oferir una visió funcional interdisciplinària sobre l'ús del llenguatge i la comunicació, i que els objectius generals d'aquesta disciplina responen a dos interessos bàsics: l'estudi dels processos d'ús i l'anàlisi de la relació entre l'ús i les estructures. A partir d'aquí, relaciona les línies de recerca predominants: els estils discursius, la llengua dels polítics i dels mitjans de comunicació, la construcció de la identitat en el discurs, els aspectes pragmàtics de la traducció, els models de llengua, la pragmaestilística, la fraseologia, la dixi, la modalització, la cortesia i els marcadors i connectors.

2.2.3. **Sociolingüística de la variació (Pradilla, 2011)**

En el trànsit d'una lingüística autònoma, això és, centrada exclusivament en l'anàlisi de l'estructura de les llengües, a una lingüística que preveu programàticament la interacció entre les variables lingüístiques i les variables sociopragmàtiques, s'han posat damunt la taula un bon grapat d'enfocaments teoricometodolò-

gics. Sens dubte, un dels models més reeixits ha estat el variacionista, el qual ha permès avançar en la caracterització social del llenguatge i en l'ordenació i la interpretació de la diversitat lingüística. En el seu article, Miquel Àngel Pradilla s'ocupa d'abordar els diferents vèrtexs amb què es manifesten els estudis variacionistes en l'àmbit de la llengua catalana: des de l'ortodòxia dels plantejaments de W. Labov fins a la socialització dels enfocaments dialectològic i geolingüístic. L'autor, seguint Moreno (1990), presenta el llenguatge com un ens de natura multidimensional, amb quatre centres d'atenció, exclusiva o compartida: el geogràfic (dialectologia i geolingüística), l'històric (lingüística històrica), el pragmàtic i el sociolingüístic. A partir de la conceptualització esmentada, Pradilla caracteritza un univers calidoscòpic d'aportacions a l'estudi de la llengua catalana, que dibuixen la recepció (i l'adaptació) del model en la nostra tradició sociolingüística.

3. EPÍLEG

Superades quatre dècades des dels episodis fundacionals apuntats, la sociolingüística catalana se'ns mostra com una disciplina vigorosa. Val a dir, però, que la magnitud de recerques que acull encara ens remet a un àmbit del coneixement de límits força difusos. Com és sabut, la interdisciplinarietat programàtica de la sociolingüística en dificulta la creació de contorns precisos i, de retruc, l'assoliment de l'estatus paradigmàtic. En aquest sentit, l'escassetat de reflexió epistemològica dels nostres investigadors es revela com un repte que s'hauria d'abordar sense més dilació.

Avaluada en el seu conjunt, la sociolingüística catalana encara presenta un biaix diàfanament sociològic. La sociologia del llenguatge acull el gros de la producció científica d'una massa crítica que, majoritàriament, no renuncia a empatitzar amb la viabilitat comunicativa de la llengua catalana. Certament, el caràcter militant fundacional s'ha moderat. Tanmateix, els enfocaments conflictivistes hi són ben presents. Difícilment podia ser d'una altra manera ateses les circumstàncies sociopolítiques amb què ha conviscut la llengua durant el període estudiat. Un període en què les expectatives suscitades amb l'adveniment de la democràcia, malgrat els avanços constatables en alguns àmbits territorials, no s'han acomplert. Un període en què l'alteració demolingüística de les noves migracions del tombant del mil·lenni ha fet encendre els ulls d'alarma d'una normalitat posada en qüestió permanentment. La recerca macrosociolingüística es debat, doncs, entre l'asèpsia objectivista del mètode científic i la voluntat d'incidir en la subversió d'una realitat sociolingüística considerada insatisfactòria. L'assoliment d'una síntesi entre totes dues mirades, la conciliació entre aquests dos enfocaments aparentment oposats, hauria de ser una comesa peremptòria.

Les bases sobre les quals descansa aquesta sociolingüística catalana socialment

orientada són hereves d'una institucionalització anòmala. En l'àmbit acadèmic, la indiferència dels sociòlegs s'ha vist molt poc alterada amb el pas del temps. Tanmateix, crec no equivocar-me si aventuro que la formació sociològica d'uns investigadors majoritàriament provinents de la filologia o de la lingüística s'ha incrementat. D'altra banda, les *liaisons dangereuses* de la disciplina (o més aviat dels investigadors) amb el poder obren un nou debat que faríem bé de no trivialitzar. La denúncia ocasional d'una pretesa governamentalització de la disciplina ha de poder ser impugnada des del raonament crític de forma contundent. Ens hi va la credibilitat científica.

En la tradició sociolingüística catalana, la sociolingüística de la societat a què ens estem referint té un fort decantament cap a la planificació lingüística en els seus diversos vectors. Vaja per endavant que sóc plenament conscient que la proposta classificatòria que he fet presenta apartats i assignacions discutibles, talment com passaria amb qualsevol altra taxonomia. Dit això, s'hi entrelluquen tres pols d'atenció força transitats pels nostres investigadors. El debat sobre la gestió de la norma i el procés d'estandardització de la llengua catalana és força ric (planificació formal). El camp de la gestió dels usos (planificació funcional) aporta una gran quantitat de recerques al voltant de la política lingüística institucional, el dret lingüístic i l'avaluació dels resultats. En aquest darrer apartat, la recerca demolingüística pren una rellevància especial. Finalment, la sociolingüística educativa (planificació de l'adquisició) se'ns mostra com un dels vèrtexs més destacats.

D'altra banda, tant en la planificació funcional com en la de l'adquisició, la mundialització en tots els seus vessants, però sobretot en el de l'important trasbals ecolingüístic que han produït les migracions estrangeres recents, ha impulsat un canvi d'orientació significatiu. Efectivament, el nou context multilingüe ha propiciat el canvi de rumb d'una recerca que ja no en pot abordar la interpretació en termes duals (català-castellà).

Tot i l'èmfasi que he posat en la presentació de la parcel·la macrosociològica, la sociolingüística catalana també es mostra activa en el conreu del variacionisme, de l'etnografia de la comunicació i, sobretot i amb permís dels seus valedors, de la pragmàtica. Les aportacions microsociolingüístiques ens permeten considerar la sociolingüística catalana com un ens de natura multidimensional, amb una diversificació creixent d'interessos.

Sense dubte, una tradició tan lluïda com la que hem presentat mereix mostrar-se al món amb les seues millors gales. La internacionalització del corpus de continguts que ha generat, avui molt deficitària, és un repte indefugible que la sociolingüística catalana no pot demorar més.

MIQUEL ÀNGEL PRADILLA
Secció Filològica

BIBLIOGRAFIA

- ALARCON, Amado (2011). «Economia de la llengua». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 19-28. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- ALTURO, Núria (2011). «Pragmàtica i anàlisi del discurs». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 29-42. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- ARGENTER, Joan Albert (2011). «L'antropologia lingüística: etnografia i conceptes». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 43-54. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- BASTARDAS, Albert (1996). *Ecologia de les llengües: Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.
- BOIX, Emili; VILA, Francesc Xavier (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BRANCHADELL, Albert (2006). «Ser competitiu, i fins i tot capdavanters, a nivell europeu i internacional». A: VALLVERDÚ, Francesc (cur.) (2006). *Cap a on va la sociolingüística?: II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 91-99.
- (2011). «La contribució (escassa i poc reconeguda) de la ciència política a l'estudi de la relació entre llengua i societat». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 55-64. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- COMELLAS, Pere (2011). «Ecologia lingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 65-72. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- COOPER, Robert L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COSERIU, Eugen (1952). «Sistema, norma y habla». A: COSERIU, Eugen (1952). *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid: Gredos, p. 11-113.
- COSTA, Joan (2013). «La recerca sobre normativa. Proposta general». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 23, p. 269-286.
- FASOLD, Ralph W. (1984). *The sociolinguistics of society*. Oxford: Blackwell. [Traducció espanyola de 1996: *La sociolingüística de la sociedad*. Madrid: Visor]
- GIFREU, Josep (2011). «El procés de normalització del català en els mitjans de comunicació: notes sobre l'evolució de la recerca, 1980-2010». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 73-82. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- GIMENO, Francesc; MONTOYA, Brauli (1989). *Sociolingüística*. València: Universitat de València.
- HAUGEN, Einar (1966). *Language conflict and language planning: The case of modern Norwegian*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- KLOSS, Heinz (1969). *Research possibilities on group bilingualism: A report*. Quebec: International Center for Research on Bilingualism.
- MARÍ, Isidor (2011). «De la normalització a la sostenibilitat: els límits de la planificació de l'estatus». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 78-94. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]

- MAS, Antoni; MONTOYA, Brauli (2011). «La transmissió lingüística del català: estat de la qüestió i avaluació analítica». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 95-104. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- MORENO, Francisco (1990). *Metodología sociolingüística*. Madrid: Gredos.
- NICOLÁS, Miquel (2011). «Hi ha una història social de la llengua catalana?». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 105-114. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- PAYRATÓ, Lluís; COTS, Josep Maria (ed.) (2011). *The pragmatics of Catalan*. Berlín/Boston: De Gruyter Mouton.
- PONS, Eva (2011). «El dret lingüístic en l'àmbit català». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 115-125. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- PRADILLA, Miquel Àngel (2011). «L'univers calidoscòpic de la sociolingüística de la variació en l'àmbit de la llengua catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 125-140. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- PRADILLA, Miquel Àngel (coord.) (2011). «La sociolingüística catalana. Balanç i reptes de futur». *Treballs de Sociolingüística Catalana* (secció monogràfica), núm. 21, p. 15-219.
- QUEROL, Ernest (2011). «Per a una sociolingüística prospectiva: de la profecia a la prospectiva». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 141-154. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- RIERA, Elvira (2011). «La intervenció en les competències, els usos, les ideologies: d'«El català, cosa de tots» a «El català, llengua comuna»». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 155-168. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- STRUBELL, Miquel (2011). «Psicologia social». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 169-182. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- TORRES, Joaquim (2011). «La demolingüística en els territoris de llengua catalana». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 183-192. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- VALLVERDÚ, Francesc (2011). «Història del col·lectiu GCS/ASOLC/SOCS». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 189-204. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]
- VILA, Francesc Xavier (2011). «La recerca sociolingüística educativa escolar als països de llengua catalana: elements per a un balanç». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, p. 205-219. [Coord.: Miquel Àngel Pradilla]

Francesc Vallverdú i la llengua dels mitjans de comunicació

1. PRESENTACIÓ

El propòsit d'aquestes notes és retre un modest homenatge a l'amic Francesc Vallverdú tot rememorant una de les seves dedicacions més constants des de la Transició. Parlo de la seva ocupació i preocupació, no sols per la normalització de la llengua en els mitjans de comunicació, sinó molt especialment per la seva dedicació pionera a l'elaboració i supervisió d'un model de llengua oral per als nous mitjans audiovisuals en català, un model que ha estat, amb els anys i amb les aportacions de molts altres lingüistes i professionals, el gran model d'èxit de TV3, de Catalunya Ràdio i en general dels mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA).

Repasant els textos i la dedicació de Francesc Vallverdú a les diferents tasques de discussió i fixació d'un model de llengua per als mitjans, m'ha semblat adient de distingir tres moments d'especial significació en les seves aportacions, com intentaré mostrar en aquesta exposició. Els tres moments són tres tipus d'intervenció de Vallverdú: el primer, en relació amb l'ortologia i la confecció d'un primer manual; el segon, en el seu compromís amb el model de la llengua dels mitjans de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV; CCMA des de 2007), i, finalment, en relació amb les polèmiques sobre la contaminació lingüística i la qualitat de la llengua dels mitjans audiovisuals en català.

2. VALLVERDÚ I L'ORTOLOGIA

Des de la Transició, Francesc Vallverdú s'interessa en general per la situació del català en els mitjans de comunicació i en les indústries culturals com una deri-

vació lògica de la seva atenció als estudis de la sociolingüística i, òbviament, de la seva preocupació per la recuperació de la llengua després del franquisme. Recordo bé com el 1982, a petició meua, Vallverdú escriu per a la nova revista *Anàlisi* (número 5), del Departament de Teoria de Comunicació de la Facultat de Ciències de la Informació de la UAB, un article on resumeix i valora l'estat de la llengua als *media* del moment, comparant la situació amb la del temps de la República.

Fou també el 1982 quan Vallverdú començà a ocupar-se dels problemes relacionats amb la llengua de la televisió. El periodista a qui Jordi Pujol encarregà el projecte de TV3, Alfons Quintà, va demanar a Vallverdú un petit manual d'elocució. «Si vaig acceptar aquest encàrrec —escriuria en publicar el manual—, amb una certa gosadia per part meua, és perquè trobava a faltar en les instruccions sobre elocució catalana (incloent-hi el pioner i suggestiu treball de Joan Coromines, *Sobre l'elocució catalana en el teatre i la recitació*) una sistematització mínima, que em semblava imprescindible» (1986, p. 9).

Així és com Vallverdú redactà un petit manual de vint pàgines i escaig on no sols situava al meu entendre el nucli d'una preceptiva pràctica per a l'ortologia de la llengua per a la televisió, sinó que també sintetitzava alguns dels problemes generals que plantejava la definició i la normalització d'un estàndard oral per als mitjans audiovisuals.

Vallverdú havia format part durant aquells primers anys vuitanta d'un grup de treball de lingüistes i sociolingüistes de les diverses universitats dels Països Catalans, coordinats per Isidor Marí, que s'interessava per la problemàtica de l'estàndard dels mitjans. El grup havia preparat uns criteris de pronunciació aplicables a tota la comunitat lingüística, i les seves aportacions van ser aplicades i desenvolupades en els nous mitjans audiovisuals. Els criteris establerts per Vallverdú a TV3 hi eren bàsicament coincidents, per bé que limitats a l'accent central.

En el seu petit manual, Vallverdú definia *ortologia* en aquests termes: «Pronunciació estàndard o normalitzada d'una llengua. Equival en llenguatge oral al que és l'ortografia en llenguatge escrit» (1986, p. 13). Però com es pot entendre l'estàndard oral? La llengua catalana, contestava, des del punt de vista de la seva normativització, «es caracteritza pel fet de disposar d'un *estàndard escrit* relativament fixat i d'un *estàndard oral* poc definit» (1986, p. 15). Com es pot definir-lo, doncs? Admet que, mentre que l'estàndard escrit és molt unitari, en l'expressió oral «els diferents dialectes mantenen molt marcadament la pròpia personalitat». I que, «malgrat que el dialecte central té més pes cultural i social que les altres varietats, no s'ha arribat a imposar com a estàndard oral» (p. 16).

En tot cas, ell fa en el manual unes propostes de model d'estàndard oral en què es limita a entendre l'elocució catalana com la pròpia del català central. I per això presenta un conjunt de criteris d'ortologia pensats només per al català central.

La seva preocupació per l'art de parlar bé, és a dir, per l'elocució, es traduïa en les tres condicions bàsiques que hi recomanava, que eren:

— *congruència*: o sigui, l'elocució s'ha d'adequar al registre utilitzat en la comunicació (el discurs sobre les centrals nuclears —exemplificava— no pot ser el mateix que un comentari sobre la revetlla de Sant Joan);

— *cura*: l'elocució ha de ser acurada, és a dir, s'ha de realitzar amb «una certa tensió», pronunciant distintament els mots i triant bé els mots i la construcció de les frases, etc.; i

— *naturalitat o espontaneïtat*: ha de produir «un efecte de naturalitat» en la persona que escolta.

3. VALLVERDÚ I LA LLENGUA DE LA CCRTV

L'any 1985 Vallverdú sintetitza el seu pensament sobre l'interès específic de la normalització a la televisió amb la conferència «La normalització lingüística i la televisió», que presenta en una de les periòdiques sessions de seminari del Grup Català de Sociolingüística. En aquella ocasió, el nostre autor ofereix una visió teòrica sobre la televisió com a instrument de normalització lingüística i d'extensió social del català, així com el paper singular del mitjà en la fixació d'un estàndard oral. En aquest sentit, estima que són dues les principals dificultats que afecten l'estàndard oral del català: una, l'«aspecte fonètic», que és l'aspecte més perceptible en la presentació del missatge, i segona, «el nivell de competència lingüística» a causa del procés de castellanització que ha sofert la llengua catalana.

Acabava aquella intervenció proposant quatre grans línies d'un model de llengua per a la televisió, que eren:

1. Adequació al «caràcter eminentment oral del mitjà», evitant per exemple mots o expressions com *adhuc*, *quelcom*, o el perfet simple o expressions arcaïtzants.

2. Prestar atenció a la «diversitat de registres» i adequar-los a cada ocasió (per exemple: els informatius han de ser sempre formals, les entrevistes poden ser més o menys informals, etc.).

3. Considerar «els aspectes delicats de la situació del català» evitant per exemple un excés d'innovació o d'experimentalisme, o un excés de dialectalismes, ser exigents amb els diferents estàndards, etc.

4. Estimular «la presència de veus procedents de les diverses regions catalanes» entre els presentadors. «La varietat d'accents —rebla Vallverdú— contribueix a donar un caràcter més nacional a la llengua utilitzada» (p. 48).

Com és sabut, el primer gran «conflicte lingüístic» arran de l'aparició de TV3 fou justament arran del model de llengua adoptat: tots els departaments de llengua

de les universitats de fora de Barcelona reclamaren en una carta a l'IEC la seva mediació davant les autoritats catalanes per tal de modificar el model basat en «el predomini de formes dialectals barcelonines».

La SF acceptà les raons de fons de la carta i considerà «equivocada» la línia lingüística de TV3. El president Pujol donà ordres al director general de la CCRTV, llavors Joan Granados, per atendre les noves orientacions de l'IEC. I Granados confià en Francesc Vallverdú la tasca de reconvertir el model inicial en el model d'«estàndard composicional» que anaren incorporant TV3 i Catalunya Ràdio en les seves emissions. Cal dir que aquest procés no fou fàcil i no pas sense reticències dels equips de lingüistes de les dues comissions creades en paral·lel: la Comissió de Normalització Lingüística (CNL) a Televisió de Catalunya (TVC) i la Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL) a Catalunya Ràdio. En tot cas, tothom reconeix que l'acceptació progressiva del model d'estàndard composicional que ha prevalgut als mitjans de la CCMA, i que ja va quedar recollit en el primer *Llibre d'estil* de TV3 de 1996, fou mèrit en bona part de la constància i del compromís personal de Francesc Vallverdú.

Des de la creació de TV3 (programació estable des de 1984), Vallverdú desplegà una continuada tasca d'assessorament i de supervisió del model de llengua que l'equip de lingüistes i de professionals anaven elaborant gairebé des de zero. Aquella «llarga elaboració» tingué una plasmació ja madura al cap de deu anys amb la publicació de l'obra *El català a TV3. Llibre d'estil*.

Les diverses elaboracions del nostre autor sobre la temàtica a partir de l'encàrrec del primer director de TV3 varen conformar un petit cos de doctrina que sintetitzà en la seva intervenció en un seminari intern de la CCRTV del 30 d'abril de 1996, titulat «La llengua catalana i els mitjans de la CCRTV». Aquest text fou recopilat per l'autor com a annex en el volum més significatiu de les seves aportacions en aquest àmbit, el llibre *El català estàndard i els mitjans audiovisuals* (2000). Aquest llibre, que aplega materials molt diversos de l'autor des de mitjans dels vuitanta fins a finals dels noranta, pretén situar la investigació i les aplicacions de l'estàndard oral dels mitjans audiovisuals en el marc de la teoria sociolingüística internacional i de la catalana. En la seva segona part, el llibre recopila dictàmens i recomanacions de Vallverdú sobre el català estàndard, distribuïts en set apartats: «D'ortografia»; «D'ortologia» (per exemple: sobre la correcta pronunciació de *per a*); «De qüestions gramaticals»; «De col·loquialismes»; «De confusions freqüents» (per exemple, sobre l'ús de *patera*, que condemna); «D'alguns tecnicismes» (per exemple: *golpisme* i *golpista*), i «De criteris extralingüístics».

4. VALLVERDÚ I LA QUALITAT DE LA LLENGUA ALS MEDIA

En el seu important article «Els mitjans audiovisuals i la contaminació lingüística» (revista *Llengua i Ús*, núm. 25, 2002), Vallverdú abordava frontalment la polèmica recurrent entre lingüistes, escriptors i sociolingüistes sobre la qualitat del català en general (al carrer) i més concretament als mitjans de comunicació, i la suposada aparició d'un híbrid, el «catanyol».

En relació amb la possible «contaminació» del català, Vallverdú diu que cal distingir els factors exògens (la influència del castellà) dels factors endògens (derivats de l'evolució de les llengües).

Escriu Vallverdú:

En el marc d'un procés dinàmic de normalització lingüística, tan perillós seria posar entrebancs puristes a l'ús de la llengua en els nous catalanoparlants, com no actuar sobre els mecanismes de control de la llengua per depurar-la d'usos erronis o innecessaris (p. 6).

I recorda que sempre que des del segle xx apareix el tema de la degradació de la llengua, la responsabilitat principal és atribuïda als mitjans de comunicació. En aquest sentit, esmenta el cas d'un estudi del 1979 sobre la qualitat de l'anglès parlat a la ràdio de la BBC: davant les protestes, la BBC demostrà, amb comparacions entre intervencions dels locutors del moment i de locutors dels anys trenta, que els nivells de qualitat havien millorat molt.

En l'esmentat article, Vallverdú entra de ple en la discussió de dos posicionaments especialment crítics sobre la qüestió: l'un era la crítica de la revista *Serra d'Or* (novembre de 1987) i l'altre un «Manifest per l'ús social de la llengua catalana» del Club d'Opinió Arnau de Vilanova (2002). Només em referiré a aquest manifest, que deia, entre altres coses:

Manifestem finalment la nostra preocupació per un fet que de cap manera és tolerat en cap país civilitzat i culte: que en les televisions i ràdios públiques les informacions, els reportatges i sobretot els programes d'entreteniment siguin protagonitzats per professionals que malmeten reiteradament l'idioma i el degraden amb vocabulari inadequat i incorrecte, amb una sintaxi i fonètica inacceptables, com si la llengua espúria, malmesa i castellanitzada fos més divertida i graciososa. El mal que aquests locutors o presentadors estan ocasionant a la llengua catalana en programes sovint de gran audiència pot ser irreparable pel seu influx social en l'ús incorrecte d'una llengua que prou problemes ha tingut i té per subsistir i ser normalitzada lingüísticament com perquè ara sigui víctima de la incompetència o de la irresponsabilitat d'alguns professionals de la comunicació (p. 7).

Vallverdú els responia en termes contundents:

Aquesta «diatriba» del grup d'intel·lectuals «puristes», presa en el seu sentit maximalista, és falsa. Seria com si en la lluita contra la contaminació acústica es denunciessin les sirenes dels bombers o de la policia (pel seu caràcter de servei públic) i se silenciessin els agents més contaminants: les motos, cotxes, indústria, instal·lacions elèctriques, etc.

Seria molt més just, afegeix, formular una interpretació en aquests termes:

El 95 per cent, o més, de la comunicació verbal dels presentadors de les ràdios i les televisions públiques no tan sols és «no contaminant», sinó més aviat «ecològica». Certament, pot haver-hi un 2 o 3 per cent de partícules «contaminants» (barbarismes, expressions impròpies, incorreccions de dicció, més elevat en programes d'entreteniment), contra les quals cal lluitar sens dubte, però no oblidant que en general són «agents beneficiosos» per a l'ecosistema lingüístic (p. 8).

En fi, a 2002 Vallverdú s'atrevia a afirmar que, malgrat la persistència del tòpic segons el qual la qualitat de la llengua utilitzada pels grans mitjans de comunicació presenta nombroses deficiències, «ningú no ha pogut demostrar fins ara que en termes globals això sigui veritat». I afegia:

És més: si la meua percepció és correcta, després d'observar quotidianament el llenguatge periodístic practicat per la premsa en català i pels serveis informatius radiofònics i televisius de la CCRTV, arribo a la conclusió que la llengua estàndard utilitzada és vàlida i flexible, i per tant socialment acceptable. Les discrepàncies que aquests models tenen amb la normativa són mínimes (i no sempre injustificades) i les deficiències en la redacció i en l'elocució solen ser faltes per precipitació, nyaps puntuals o mers lapsus, que s'expliquen sovint per les condicions en què s'ha transmès el text (p. 9).

I per acabar, en l'esmentat article Vallverdú recorda els quatre «principis» sobre el tema de la qualitat de la llengua que va deixar formulats en el seu llibre de 1990 *L'ús del català, un futur controvertit*. Aquests són els seus quatre «principis», que, a parer meu, resumeixen bé la seva posició en la polèmica recurrent sobre el tema:

a) dirigir els esforços a favor de mantenir els trets característics de la llengua, deixant de banda els trets secundaris (sobretot quan no hi ha acord entre les autoritats lingüístiques);

b) distingir rigorosament entre fenòmens desestabilitzadors del sistema i canvis que haurien estat possibles en una evolució normal del català;

c) incrementar el nivell d'exigència de la qualitat del català en els mitjans de comunicació i, en general, en tots els «professionals de la paraula» (professors, dirigents polítics, socials, econòmics, etc.);

d) establir mecanismes de control rigorosos que apliquin els criteris aquí defensats per aconseguir que el personal de l'administració pública tingui uns nivells de competència lingüística cada vegada més alts.

Per acabar, m'agradaria resumir la trajectòria i les aportacions de Francesc Vallverdú a la normalització del català en els mitjans audiovisuals amb tres mots: compromís amb la plena normalització d'una ortologia per als mitjans orals; preocupació per la construcció i adopció d'un model d'estàndard composicional en els mitjans de la CCMA, i valoració crítica, però ponderada, de l'evolució de la qualitat de la llengua en aquests mitjans audiovisuals.

JOSEP GIFREU
Secció Filològica

BIBLIOGRAFIA

- VALLVERDÚ, Francesc (1980). *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (1982). «Llengua i comunicació a Catalunya». *Anàlisi*, núm. 5, p. 27-38.
- (1986). *Elocució i ortologia catalanes*. Barcelona: Jonc.
- (1987a). «El model de llengua als mitjans de comunicació». A: *Actes de les Segones Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 89-111.
- (1987b). «El llenguatge propi de TV3». A: *Televisió de Catalunya*. Barcelona: TV3, p. 57-60.
- (1990a). *L'ús del català: un futur controvertit*. Barcelona: Edicions 62.
- (1990b). «La normalització lingüística des de TV3». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 8, p. 125-126.
- (1998). *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*. Barcelona: Edicions 62.
- (2000). *El català estàndard als mitjans audiovisuals*. Barcelona: Edicions 62.
- (2002). «Els mitjans audiovisuals i la contaminació lingüística». *Llengua i Ús* [en línia], núm. 25. <<http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/128112/177426>> [Consulta: 12 abril 2015].
- (2003). «L'oralitat als mitjans audiovisuals: les limitacions del llenguatge col·loquial». A: MARTÍ I CASTELL, Joan; MESTRES, Josep M. (ed.). *L'oralitat i els mitjans de comunicació*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch, p. 47-55.

Francesc Vallverdú i la dedicació a la llengua normativa

Gràcies per haver-me convidat a parlar de l'amic i col·lega Francesc Vallverdú en aquest homenatge tan emotiu i constructiu. Quan em van suggerir que hi participés, vaig pensar que parlaria de la contribució destacada de Vallverdú a la creació d'un llenguatge correcte i genuí per als mitjans de comunicació orals, que fos alhora natural i adequat a la pluralitat i diversitat de gèneres que s'hi donen. Veient, però, la llista de participants, i suposant que d'aquest tema se n'ocuparia Josep Gifreu, vaig decidir d'aproximar-me a un aspecte poc conegut de l'activitat professional de Vallverdú: la seva tasca de codificador i les opinions sobre l'elaboració de la gramàtica de l'Institut d'Estudis Catalans (GIEC).

Abans d'ocupar-me d'aquest tema, m'agradaria parlar de la meua relació amb Francesc Vallverdú. No recordo exactament quan el vaig conèixer, potser va ser en ocasió de la celebració del Congrés de Cultura Catalana (1976), en les sessions de treball sobre la llengua estàndard o a Andorra en el Congrés de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes; però sí que sé quan me'l van presentar i qui ho va fer. Era l'any 1985, i estava a punt de publicar-se el meu primer llibre. Me'l va presentar Xavier Folch, propietari de l'editorial Empúries, a la seu d'Edicions 62, al carrer de Provença. Per mi, Vallverdú no era un estrany que veia per primera vegada. Era algú molt conegut, que havia vist i escoltat en congressos i conferències, però sobretot era algú que admirava pels seus escrits, en particular un que m'havia entusiasmat quan estudiava a la universitat: *L'escriptor català i el problema de la llengua* (1968). Georg Kremnitz ha assenyalat que va ser el primer llibre sobre el català que va llegir i que li va ser molt útil. Per mi, també. Me'l va recomanar Joaquim Molas, que coneixia el meu interès per la llengua literària i per la narrativa policíaca traduïda al català, i més que llegir-lo el vaig devorar. Per molts anys va ser un dels meus llibres de capçalera, fins que, amb el canvi de segle i d'interessos, vaig substituir-lo per un altre del mateix autor: *El català estàndard i*

els mitjans audiovisuals (2000). Un dels aspectes del llibre que més em va interessar llavors va ser la crítica que feia del llenguatge artificios i gens natural, malgrat la correcció, de moltes de les traduccions de la col·lecció de novel·la policíaca «La Cua de Palla». A mi també m'havia cridat l'atenció que en una obra el traductor fes que el protagonista «s'adrecés a la cuina», en lloc que «entrés a la cuina». El temps li ha donat la raó: la majoria de traduccions d'aquesta col·lecció han envellit malament. En canvi, *L'escriptor català i el problema de la llengua* encara avui és un llibre vàlid, evidentment situant-lo en el seu temps, en un temps prellengua oral, en què el català, per raons polítiques, no havia pogut accedir als mitjans audiovisuals. És un llibre imprescindible per a tots aquells que s'interessin per la història del català literari i, en concret, per la llengua escrita durant la postguerra.

Amb Francesc Vallverdú hem compartit interessos. Evidentment, ell n'ha tingut molts més que no pas jo. S'ha dit que era un home polifacètic, polièdric, exhaustiu, que havia tocat molts temes. Jo, en canvi, n'he tocat només uns pocs. En alguns, però, hi hem coincidit. En primer lloc, en l'estudi de la relació entre llengua oral i llengua escrita. Vallverdú va ser dels primers a denunciar l'error que suposava considerar en ple segle xx que la llengua escrita anava per un cantó, i que era la llengua veritable, i que la llengua oral anava per un altre, i que era una llengua deturpada, pròpia només de la conversa intranscendent. Avui, per sort, aquest reduccionisme ja ha estat superat.

En segon lloc, hem coincidit en l'interès per una bona elocució catalana, que ens va portar tots dos a treballar en el Grup d'Ortoèpia de la Secció Filològica, una de les seves darreres tasques dins de l'Institut d'Estudis Catalans. Josep Gifreu s'ha referit amb grans elogis al llibre *Elocució i ortologia catalanes* (1986), que ha estat un llibre imprescindible per a establir un model de pronúncia adequat per als mitjans de comunicació i també utilíssim per a ensenyar ortoèpia a les universitats.

Finalment, el tercer tema —ell en deia «dèria»— en què vam coincidir va ser la llengua dels mitjans de comunicació catalans. Si bé als anys vuitanta vaig conèixer Francesc Vallverdú, no va ser fins als anys noranta que vam poder establir una bona amistat, i va ser gràcies a la llengua dels mitjans, arran de les crítiques que el grup Llengua i Mèdia de la Universitat Autònoma de Barcelona —grup del qual formava part aleshores i que avui dirigeixo— va fer de la llengua de TV3, quan Vallverdú era director de la Comissió de Normalització Lingüística (CNL) de TVC. Aquest fet retrata a la perfecció la mena de persona que era Francesc Vallverdú: algú capaç de fer-se amic d'aquells que el critiquen (això sí, en el nostre cas, d'una manera científica i constructiva, que ell sempre va saber reconèixer).

El nostre primer estudi sobre la qualitat lingüística de TVC —*La llengua de TV3*, edició a cura de Margarida Bassols, Albert Rico i Anna M. Torrent— va ser publicat l'any 1997 per l'editorial Empúries i Vallverdú va estar durant l'any previ pendent de la imminent aparició i força preocupat. Dos anys abans de l'aparició

del llibre ens l'havíem trobat a Estrasburg, al Consell d'Europa, on havíem de presentar uns primers resultats del nostre estudi sobre el model de llengua de TVC. Ell hi anava, també a parlar del model de llengua, com a responsable màxim de la CNL de TVC, i a parar els cops previsibles que aquest model havia de rebre. La preocupació pel que diríem ben aviat es va convertir en tranquil·litat, en veure que els comentaris sobre la tasca feta pels professionals i pels assessors lingüístics de TVC eren més elogiosos que no pas crítics, i que la crítica mai no era destructiva. A Estrasburg va néixer una gran amistat, i la posterior col·laboració del nostre grup d'investigació amb Vallverdú i amb la CNL.

Francesc Vallverdú era un home de pau, poc amant de les discussions i de les picabaralles. Això no vol dir que defugís les polèmiques, en les quals intervenia sempre que ho creia convenient, i sempre sense prendre partit per cap dels bàndols. No va fer costat ni als *heavy* ni als *light* en la virulenta polèmica de final dels vuitanta - començament dels noranta, sinó que es va situar en un punt mitjà. Ja he dit que ell era partidari d'una llengua no artificiosa i versemblant, però alhora correcta i gens interferida. Anys abans, a la dècada dels seixanta, ja havia intervingut en les discussions entre alguns escriptors catalans partidaris de trencar amb la cotilla de la llengua normativa i d'altres defensors de la rigidesa de la llengua literària com a preservació contra els embats de l'espanyol, llengua dominant. I com faria després, ell va saber guardar l'equidistància entre els dos sectors.

A propòsit de la llengua dels mitjans, Vallverdú va apostar sempre per la naturalitat i la diversitat de la llengua, sense caure en la vulgaritat i en el localisme, en la castellanització i en la incorrecció arbitrària. Això es veu molt clar en la majoria de consells i recomanacions que va fer durant anys com a director de la CNL de TVC, recollits en el llibre *El català estàndard i els mitjans audiovisuals* (2000), de lectura obligada. Val la pena llegir el que hi diu sobre l'abandó per part dels professionals de la televisió i de la ràdio públiques de l'adverbi *enguany*, que titllen absurdament d'arcaic i rural i que, per això, substitueixen per la locució *aquest any*, considerada, erròniament, més moderna i l'única possible en el català urbà. També és recomanable la lectura de la seva opinió sobre l'ús molt freqüent en els mitjans del col·loquialisme *disfrutar*.

Vallverdú, al llibre *L'ús del català, un futur controvertit* (1990), feia responsable de la baixa qualitat de la llengua oral no sols els professionals dels mitjans sinó, en general, els usuaris de la llengua; és a dir, els polítics, universitaris i ensenyants que no tenen gaire cura de la llengua que parlen.

Després d'aquesta visió personal de Francesc Vallverdú, vull entrar en el tema d'aquesta ponència: l'interès de Vallverdú per la llengua normativa. Ell sempre va declarar el seu respecte a Pompeu Fabra i a la norma fundacional, i va actuar conseqüentment, cosa que no li va impedir acceptar certes innovacions que no alteraven gaire la normativa vigent, com ara les grafies *esclar* i *sisplau*.

En la necrològica de Vallverdú que Joan Martí va escriure per a *Llengua & Literatura* (núm. 25, 2015), fa una afirmació sobre la seva persona que molts dels que el vam conèixer professionalment subscriuríem:

Practicava, doncs, una fidelitat pulcra a les seves conviccions. Per a fer-se defensor d'una causa —política o lingüística—, prèviament pouava en el que altres havien dit i en deien. Quantes i quantes vegades vaig rebre la sollicitud d'opinió sobre la bondat o no d'una solució lèxica, morfològica o sintàctica!

Especialment, els autors de la GIEC i els responsables de l'Oficina de Gramàtica, per les moltes esmenes que Vallverdú va presentar als diferents capítols d'aquesta obra. No gosaria afirmar que va ser el membre de la Secció Filològica que més esmenes hi va presentar, però sí que va ser un dels més actius i més constants. Em consta que va revisar a consciència cadascun dels capítols redactats i aprovats abans de la seva mort i que només en uns pocs va deixar de fer comentaris. Com a exemple de la seva implicació en el treball de la GIEC, esmentaré el tema 6, «Els pronoms (combinacions de pronoms febles)», discutit a la sessió del 14 de juny del 2010. De les vint-i-quatre esmenes que s'hi van presentar, catorze eren fetes d'ell. Algú que no el conegués podria pensar fàcilment que era un perepinyetes, però, llegint aquestes esmenes, veuria de seguida que no ho era. Ben al contrari, descobriria la mena de persona i la mena d'intel·lectual que era: un gran coneixedor de la llengua catalana, que com a tal no prenia partit per una solució sense abans tenir tots els elements que li permetrien poder-ho fer amb seguretat i solvència.

Amb el permís de la Comissió de Gramàtica i dels meus col·legues de la Secció Filològica, voldria parlar del contingut d'algunes de les esmenes presentades per Francesc Vallverdú. Ho faré sense revelar les novetats de la GIEC, centrant-me només en els seus comentaris. Els he classificats en tres apartats: esmenes de cortesia, esmenes de col·laboració i esmenes sobre el caràcter i la funció de la GIEC.

1. Esmenes de cortesia. Per *esmena de cortesia* entenc tots aquells comentaris valoratius —positius gairebé sempre— en què expressa la seva conformitat amb l'explicació d'un fenomen, amb la claredat de l'exposició, amb la redacció encertada, i també el seu acord amb la doctrina defensada per la Comissió de Gramàtica. Comentaris com «molt bé», «enhorabona», «estic d'acord amb aquest paràgraf, destacat i sintètic», «molt bé les explicacions», «d'acord, això Fabra ja ho admetia» apareixen en el tema 6, «Els pronoms (combinacions de pronoms febles)», però també se'n fan de semblants en altres temes. Per exemple en el tema 3, «L'adjectiu i el sintagma adjectiu», discutit a la sessió del 9 de desembre del 2009, va expressar amb un «molt bé» la seva satisfacció per la decisió d'acceptar dobles

solucions en el cas de les oracions atributives amb subjectes inanimats (amb *ser* i *estar*): *Les tovalloles ja són / ja estan eixutes*; *La petició ja és/està redactada*; *El cafè és/està fred*.

2. Esmenes de col·laboració. Per *esmena de col·laboració* entenc tots aquells comentaris que pretenen contribuir a la millora de la GIEC, sigui en la forma o en el contingut. Vallverdú sempre va assenyalar tots els errors de picatge, les badades ortogràfiques, sintàctiques o lèxiques, i totes les qüestions de redacció que no li agradaven. Per exemple, pel que fa a l'ús de *per* i *per a* davant d'infinitiu, va assenyalar els usos incorrectes o no coherents de *per* + infinitiu seguint la doctrina de Fabra, que és l'adoptada en la redacció de la GIEC, encara que sobre l'ús de *per* i *per a* ell es va mostrar d'acord en tot moment amb l'admissió per part de la Comissió de Gramàtica del doble sistema: el de la norma fundacional (*per* i *per a* + infinitiu) i el conegut popularment com a *sistema Corominas-Solà* (*per* + infinitiu). Pel que fa a l'ús de *per* i *per a* davant de substantiu, Vallverdú sempre es va expressar a favor de mantenir una clara distinció entre la causa i la finalitat, entre l'agent i el benefactor, i no sols en els escrits sinó en les produccions orals. Com ha assenyalat avui Josep Gifreu, això li va portar molts problemes amb els assessors lingüístics de la CNL i de la UAL (Unitat d'Assessorament Lingüístic de Catalunya Ràdio), partidaris de l'ús exclusiu de *per*.

Algunes d'aquestes esmenes de col·laboració eren molt instructives i també curioses. Per exemple, en el tema «Els determinants. Segona part», discutit el 7 de gener del 2009, Vallverdú va opinar sobre el proverbi *cada terra fa sa guerra*, el qual creia que s'havia de substituir per *cada terra fa sa gerra*: «Val a dir que jo també he après el proverbi com dieu; però no recordo quin etòleg o etnògraf em va fer notar que la sentència original era aquesta altra, que fa sentit de debò!». Això va obligar l'Oficina de Gramàtica a fer una recerca exhaustiva de fonts, amb el resultat que tots dos proverbis existien, però que el primer era el més freqüent.

Considero també esmenes de col·laboració tots aquells comentaris positius sobre una innovació, sobre un canvi que millorés la norma fundacional. És el cas de l'ús alternatiu de *ser* i *estar*, del qual he parlat en l'apartat sobre les esmenes de cortesia. També es declarava, al tema 14, «La modalitat oracional. Les interjeccions», debatut el 9 d'octubre del 2008, partidari d'escriure *esclar* al costat d'*és clar* (i de la mateixa manera *sisplau* / *si us plau*): «Molts escriptors i quasi tota la premsa en català utilitzen la forma aglutinada». Sens dubte era favorable a l'existència de certs usos ortogràfics col·loquials, els admesos per Fabra (*aneu-se'n*, *coneixe'ns*) i d'altres (*esclar*, *sisplau*). Va expressar el seu entusiasme per l'acceptació de la locució adverbial *degut a*: «Perfecte! Ja fa anys, quan vaig descobrir que en anglès tenien *due to* em vaig posar les mans al cap per la nostra reticència».

Hi ha altres comentaris de Francesc Vallverdú —també esmenes de col·

laboració— que ens donen informació sobre la seva opinió contrària a un determinat canvi normatiu. Sabem que no li agradava l'admissió del sintagma *tota Catalunya* (al costat de *tot Catalunya*). En la discussió sobre el tema «Quantitatius i construccions partitives» (24.2.2009) va preguntar als autors de la GIEC: «Esteu segurs que és una forma antiga? No és pas un castellanisme?».

Finalment, en va tenir prou amb l'aportació de proves abundants de textos medievals i l'opinió de Joan Corominas per a acceptar la doble forma. Va costar més convèncer-lo de la bondat d'altres solucions. Per exemple, de la idoneïtat de *no?* com a marca de confirmació —equivalent a *oi?* i *veritat?*— («Tema 14. La modalitat oracional: 7. La negació», 31.1.2007). Tampoc li agradava que s'admetés la construcció amb preposició *en* davant d'infinitiu règim: *insistir a/en comprar*. En la discussió sobre «Les oracions subordinades substantives» (8.3.2010) es va exclamar: «No recordo haver llegit en algun lloc anterior que la regla fabriana de reemplaçar *en* per *a* davant d'infinitiu no sigui operativa».

En alguns casos les seves opinions van ser acceptades. Per exemple, en el tema 14, «La modalitat oracional: 7. La negació» (31.1.2007) es va prescindir de la construcció *abans no* (*abans no se'n vagi*), que ell considerava un solecisme; i també, a suggeriment d'ell, es va explicitar que la partícula *que* pròpia de construccions ponderatives pot ser omesa no sols quan l'enunciat va encapçalat per un altre *que* —*Que bé (que) ho has fet; Que joves (que) érem*—, sinó també quan l'enunciat va encapçalat per *quin* o *quant*: *Quina casa (que) té la cosina!; Quantes coses (que) sap fer la teva àvia!*

3. Esmenes sobre el caràcter i la funció de la GIEC. Francesc Vallverdú no havia volgut mai que la GIEC fos una gramàtica descriptiva, que contingués tots els usos orals i escrits de la llengua catalana, totes les modalitats i tots els estils. En definitiva, una gramàtica exhaustiva. Vallverdú opinava que una gramàtica normativa havia de ser breu, prescriptiva i d'ús general. Per això, de vegades, trobava que a la GIEC es donava massa informació i es feia poca valoració o jerarquització dels fenòmens presentats. Sobre el capítol de «L'adverbi i el sintagma adverbial» (30.6.2008), deia: «Us felicito per l'estructura i la redacció d'aquest capítol, però em temo que el lector que s'interessa sobretot per una “resposta normativa” no el trobi massa prolix».

En conseqüència, es va oposar a donar informació sobre pronúncies col·loquials, ni tan sols en lletra de cos petit. Per exemple, s'exclamava a propòsit del comentari que a la GIEC es feia sobre la pronunciació de la preposició *per a* —«Col·loquialment la preposició *per a* es pronuncia *pa* (o també *para* o *pra*) en alguns parlars»—: «És una minúcia que no cal ni comentar aquí». Tampoc estava d'acord que es donessin les formes *encabat*, *encabant* com a variants de les locucions *en acabat* i *en acabant*, i en peu d'igualtat amb aquestes, quan tan sols eren el

resultat del fenomen de l'afèresi: «Crec que en l'enunciat i en els exemples només es pot parlar d'*en acabat* i *en acabant*. Al final de l'apartat, en lletra menuda, es pot fer esment a les formes col·loquials *encabat*, *encabant*. L'afèresi és un fenomen freqüent en certs verbs (*anar*, *arribar*, *agafar*...) i el parlant de català (central) n'és prou conscient. Una gramàtica, en principi, n'ha de prescindir».

Tampoc va voler que es donés massa rellevància a certes solucions que ell considerava locals o sense tradició en la gramàtica normativa. Per exemple, no va estar d'acord a posar al mateix nivell les construccions comparatives amb *com* (les tradicionals i generals) i les construccions comparatives amb *com a* (habituals en certs parlars). Per ell, les darreres —divergents amb la norma fundacional— haurien d'aparèixer a la GIEC en cos petit. També es va declarar contrari a incloure a la GIEC la preposició *barata* (pròpia dels parlars valencians i del tortosí): no volia que s'incloués, com es feia a la GIEC, entre les preposicions *durant*, *mitjançant*, *devers*, *envers*, *vers*, *malgrat*, *ultra*, *versus*, *via*, «preposicions tòniques amb un significat més específic o un ús més restringit», segons els autors d'aquesta obra. Per ell, *barata* «com a preposició és molt dura i l'ús és tan restringit que no val la pena d'afllorar-la a l'estàndard». Com es pot veure, doncs, es va plantejar la distinció entre solucions d'abast general i solucions d'ús més restringit, la presència de les quals podia tenir sentit en una gramàtica descriptiva però no pas en una gramàtica prescriptiva.

En aquesta sessió d'homenatge a Francesc Vallverdú he volgut donar una visió personal del seu caràcter i de la seva manera de fer, centrant-me en una qüestió poc coneguda de la seva polifacètica activitat professional. No sé si ho he aconseguit del tot, però, si més no, he intentat donar algunes pistes vàlides per a aquells que estiguin interessats en els estudis sobre la història del català normatiu. Moltes gràcies.

MILA SEGARRA
Secció Filològica

Francesc Vallverdú, traductor

La labor traductora de Francesc Vallverdú és bastant menys coneguda que la seva dedicació a la sociolingüística i a la poesia. Però la seva tasca d'editor és important i, com a tal, coneixia l'estat de les traduccions a casa nostra i el seu coneixement de l'italià el va portar a traduir algunes obres clàssiques i altres d'autors contemporanis, sobretot per a Proa i per a Edicions 62. Per tant és de justícia mencionar el seu coneixement de l'estat de les traduccions a Catalunya i la seva contribució com a traductor, a banda de les seves aportacions més conegudes.

Des d'Edicions 62, va encarregar moltes traduccions per a la col·lecció de la MOLU. A part dels criteris editorials, pels quals vetllava especialment Francesc Vallverdú, ell mateix hi va fer presentacions, va enriquir la col·lecció amb la nova traducció del *Decameró*, de Boccaccio, a més de *La cortesana*, d'Aretino, i els sonets inclosos a l'obra de D'Annunzio, va revisar explícitament la versió de M. A. Salvà d'*Els promesos*, el quart llibre de Swift, les *Tragèdies* de Racine, va orientar la traducció del *Gargantua* i intervingué en la traducció de Pavese. Per esmentar una experiència personal, em va encarregar la traducció de *Tom Jones*, de Henry Fielding, de la qual també vaig fer més tard una adaptació juvenil per al «Fanal de Proa».

La dedicació de Vallverdú el feia coneixedor de l'estat de la traducció a Catalunya, sobre l'evolució de la qual va fer observacions interessants. Hi va haver un auge de les publicacions d'obres estrangeres als anys seixanta, que es va desinflar als anys setanta i es va revifar als anys vuitanta. Àlex Broch i Francesc Vallverdú han estudiat en sengles estudis aquesta època. El catàleg d'una col·lecció com «El Balanci» d'Edicions 62 il·lustra aquests alts i baixos. Entre els seus primers seixanta-dos títols hi ha cinquanta-dues traduccions. Però del número 61 al 120 només hi trobem sis autors estrangers. Francesc Vallverdú va assenyalar¹ que el percentatge de llibres

1. Francesc VALLVERDÚ, «Els problemes de la traducció», a *Una aproximació a la literatura catalana i universal*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions, 1987, p. 95-107.

traduïts el 1965 era un 55 % de la producció total catalana i que l'any 1973 havia baixat al 8,3 %, per situar-se en el 16,5 % el 1977. Als anys vuitanta s'observa un creixement gràcies, en part, a l'ajuda institucional i d'entitats bancàries.

Però ens toca esmentar més específicament les seves pròpies traduccions. Les traduccions d'autors contemporanis per ordre cronològic són:

JESÚS, Carolina Maria de. *Els mals endreços* [*Quarto de despejo*, 1960]. Barcelona: Fontanella, 1963. És l'única traducció, que jo sàpiga, d'una llengua altra que l'italià: el portuguès brasiler.

MORAVIA, Alberto. *La camperola* [*La ciociara*, 1957]. Barcelona: Proa, 1966.

MORAVIA, Alberto. *El menyspreu* [*Il disprezzo*, 1954]. Barcelona: Proa, 1966.

CALVINO, Italo. *El cavaller inexistent* [*Il cavaliere inesistente*, 1959]. Barcelona: Edicions 62, 1967.

PAVESE, Cesare. *Entre dones soles* [*Tra donne sole*, 1949]. Barcelona: Proa, 1980.

SCIASCIA, Leonardo. *Una història senzilla* [*Una storia semplice*, 1989]. Barcelona: Edicions 62, 1990.

Cal destacar la fluïdesa de la llengua en totes elles, de lectura natural i fidelitat a l'original, fins on he pogut comprovar. Vull, però, fer una menció especial de les traduccions de la literatura italiana humanista i renaixentista, que inclouríem en un segon grup:

1. BOCCACCIO, Giovanni. *Decameró* [*Decameron*, 1349-1351]. Barcelona: Edicions 62, 1984. 2v. Premi Ente Nazionale Giovanni Boccaccio de Florència el 1988. Encara l'any passat, en una reunió de la SF em va preguntar si jo sabia que la Maria Aurèlia Capmany l'hagués traduït. Pel que es veu li n'havien arribat notícies. Li vaig confirmar que n'existia la traducció al llegat Vidal Alcover - Capmany de la URV. Una d'aquestes coincidències que es donen de vegades, quan dos traductors coincideixen en l'interès per una mateixa obra. La publicació de la MOLU facilitava la tasca de Vallverdú, de feia temps interessat en aquesta obra, i que de primer havia pensat actualitzar la de Sant Cugat del Vallès de 1429, però la tria entre assajar un català medieval o reescriure-la en català actual va decidir-lo a fer una nova traducció.²

2. ARETINO, Pietro. «La cortesana» [*La cortigiana*]. A: MAQUIAVEL *et al.*. *Teatre del Renaixement*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

En totes les traduccions trobem una exigència semblant, cenyida a l'original,

2. *Decameró I*, «Nota sobre la traducció», p. 11.

però amb una natural diferenciació entre les obres modernes i les del segon grup, les quals requereixen uns aclariments que les acosten a les edicions més acadèmiques. Per això distingeixo les unes de les altres. En Boccaccio i Aretino, trobem unes introduccions més extenses i nombroses notes de traducció, mentre que, de totes les seves altres traduccions, només en trobem una a *La ciocciara* per a explicar l'origen del títol en italià.

Em limitaré a una traducció d'aquest segon grup, la de Pietro Aretino: *La cortesana* [*La cortigiana*, consultada en línia: *La cortigiana* (1525), Wikisource].

Utilitza la versió de 1525, més espontània i sense que les crítiques a Roma vulguin afalagar els venecians, i no la de 1534, quan Aretino ja ha abandonat Roma i el maig de 1527 ha tingut lloc el *Sacco* de Roma per les tropes de Carles V.³

Notes de traducció. És una traducció per a la lectura, que vol dir que ha de ser autosuficient, però la distància temporal de l'obra aconsella certs aclariments. Per això hi trobem cent cinc notes. Val la pena distingir-ne els diferents tipus: hi ha notes d'informació sobre els personatges, aclariments al text i notes de traducció estricta, és a dir notes sobre la tria de mots, equivalències, adaptacions i estratègies pròpiament traductores. En dono alguns exemples:

Informació. «Jueu espanyol protegit per Lleó XIII» (p. 90); «pintor d'origen venecià» (94); «versos atribuïts a...» (193 i pàssim); «el papa Adrià VI fou víctima dels impropis d'Aretino» (107); «una de les més conegudes i cotitzades cortesanes de Roma» (107); «El cardenal d'Ancona era Pietro Accolti» (159); «No és el Cèsar clàssic, el personatge no ha estat identificat pels comentaristes» (165); mossèn Priap, «és a dir, mossèn Maco, tan impacient per tenir relacions sexuals» (167).

Aclariments. «*Poeta quae pars est* era la pregunta d'un famós manual escolar (*Ianua*) en tractar del substantiu» (92); El testament de l'Elefant: «es tracta d'una composició burlesca...» (94); *capus mundi* «hauria de ser *caput mundi*, però és llatí macarrònic» (97); «Es refereix a... (pàssim)», *Non bene conveniunt*: «No m'escauen (aquests compliments)» (135); «les ganes de 'vedella' i de 'cabrit' és una al·lusió a dones i fadrins. Els altres germanets 'es queden amb els gats', és a dir, se'n fan passar les ganes tots sols» (169); *sola fides sufficit*: «amb la fe n'hi ha prou» (175); talls de la mare de sant Lluc: «Sant Lluc és representat per un brau. La seva mare, doncs, una vaca —i vella» (202).

Notes de traducció estricta. «En italià 'argomento' pot significar 'argument' i 'ajuda' (lavativa): traduït per 'xeringa'» (90); el cardenal de Rebombori i monsenyor de la

3. *Teatre del Renaixement*, «Nota sobre la traducció», p. 11.

Gibrelleta i l'arquebisbe de les Tres Cabanes: «Baccano (rebombori), Storta (gibrelleta) i Tre Capanne són tres viles de prop de Roma: he traduït els noms per fer més clara la burla...» (100); asil: «a l'original diu 'a ponte Sisto', on hi havia l'asil dels captaires» (111); Coliseo: «Aretino escriu 'Coliseo' i no 'Colosseo' [i ho escric així] per major fidelitat i per permetre els jocs de paraules que l'autor fa al llarg de l'obra» (121); Belvedere: «Bellesguard... bell esguard: m'he permès la llicència d'anostrar-ho amb el palau de Bellesguard i amb el rei que el féu construir (Martí l'Humà) per poder donar sentit al joc de paraules subsegüent» (124); valent com sant Jordi: «He substituït Astolf per sant Jordi» (142); «He canviat l'al·lusió a la 'sapienza capranica', la màxima institució de Roma, pels set savis de Grècia» (144); «En italià diu 'polmone' i els comentaristes no saben quina pena era: he posat 'tapaboques' pel context» (148); «A l'original, en comptes de 'sant Corneli' i 'Banyoles' diu 'Corneto' i 'Cervia', noms de lloc italians» (182).

Versos. Observem la conservació de la mètrica i de la rima. (El seu sentit de la poesia és perceptible amb més extensió als versos més freqüents del *Decameró*.) Una mostra de *La cortesana*:

O stelluzza d'amore, o Angel d'orto / Oh estrelleta d'amor, àngel de l'ort⁴
 Faccia di legno e viso d'oriente / Cara de fusta i rostre d'orient
 Io sto pur mal di voi, la nave in porto / M'estic morint per vós, la nau al port
 È sí piú bella che tutto el ponente / Sou molt més bella que tot el ponent
 Le tue bellezze veneron di Francia / I la bellesa vingué de la França
 Come che Giuda che si strangoloe / Així com Judes penjat dalt de l'arbre
 amor tuo mi fo cortigiano io / Cortès em faig per amor vostra jo
 Non aspetto già mai con tal desío / No espero ja cap més cosa que això (139)

Expressions. Riquesa d'expressions populars, sense menystenir —últim exemple— alguna frase més formal.

Tu sei presso la morte / Vas per mal camí (90)
 e ecco la calza / vet aquí la xeringa (90)
 matto spaciato / beneit del cabàs (109)
 bufolaccio / tros de quòniam (109)
 sí tosto scappato il cervello / així que s'ha begut l'enteniment (119)
 come un termine / com un estaquirot (119)
 il qual ha una lingua che taglia / el qual té una llengua que talla (121)
 Ercolano mio... anima sua, manica sua! / i el meu Ercolano i la seva ànima...
 que els bombin (181)
 mangiare con la gatta / sopar sola i verna (183)

4. En nota diu que és una composició grotesca on «orto» tant pot voler dir 'orient' com 'hort'.

Les expressions escatològiques i procaces són també expressives, d'acord amb l'original, i marquen una etapa en què s'han deixat els escrúpols d'altres èpoques. Vallverdú, com a editor, va potenciar que es refessin alguns fragments censurats o autocensurats de traduccions anteriors, recuperats per a la MOLU. A *La cortesana trobem*, per exemple:

grattisi il culo / que es grati el cul (90)

Adonque io biastemerò: 'la potta da Modena!', n'è vero? / Així, doncs, blasfemaré: «el cony de la mare de Dena! Va bé?» (120)

coglionerie / collonades (149)

è ita orinare / se n'ha anat a pixar (155)

Potta, sangue, al corpo di... / Cony, punyeta, me caso en... (173)

al cul de Dio ch'io cantarei di soprano! / recony de Déu que ho engegaria a rodar tot (185)

e s'io fussi donna, vorrei ch'adesso adesso mo' mo', mi facessi quella cosa / i si jo fos dona, voldria que ara mateix, ara mateix em féssiu allò (179)

voglio farmi papa e inchiavellare la Camilla / vull fer-me papa i enforquillar la Camilla (189)

Voglio richiavare la signora / em vull tirar la senyora (189)

inchiavestellare la signora / enforquillar la senyora (194)

Potta, che sí ch'io chiàvola! / Cony, que la hi vull endinyar (194)

Beconaccio / cabronàs (195)

marfisaccia di merda / barjaula de merda (195)

Dobles sentits

[ambròsia] ambrogia / ambruixia (161)

perché 'l pane mi piace in palato, e non essere impalata dal Turco! / perquè si m'agrada menjar amb paladar, que els turcs no em facin empalar (169)

li salmi pestilenziali / els salms pestilencials (188)

Noms dels personatges en català. Els deixa en italià, tret de quan són emblemàtics o sofreixen alguna adaptació gràfica, per a naturalitzar-los:

Furfante / Rodamón; Rosso / el Roig; Cappa / el Capa; Messer Parabolano / Mossèn Parabolano; Maestro Mercurio / Mestre Mercurio; ser Facenda / l'Escar-ràs; Zoppino, tabacchino / el Coixet, rufià; Sbirri / Algutzirs.

Fragments de lectures

Tu hai ragione; tamen io voglio sapere, *quanto ad un certum quid*, che erbe sono in cotesto cristero, perché se tu ci avessi messo 'snelle', 'frondi', 'ostro', 'sereno', 'campeggianti rubini', 'morbide perle' e 'terse parole' e 'melliflui sguardi', e'

sono sí stitichi, che non gli smaltirebbono gli struzzi, che padiscono e' chiodi. / Tens raó; tanmateix vull saber, *quanto ad un certum quid*, quines herbes hi ha en aquesta lavativa, perquè si hi haguessis ficat «frèvols», «frondes», «austre», «jo-venívol», «campejants robins», «mòrbides perles» i «terses paraules» i «melliflús esguards», seria tan indigest que ni ho pairien els estruços, que s'empassen claus i tot (94).

Milano lo renunzia per minchione, Mantua per babione, Venezia per coglione / Milà el refusa per tanoca, Màntua per babau, Venècia per carallot (95).

Come faceva la gatta di Masino? Rosso: Chiudeva gli occhi per non pigliare i topi / I què feia el gat d'en Mates? El Roig: Tancava els ulls per no caçar rates (108).⁵

Ché tu vali piú che un destro a chi ha preso le pillole. / que vals més que una comuna per a qui ha pres una purga (134).

Vatti a spasso, ché mi faresti forse uscire del manico, con tante ciance. / Fuig d'aquí, que encara em faries sortir de polleguera amb tanta xerrameca (136).

Per chi la vuole! Io per me fo piú stima d'un boccale di greco che non faría d'Angela greca, e vorrei prima una pernice che Beatrice; e se per esser ghiotto se gissi in Paradiso, io sarei a quest'ora in capo di tavola. / Per qui la vulgui! Jo m'estimo més una gerra de vi grec que no pas l'Àngela, la grega, i abans voldria una perdiu que la Beatriu; i si els golafres anessin al Paradís, aquesta hora seria al cap de taula (161).

«Il mal mi preme e mi spaventa il peggio», disse el Petrarca / «El mal em prem i m'espanta el pitjor», diu Petrarca (180).

Chi ha capre ha corna! Questa manigolda de la mia donna non è di peso, Io mi sono accorto che la va la notte alle sue consolazione, e non mi acceca tanto il vino ch'io non vegga ch'io son da Corneto; e questa Aloigia m'ha cavato di dubbio. Io voglio fare el briaco al naturale come torno a casa, e chiariròmi s'io son pur da Cervia! / Qui té cabres, té banyes! Aquesta trapella de la meva dona no és de bona llei. Ja m'he adonat que a les nits se'n va a consolar-se, i el vi no m'encega tant com per no veure que em fa devot de sant Corneli; i aquesta Aloigia m'ha tret de dubte. Faré veure que estic borratxo, quan torni a casa, i aclariré si sóc de Banyoles (182).

Si mangia de la madre di San Luca a tutto pasto. / mentre mengem talls de la mare de sant Lluç a cada àpat (202).

E voi, moglie di messer Ercolano, entrate con Aloigia. E tu, Ercolano, piglia el panno per il verso e tienti in visibillum le corna, perché le s'usano oggidí per maggiori maestri. E se tu fussi cronichista sapresti che le corna vennero dal cielo, e Moises le portò, ch'ognuno le vidde; dipoi la luna è cornuta, e stassi pur in cielo. Sono cornuti i buoi, che ci fanno tanto bene per arare. Cornuto piacque quel me-

5. Observem que desplaça la rima de la resposta en italià a la pregunta i la resposta catalana: Mates-rates.

desimo, el cavallo Bucefalas, e fu tanto caro ad Alessandro per il corno che l'aveva nel fronte. L'Alicorno non è prezioso per il corno che tien nella fronte contra veneno? E 'nsomma, l'arme del Soderino e de Santa Maria in Portico non son tutte corna? Sí che abbiale per onorevole cosa, come i cimieri. Et anche te ricordo che le donne con doe belle corna andavano a marito, perché Domenedio di sua mano ne ornò, come ho detto, il capo a Moises, e fu il maggiore amico ch'egli avessi nel Testamento Vecchio. / I vós, muller de mestre Ercolano, entreu amb Alògia. I tu, Ercolano, posa't el vestit del dret i tingues les banyes ben visibles, perquè avui dia les duen els més grans senyors. I si fossis lector de cròniques sabries que les banyes vénen del cel, i que Moisés en va portar i tothom ho va veure. A més la lluna és banyuda i tanmateix s'està en el cel. Són banyuts els bous que ens fan tant de bé per llaurar. També va voler que fos banyut el cavall Bucèfal, i Alexandre se l'estimava molt per la banya que duia al front. No és preciós l'Unicorn amb la banya que té contra el verí? I al capdavant les armes dels cardenals Soderini i de Santa Maria in Portico, no són totes unes banyes? Per tant, les has de tenir per una cosa honorable, com els plomalls. I també et recordo que les dones amb dues banyes prenien marit, perquè Déu Nostre Senyor de la seva mà en va guarnir, com he dit, el cap de Moisés, i fou el més gran amic que va tenir a l'Antic Testament (209).

JOAQUIM MALLAFRÈ
Secció Filològica

Sobre la realitat poètica de Francesc Vallverdú

INTRODUCCIÓ

Començaré dient que només cal fixar-se en els temes de les ponències presentades en aquest homenatge recordatori de la Secció Filològica de l'IEC a Francesc Vallverdú per a copsar amb nitidesa que les preocupacions i ocupacions principals de la vida intel·lectual de F. Vallverdú van ser l'estudi de la llengua i de la societat catalanes durant el franquisme: és a dir, la sociolingüística, el fet lingüístic com a fet social, que digué ell mateix en un dels seus llibres. Serà en aquest camp d'estudi i de reflexió, doncs, que deixarà una petja i una obra memorables.

Cal afegir, a més, la seua feina professional com a corrector lingüístic en el vessant editorial, i la de traductor de l'italià al català d'obres clàssiques, com el *Decameró*, o d'autors contemporanis com Cesare Pavese, Leonardo Sciascia o Alberto Moravia, referents del neorealisme italià, precisament.

Com a company de la Secció Filològica, i com a poeta, se m'ha demanat ocupar-me de la seua poesia. I d'això serà que parlaré en aquestes notes, des d'una visió entre poètica i memorialista. Tot deixant clar, d'entrada, la cordialíssima relació humana que amb l'homenatjat he tingut al llarg dels anys, siga pel seu treball de corrector a Edicions 62, siga com a company de la Secció Filològica. Perquè si el vaig tractar professionalment durant dècades a «Can 62», també l'he tingut de company de viatge en altres combois de país, i sovint de veí a les reunions de la Secció i de company de taula en els dinars i col·loquis posteriors.

Vaja el meu record amical, doncs, a la persona i el personatge, humaníssims ambdós.

Com diu Àlex Broch al pròleg de *Temps sense treva*, l'obra poètica completa de Francesc Vallverdú: «Llegir avui la poesia de Francesc Vallverdú és redescobrir una de les veus poètiques més representatives del realisme històric dels anys sei-

xanta, però, també, conèixer l'evolució d'un procés que, sense renunciar als principis bàsics de la poesia realista, s'obre a una reflexió posterior on el jo del poeta apareix cada cop amb major freqüència». Broch fa referència al corrent antilíric que emergí en la poesia catalana dels anys seixanta i que uns definiren com a realisme històric i uns altres com a realisme social, cívic, o simplement pamfletari. Quina valoració manté la poètica realista actualment? Què vol dir actualment la «realitat» en poesia?

La poesia? En F. Vallverdú la poesia cal entendre-la com la forma literària que usà per a explorar i experimentar artísticament les seues idees, els seus fonaments vitals, personals i col·lectius: la llengua i la societat catalanes. I això, des del compromís social i civil, com a dedicació plena del seu quefer intel·lectual.

Què dir sobre la seua poesia o, millor, sobre la seua «realitat poètica»? Què vol dir «realitat» i què «poesia» en l'obra en vers de Vallverdú?

No. No vull ser poeta.
Ho dic de tot cor:
avui
no vull ser poeta.

Vull parlar clar.
Vull dir llum perquè la llum s'encengui.
Vull dir vida perquè les paraules visquin.
Vull fer versos dolents
i dir, com Celaya...

Ser poeta o poete,
ser qualsevol cosa que no sigui poeta,
si ser poeta vol dir paraules només
o el mirall esmicolat de l'egoisme
o el rebuig alambinat d'una nosa.
Si és així,
no vull ser poeta.

Aquesta seria la poètica «confidencial» del poeta Vallverdú entre 1959 i 1962. Uns anys on la literatura catalana visqué una transformació social i estilística amb la incorporació de veus noves, necessàries per a incorporar-se als corrents del pensament poètic europeu d'aquells anys, primer marcat per l'existencialisme francès, després renovat pel neorealisme italià d'influència americana. És a dir, per a omplir la buidor en què havia quedat la cultura catalana com a conseqüència de la victòria i la censura franquistes.

El 1959 tingué una significació simbòlica ben rellevant: es commemoraven els cinc-cents anys de la mort d'Ausiàs March: el referent primordial de la tradició poètica catalana. Se'n volia celebrar la fita per a marcar un abans i un després, renovant la visió d'abans de la guerra del 36 i introduint-hi la modernitat, tot proclamant la revolta social contra el règim dictatorial.

En aquest mateix any es produí també la mort de Carles Riba, una presència senyera del passat poètic anterior a la derrota republicana. Això remarcà encara més la transcendència «simbòlica» de l'any en clau literària. 1959: un canvi de rumb.

La defunció del mestre suposava, de manera real, el final biogràfic d'una poesia pura, d'alta qualitat, que havia quedat tacada per la tragèdia bèl·lica i la diàspora de la Generalitat republicana. Una poètica d'excel·lència que havia quedat desfeta pel triomf del nazisme a Europa, desfeta per la Guerra Mundial, per l'hecatombe atòmica d'Hiroshima, però que es refeia amb l'ajut econòmic dels Estats Units, i es recreava vitalment des del gauchisme existencial de la intel·lectualitat parisenca. La mort del mestre Riba fou interpretada com l'esgotament de la poètica postsimbolista, refugiada en les torres d'ivori o catacumbes íntimes dels supervivents de la catàstrofe, joves hereus vençuts de la Generalitat republicana i que usaven la lírica com un bàlsam reparador de supervivència humanista. Perquè la vella idea d'una Europa altament civilitzada havia estat enderrocada per les bombes.

La nova Europa de la postguerra quedava lluny, fins i tot des de Barcelona, distant a l'altra banda d'unes fronteres insalvables. I Carner? Josep Carner quedava més lluny encara, en un temps malauradament perdut. Catalunya com a país i la llengua i la cultura catalanes necessitaven veus noves, noves figures referencials, símbols que crearen esperances i fantasies de futur, somnis vitals, per a no caure en el silenci, el sepulcre definitiu. Calia —aquest era el verb més usat aleshores— una renovació que expressara aquesta realitat amb energia i una lúcida visió de futur. Aquesta era la proposta que emergia contra el totalitarisme.

A Carles Riba el substituirà Salvador Espriu com a nou referent poètic. *La pell de brau* (1960) d'Espriu es convertí en el llibre del compromís cultural contra la dictadura, encara que la poesia d'Espriu tinguera ben poc de realista i prou més de simbolista, per sort. També aquest any apareixia *Da nuces pueris*, l'iniciàtic llibre de poemes de Gabriel Ferrater, més proper a l'escola anglosaxona. *Com llances*, el primer llibre de F. Vallverdú, apareixerà el 1961, després d'haver rebut el Premi Joan Salvat-Papasseit de 1960. En aquest llibre, s'hi pot observar com Vallverdú transforma la seua llengua poètica a partir de 1959 amb un *Jurament on declara* «no maleir tampoc aquesta parla estreta»:

He mudat simplement l'escala de valors,
perquè els desigs d'adob floreixen en temps llords,
perquè, després de tot, de terra en tinc sols una
i si vull ser estranger només em val la lluna.

El 1961 igualment apareixia editat a València *Vacances pagades*, de Pere Quart (llibre que havia guanyat el Premi Ausiàs March de Gandia de 1959). Espriu havia ocupat la plaça de Riba com a jurat d'aquest premi, a causa de la mort del mestre Riba. A València, aleshores, s'escrivia per al silenci, com havia sentenciat J. Fuster al seu darrer llibre de poemes, *Escrit per al silenci* (1954). A València, fins i tot Xavier Casp escrivia per al silenci versos púdics i domèstics. A València, hi havia també Vicent A. Estellés, qui publicava *La nit* (1956) i *Donzell amarg* (1958) a col·leccions de Barcelona. A València, amb l'excepció de Fuster i d'Estellés, en poesia es practicava un llorentinisme nostàlgic, o paisatgisme sentimental, promogut per Carles Salvador, un refugi líric tirant a ranci, a la contra del qual maldava el crític Fuster, considerant-lo un idealisme anacrònic per al moment. A València, però, tots els poetes, vencedors o vençuts, escrivien per al silenci. Només Estellés renovà a poc a poc la seua poètica, i ho farà tenint en compte les teories realistes de Fuster i les relectures també realistes dels clàssics medievals i dels llatins (a partir de les traduccions de Miquel Dolç).

La tendència dominant, a la Barcelona dels primers seixanta, sí que la marcarà la poètica realista, requerida amb urgència quirúrgica de part. Les obres de referència seran la de G. Ferrater i la de F. Vallverdú. L'aparició d'Edicions 62 tindrà molt a veure amb aquests canvis estilístics; l'editorial fou el reflex engrescador d'una represa renovadora, la voluntat en acció de refer cultament un país vençut. El realisme esdevindrà la tendència canònica quan el 1963 apareixerà *Poesia catalana del segle xx*, l'antologia de Castellet i Molas que reclamava que el llenguatge poètic fóra «col·loquial i directe, racional i quotidià», i no cap íntima calligrafia de l'ànima ni cap joc formal de caire neonoucentista. Fuster afirmava aleshores que calia *Dir la realitat*. Dir-la, mostrar-la, denunciar-la, per tal de canviar-la i fer-la eixir de la foscor i de la misèria de la postguerra.

Josep M. Castellet, al pròleg de *A cada paraula, un vidre* (1968), descriu aquest moment difícil i, amb un vers de Vallverdú («Ja sé que aquests són tots versos de circumstàncies»), en justifica la necessitat, tot i la insatisfacció literària: «Poesia de circumstància, perquè la cultura, la política i, fins i tot, la pervivència són de circumstància». Una poesia engatjada i discursiva que a moments es mostra volgudament, com ara al poema «Lectures», que comença dient:

En un país on hi ha les més diverses menes
d'analfabets (els qui no saben res, ni escriure
ni llegir simplement...

La poesia viurà una metamorfosi radical, una transformació estètica d'estil planer (o simplista) i una renovació ideològica que l'abocarà al compromís social; la justificació i l'eficàcia civils les obtindrà, tanmateix, la Nova Cançó, perquè amb l'acompanyament de la música, la poesia social es feia moderna, és a dir, lletra de cançó. La modernitat arribava a Barcelona per aquesta doble via cultural: la paraula escrita i la cantada. Raimon musicava Espriu i el donava a conèixer a la joventut «compromesa», mentre el referent del poeta modern era Gabriel Ferrater. La desaparició d'aquest dandi modern (1972) suposà el suïcidi —mai pitjor dit— del canvi en la poesia dels anys seixanta; la seua desaparició impactant, si més no, creà la icona del poeta seductor i l'home turmentat (i a l'inrevés).

No oblidem tampoc que per aquestes dates estaven passant fets cabdals a escala planetària, com la guerra d'Algèria i la del Vietnam, la Revolució cubana, el papat conciliador de Joan XXIII, l'ascens i magnicidi del demòcrata J. F. Kennedy, el fracàs de la Primavera de Praga, el Maig del 68 a París...

El Maig del 68 i el *hippisme* americà canviaran el dictat dels nous joves. Uns joves, sense la vivència dramàtica de la guerra, que volien viure l'ara i l'ací en llibertat, i somiaven l'amor sense condons mentals. El que un dia havia semblat modern —el realisme social— quedava obsolet. Londres i Nova York substituïren París com a capitals culturals d'Europa i del món, i tots desitjaven travessar fronteres i navegar mars enllà, escapar-se lluny enllà o més enllà... fins a una Califòrnia en flor on fer l'amor i no la guerra o fumar marihuana per tal de tocar el setè cel.

La moda realista havia relativament marginat a les seues cambres pròpies personalitats literàries com Marià Manent, Tomàs Garcés, Joan Teixidor... mentre J. V. Foix es mantenia al seu obrador de dolces meravelles. Pere Quart i Joan Brossa destil·laven ironies de manera corrosiva. Josep Palau i Fabre s'empicassava de ple. La poesia de Vinyoli era una víctima callada d'aquest ambient convuls. A Blai Bonet se l'estranyava. Entre tanta efervescència lírica, catacúmbica quan no volcànica, els llibres següents de Vallverdú —de poesia, parlem— passaren desapercebuts.

Als setanta es produí un canvi radical, no sols de societat, d'ètica i d'estètica, sinó de visió del món. En el panorama literari català entrà amb ímpetu una transformació de la lírica. Hi aparegué la generació dels setanta i un redisseny de la tradició recent. Joan Vinyoli i Blai Bonet (entre minories) i Miquel Martí i Pol i Vicent A. Estellés (entre majories) seran els nous noms vindicats per la jove poesia del moment.

BREU MEMÒRIA

He de reconèixer que el jovecell que vaig ser «tempo fa» llegí F. Vallverdú primer com a sociolingüista que no com a poeta; va ser gràcies al llibre amb què

obtingué el I Premi Joan Fuster d'assaig (1972), encara editat per Edicions 62. L'autor el vaig conèixer durant la presentació que del llibre es féu a València l'any següent, en la celebració dels nous Premis Octubre a càrrec de la novíssima editorial 3 i 4. Un acte i un llibre —siga dit de passada— iniciàtics, tant per a mi com per a la resta de públic que assistí a l'acte com s'assistia aleshores a una cerimònia semiclandestina, per no dir perillosa, especialment a València. També de passada potser calga dir que els gurus que els joves escoltàvem eren Castellet, presentador del llibre, i el mateix Fuster, l'homenot de la nit. Poc després llegiria *Retorn a Babilis*, perquè aquest llibre de poemes de Vallverdú (el cinquè de la seua obra) obtingué el premi Ausiàs March de Gandia, la meua ciutat.

Cal que diga que aleshores la considerada com a poesia «realista», de la qual Vallverdú apareixia com a exponent, no encaixava en el meu devocionari personal. Per aquelles dates jo formava part del corrent trencador que esclatava a València amb l'aparició de l'antologia *Carn fresca* (1974), d'Amadeu Fabregat, i els primers poemaris dels joves poetes «formalistes». Una poètica plural, la dels joves setaners, que es presentava radicalment en contra de qualsevol dogmàtica que considerara la poesia un subterfugi, una eina o un refugi de causes no poètiques.

Tot i això (o per això), afegiré que *Retorn a Babilis* el tinc pel poemari preferit de Francesc Vallverdú, qui sap si pel to clàssic que agafa de Marcial, amb el qual juga retòricament. En tot cas, aprofite per remarcar el paper que per aquests anys tingueren les sàvies traduccions llatines de Miquel Dolç en alguns dels poetes que buscaven una dicció realista i culta i aproximada a la realitat del moment, com F. Vallverdú o com V. A. Estellés, per exemple. Però això, certament, ja ocorria a mitjans dels anys setanta, on les ètiques, les estètiques, les ideologies, les poètiques i les polítiques havien entrat en una accelerada deriva de canvis a partir de l'agonia i defunció del Caudillo i del seu règim dictatorial.

La cultura catalana havia experimentat una transformació civil que tenia poc a veure amb les angoixes existencials de la postguerra europea i allò que volia de manera descarada era apartar-se'n, o alliberar-se'n, per no contaminar-se de les misèries morals de la postguerra franquista. En aquest voler, la poesia realista dels seixanta, impregnada d'un dogmatisme simplista, o elemental, ja no tenia cabuda.

La irrupció dels poetes dels setanta assenyalaria la caducitat del moviment realista compromès amb l'ideari polític que havien encapçalat els escriptors italians del PCI, amb Gramsci com a pensador, i el cinema neorealista com a eina d'expressió. Un cinema censurat, siga dit de passada, o només visible en les sales dels cineclubs o cinemes d'art i assaig. Un cinema que, però, havia evolucionat del neorealisme en blanc i negre de la *Roma* de Rossellini a l'alegria acolorida d'*Amarcord* de Fellini i a les sofisticades creacions mítiques de Pasolini.

Em permetré repetir, per tancar aquest apartat memorialista, que l'eficàcia

cultural i social que tingué a Itàlia el cinema neorealista ací només l'assolirien els cantants contestataris de la Nova Cançó, des de Raimon i F. Pi de la Serra fins a Ovidi Montllor, M. del Mar Bonet a «Què volen aquesta gent» i Lluís Llach a «L'estaca». Els discos arribaven amb més facilitat que no els llibres a un jovent àvid de tot: el rock, el folk, la protesta, el compromís vital, l'alliberament eròtic, el *hippisme* floral, els viatges eivissencs...

LECTURA POÈTICA DE F. VALLVERDÚ ARA

L'any 2009 s'editava a Palma de Mallorca *Temps sense treva*, el recull de l'obra poètica completa de Francesc Vallverdú. Una edició que permetia no solament fer una lectura o relectura ordenades de la seua poesia, sinó que facilitava la visió a distància del que significà la poesia realista dels seixanta, de la qual Vallverdú fou un dels representants més destacats en un principi i un dels més vilipendiats i oblidats posteriorment.

Durant aquesta dècada serà que Vallverdú publicarà els llibres primers que el situaran en el context literari. És a dir, *Com llances* (1961), Premi Joan Salvat-Papasseit 1960, *Qui ulls ha* (1962), *Cada paraula, un vidre* (1968), Premi Carles Riba 1965 —tot i que per culpa de la censura no apareixerà fins al 1968—, i *Somni, insomni* (1971).

Una aportació considerable, la de Vallverdú, dins aquest moviment poètic, el del realisme històric, social o civil, exaltat aleshores com a renovador, per no dir considerat revolucionari, i que serà tingut per dépassat, o *demodé* (passat de moda), en entrar a la dècada dels fantàstics setanta, com ja he dit.

Alex Broch situarà la poesia de F. Vallverdú com a mostra de la seua «fidelitat al realisme», al realisme, repetesc, com l'entengueren els poetes d'esquerres dels seixanta, seguint els dictats teòrics dels crítics i gurus literaris del moment: Molas, Castellet i Fuster.

Una proposta poètica que es bastí intel·lectualment com una arma retòrica del combat antifranquista a partir de finals dels anys cinquanta i que, amb el suport de les plataformes editorials aparegudes els primers seixanta, arribà a la màxima promoció. Una proposta literària que es presentava com a rupturista, volent «lleixar a part l'estil» dels poetes ribianament existencialistes sobreviscuts a la derrota de la Guerra Civil. Una estètica, la del realisme, que poava del pensament i el lirisme italians (Gramsci i Pavese, ambdós traduïts al català), prou més que dels models francesos, es digueren Sartre, Beauvoir o Camus (tots ells també traduïts). Una proposta que influí dogmàticament en poetes joves com Vallverdú, i que transformà i millorà notablement la d'alguns dels grans poetes madurats en el franquisme, com ara J. Vinyoli, M. Martí i Pol, B. Bonet i V. A. Estellés. En aquest

ambient, l'edició de l'obra poètica completa de Vallverdú, *Poesia 1956-1976*, semblà un comiat poètic.

Què ha passat en tots aquests anys, literàriament parlant, perquè la poesia de Vallverdú, especialment fidel al seu registre retòric, haja quedat marginada —com ja digué el mateix Vallverdú— «en els cànons vigents»? Ha estat a causa del rebuig que en sentiren els joves setanters, fascinats pel nou i enamorats del vell de J. V. Foix, si no de les piruetes visuals de Joan Brossa? No només per això.

Avui resulta evident que el realisme formal i estètic que triomfà en la poesia d'aquell moment fou el més intel·lectual, narratiu i personal (Ferrater), el més sentimental (Martí i Pol), el més eròtic i directe (Estellés), el més metapsíquic, vital i solitari (Vinyoli) o el més visceralment verbal (Blai Bonet), és a dir, el realisme expressiu fet a partir del jo i no impostant un pronom col·lectiu. Ells, qui sap si per simbolitzar en el seu ser individual els drames, els desitjos o les desesperacions esperançades de molts.

CONCLUSIÓ

Què significa la realitat en la poesia de F. Vallverdú? Què significa la poesia en l'obra de F. Vallverdú? Per a tenir més respostes cal que aneu a la lectura dels llibres posteriors. Els trobareu a *Temps sense treva*, amb noves rimades, els sarcasmes de Pere Quart, els espills de Jaume Roig i les odes nerudianes més elementals. D'aquests anys destacaria *Leviatan i altres poemes* (1984). Uns altres temps.

JOSEP PIERA
Secció Filològica

Cloenda

En Joan Martí, com a organitzador d'aquest acte tan emotiu, ara que fa poc més d'un any que va morir en Francesc, em va oferir la possibilitat de dir unes paraules. Vaig acceptar, però m'ha costat molt pensar què podria dir. S'han anat dient tantes coses sobre ell, sobre com era, sobre la seva bondat, seriositat en la feina, honestat, eficàcia, responsabilitat... A través dels diaris, de la televisió, de la ràdio i de les cartes que he anat rebent, he vist que era molt estimat per aquells que hi van tenir tracte i que el coneixien de debò, i també he vist que, a més d'estimar-lo, el valoraven moltíssim com a persona i com a professional. Se'm feia difícil pensar de què podria parlar, jo, avui.

Primer de tot, vull expressar el meu agraïment i el de tota la família a les persones que han fet possible aquest homenatge organitzat per l'Institut d'Estudis Catalans, que ell tant estimava. Gràcies a tothom que hi ha participat, a tots els assistents i als que hi haurien volgut ser i no els ha estat possible (Kálmán Faluba em va escriure dient que no podia venir i demanant que el tinguéssim present, com si hi fos). Gràcies, perquè és molt reconfortant poder veure com n'era, d'estimat i de valorat.

Sobre el que jo podria dir, he pensat que el millor seria explicar algunes coses de caire més aviat personal. De fet, m'ha donat la idea la pregunta que em va fer en Joaquim Maria Puyal el dia de l'homenatge organitzat per la Fundació Congrés de Cultura Catalana. La pregunta era què em va atreure d'en Francesc i em va portar a comprometre la meua vida amb ell.

Per explicar això, he de començar des del principi, des del dia que ens vam veure per primera vegada i ens vam començar a conèixer, tornant de ballar sardanes, fins al dia que ens vam comprometre seriosament, en sortir del teatre Calderón, on acabàvem de veure *Cándida*, de Bernard Shaw. Sardanes i teatre, tradició i cultura, en definitiva. I entremig, durant cosa de tres anys, havíem anat fent llargues xerra-

des passejant des de la plaça de Sant Jaume, en acabar les sardanes, fins a casa meva, més amunt de la plaça de la Universitat. Xerrades sobre art, literatura, cinema, teatre i qüestions socials. Xerrades que em van anar descobrint un món nou, tan diferent del que jo coneixia, que em va captivar. Un món on hi havia llibres catalans i autors contemporanis. Em va sorprendre molt la primera novel·la que vaig llegir de Josep M. Espinàs, quan, per a mi, només hi havia literatura castellana i francesa. Es deia *Combat de nit* i me l'havia deixada ell. Jo, de petita i joveneta, només havia llegit un llibre en català, una novel·la de Josep M. Folch i Torres que tenien els meus pares. A la biblioteca de l'escola tot era en castellà i a l'Institut Francès, tot en francès. Havia llegit molt, moltíssim, però pràcticament res en català.

M'averkonyia tant de no saber escriure la meva llengua que, durant el festeig, i quan ell feia milícies, la nostra correspondència va ser, durant un temps, bilingüe: jo escrivia en francès i ell en català. Fins que vam veure que allò no ens feia el pes, i vam decidir fer-ho diferent: jo escriuria en el meu mal català, ell contestaria les cartes i, a més, m'enviaria en un full a part les correccions i les explicacions gramaticals i sintàctiques pertinents per tal que jo pogués anar aprenent a escriure'l bé. I així va ser com en vaig aprendre. En una situació molt especial i amb un mestre particular excepcional.

I vaig aprendre moltes més coses, d'en Francesc, a part de llengua, literatura i cultura catalanes: vaig aprendre que es pot viure en aquest món amb esperança, amb confiança en la gent i en el futur. A en Francesc li costava molt malpensar, no tenia gens de malícia. N'havien de fer alguna de molt grossa perquè s'enfadés i, fins i tot en aquests casos, l'enuig no li durava gaire. El ressentiment no era cosa d'ell. La seva gran bondat li feia donar sempre voltes a les coses desagradables per poder trobar una explicació que justificués la situació desafortunada. Tenia una gran fe en la humanitat, molta confiança en la bondat de la gent, en el progrés i en la cultura que el facilita. Era essencialment bona persona i exageradament optimista. Tot això que, en part, em preocupava, també m' enamorava.

El que em va atreure especialment d'ell va ser la seva gran cultura, el seu interès per tot i el seu convenciment que valia la pena lluitar per aconseguir un món més just, per superar les desigualtats socials i les tiranies. Jo havia viscut dins un ambient de por: els meus pares escoltaven Radio España Independiente, però posaven la ràdio molt baixet, no fos cas que ho sentissin els veïns i ho denunciessin. Als meus pares, la guerra els havia marcat molt i vivien amb por. Assumien les coses com a inevitables, pensaven que no es podia fer res per millorar-les. Trobar-me amb algú que, malgrat la por, que encara n'hi havia i molta, acceptés compromisos que podien arribar a ser perillosos, com l'entrada i la militància al PSUC, per exemple, em permetia veure la vida des d'una perspectiva diferent i il·lusionadora.

Respecte a la militància al PSUC, vam ser afortunats: només vam haver de patir per la Caputxinada, per la tancada a Montserrat (ell va ser en tots dos llocs),

per l'estada de dos dies i dues nits als calabossos de Via Laietana, on va quedar fixtat com a «catalanista montserratino», per unes quantes nits sense dormir i per un parell de multes, una de les quals té l'honor d'haver estat l'única cosa que hem pagat a terminis al llarg de la nostra vida en comú. No teníem diners, ens van embargar la màquina de cosir i la màquina d'escriure i, cada fi de mes, no us podeu imaginar la ràbia que feia haver de fer la transferència per anar eixugant aquella multa i que no ens prenguessin aquells aparells que tant servei ens feien. L'altra multa va ser pagada per gent que va voler col·laborar davant la injustícia de posar multes per haver participat en l'elaboració d'un document on es demanava, precisament, justícia.

Un cop casats, vaig descobrir ben aviat que m'havia compromès amb una mena de savi distret. He rigut molt, amb ell, i també hem rigut molt de coses que feia i de coses que li passaven. En el viatge de nuvis a Eivissa, per exemple, quan a l'hotel li van demanar (llavors només es demanava als homes) el carnet d'identitat, no se li va ocórrer res més que donar una explicació, assenyalant el lloc on hi deia «soltero». Va dir: «Això està equivocat, eh? Estem casats».

Voldria referir-me també al seu pas pel món de l'advocacia, ja que avui se n'ha parlat. Quan va acabar la carrera de dret, la primera feina que va trobar va ser fer classes de dret a un noi, fill d'una família molt rica, que ho suspenia tot. Pagaven molt bé, 1.000 pessetes al mes (penseu que això passava l'any 1961), i aquest sou ens va permetre anar-nos-en a viure sols, ja que durant uns mesos havíem viscut a casa dels seus pares. El lloguer era de 750 pessetes al mes i, amb el que ens quedava i alguna feina que feia jo, anàvem sobrevivint. No cal dir que amb penes i treballs: compartíem un formatget del Caserío per postres i només compràvem carn un dia a la setmana (els bistecs sortien a 10 pessetes cadascun). En Francesc anava buscant feina i finalment n'hi va sortir una de curiosa, com a advocat. En Josep Solé Barberà, que tenia una consulta en una parròquia del Poble-sec per ajudar la gent treballadora que no es podia permetre pagar advocats, li va oferir de col·laborar amb ell, cosa que va fer durant un temps. Però no era cap ganga: la gent no pagava i els dos advocats no cobraven. A més a més, un dia, pel carrer, en Francesc es va trobar amb un dels «clients», el qual se li va adreçar, parant la mà i dient: «Zeñó Veddú. Que no tengo pa comé». I ell li va donar el que portava al damunt. Vam veure que allò era ruïnós, però va continuar fins que un advocat que havia muntat un bufet laboralista li oferí fer de passant. Ho va fer i es va anar adonant que ell, d'advocat defensant casos als tribunals, no s'hi veia de cap manera, es posava nerviós. Va passar a ocupar-se exclusivament de fer els escrits, i el company era qui anava als tribunals. Fins que, un dia, en Riera li oferí formar societat tots dos, cadascú fent allò que li agradava de fer, i li va oferir anar a mitges. D'entrada, era fantàstic i la solució dels nostres problemes, però, després de parlar-ne molt i de veure pros i contres, vam arribar a la conclusió que no valia la pena, per guanyar diners,

d'hipotecar-se la vida amb una feina que no el satisfieia. D'altra banda, ja feia un cert temps que anava rebent feines d'editorials. Per exemple, en Joan Oliver, que dirigia l'editorial Alcides, li havia fet diferents encàrrecs. I així va ser com es va acabar l'activitat dins el món de l'advocacia. Ben aviat, però, va rebre l'oferta d'Edicions 62, on va treballar fins a la jubilació. Va ser concretament durant el meu primer embaràs. Allò que diuen que els fills vénen amb un pa sota el braç, a nosaltres se'ns va complir! Venia el primer fill i ell tenia un contracte.

Recordo una altra anècdota posterior, de quan els nens eren menuts. Èrem a Sant Feliu de Codines. La casa que teníem llogada era molt petita i ell no hi podia treballar tranquil, amb els nens amunt i avall. Va demanar permís als amos per ocupar unes golfes d'ells a les quals s'accedia des de casa nostra. S'hi tancava per treballar, i els nens podien anar fent sense molestar-lo. De tant en tant, em comentava que no acabava de trobar un títol per al llibre que estava escrivint. Un dia, baixa de les golfes contentíssim, i diu: «Ja està llest, ja l'he acabat i ja tinc el títol! Té!». I em dóna la carpeta amb el títol escrit a mà. Hi posava *L'escriptor catatà i el problema de la llengua!*

Casualitat o no, al Francesc li passaven coses que li reforçaven l'optimisme sobre la pervivència del català. Treballava al Raval i la gent del bar on esmorzava, i fins i tot gent del carrer, se li adreçaven, d'entrada, en català. Sempre ho comentava. Hi ha una anècdota divertida que alguns ja coneixeu, perquè la Rosa ja en va parlar el dia del funeral. Un dia, en entrar a l'ascensor de casa, va pujar amb ell un xicot que, segons va explicar després, era rarot i tenia mala pinta. Pujaven junts i el xicot es va treure un ganivet de la butxaca i li va dir: «Això és un atracament, dóna'm tot el que portis». Ell es va treure la cartera i li va donar els diners que hi duïa. El xicot li va dir, assenyalant una targeta d'autobús: «Això també». I ell va contestar: «Això, no!», i no li va donar la targeta. Va arribar a casa sa i estalvi, ens ho va explicar i li vam dir que semblava mentida, haver pujat amb un tipus desconegut i estrany que, per la pinta que feia, devia anar drogat i tot. Sí, ho va reconèixer, i ens va dir, gairebé en to de disculpa: «Sí, però ho ha dit en català!».

En la meua vida amb en Francesc hi ha hagut enamorament, admiració, aprenentatge, diversió, agraïment, treball i lluita conjunta per causes nobles. I discussions i disgustos, com a tot arreu, però, com he dit abans, li duraven ben poc. També hi ha hagut molta confiança. Ho compartíem tot. I sempre m'he sentit molt estimada.

El trobo molt a faltar, però em sento tan orgullosa d'haver compartit la meua vida amb ell que aquest sentiment em fa una gran companyia.

Moltes gràcies a tothom per les mostres d'afecte i pel reconeixement a la figura d'en Francesc.

CARME VILAGINÉS

LLISTA DE MEMBRES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS AMB UNA BIOGRAFIA PUBLICADA
A LA COLLECCIÓ «SEMBLANCES BIogrÀFIQUES»

ALCOVER I SUREDA, Antoni M.	(1862-1932)
ALÒS-MONER I DE DOU, Ramon d'	(1885-1939)
ALSINA I BOFILL, Josep	(1904-1993)
ANGLADA I D'ABADAL, M. Àngels	(1930-1999)
ARAMON I SERRA, Ramon	(1907-2000)
BADIA I MARGARIT, Antoni M.	(1920-2014)
BASTARDAS I PARERA, Joan	(1919-2009)
BATALLER I CALATAYUD, Josep Ramon	(1890-1962)
BOFILL I PICHOT, Josep M.	(1860-1938)
BOLÒS I CAPDEVILA, Oriol de	(1924-2007)
BROCÀ I DE MONTAGUT, Guillem M. de	(1850-1918)
CARIA, Rafael	(1941-2008)
CARNER I PUIG-ORIOI, Josep	(1884-1970)
CARRERAS I ARTAU, Joaquim	(1894-1968)
CASACUBERTA I ROGER, Josep M. de	(1897-1985)
CASASSAS I SIMÓ, Enric	(1920-2000)
CASASSAS I SIMÓ, Oriol	(1923-2012)
CERVERA I ASTOR, Leandre	(1891-1964)
CLASCAR I SANOU, Frederic	(1873-1919)
COLOMER I POUS, Eusebi	(1923-1997)
COROMINES I MONTANYA, Pere	(1870-1939)
DOMINGO I SANJUÁN, Pere	(1896-1979)
DURAN I SANPERE, Agustí	(1887-1975)
ESTEVE I SUBIRANA, Antoni	(1902-1979)
FABRA I POCH, Pompeu	(1868-1948)
FARGAS I ROCA, Miquel A.	(1858-1916)
FOLCH I TORRES, Joaquim	(1886-1963)
FONT I QUER, Pius	(1888-1964)
FONTSERÈ I RIBA, Eduard	(1870-1970)
FUSTER I ORTELLS, Joan	(1922-1992)
GUIMERÀ I JORGE, Àngel	(1845-1924)
JARDÍ I BORRÀS, Ramon	(1881-1972)
LLUCH I MARTÍN, Enric	(1928-2012)
MARAGALL I GORINA, Joan	(1860-1911)
MARGALEF I LÓPEZ, Ramon	(1919-2004)
MARTORELL I TRABAL, Francesc	(1887-1935)
MIRET I SANS, Joaquim	(1858-1919)
MOLL I CASASNOVAS, Francesc de Borja	(1903-1991)
NICOLAU D'OLWER, Lluís	(1888-1961)
OLIVER I TOLRÀ, Miquel dels Sants	(1864-1920)

PI I SUNYER, August	(1879-1965)
PIJOAN I SOTERAS, Josep	(1881-1963)
PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric	(1870-1917)
PRATS I DOMINGO, Modest	(1936-2014)
PREVOSTI I PELEGRÍN, Antoni	(1919-2011)
PUIG I CADAFALCH, Josep	(1867-1956)
ROCA-PONS, Josep	(1914-2000)
RUBIÓ I BALAGUER, Jordi	(1887-1982)
RUBIÓ I LLUCH, Antoni	(1856-1937)
RUYRA I OMS, Joaquim	(1858-1939)
SAGARRA I DE SISCAR, Ferran de	(1853-1939)
SARDÀ I DEXEUS, Joan	(1910-1995)
SARSANEDAS I VIVES, Jordi	(1924-2006)
SEGALÀ I ESTALELLA, Lluís	(1873-1938)
SERRA I HÚNTER, Jaume	(1878-1943)
SERRA I RÀFOLS, Josep de C.	(1900-1971)
SOLÉ I SABARÍS, Lluís	(1908-1985)
TEIXIDOR I BATLLE, Josep	(1920-1989)
TERRADAS I ILLA, Esteve	(1883-1950)
TRIAS I FARGAS, Ramon	(1922-1989)
TRUETA I RASPALL, Josep	(1897-1977)
TURRÓ I DARDER, Ramon	(1854-1926)
VALLS I TABERNER, Ferran	(1888-1942)
VALLVERDÚ CANES, Francesc	(1935-2014)
VILA I DINARÈS, Pau	(1881-1980)
VILLANGÓMEZ I LLOBET, Marià	(1913-2002)

SEMBLANCES BIOGRÀFIQUES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer. Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo. Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan. Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal. *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere. Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres. Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter. Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i Anscari M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer. Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà. Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer. Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa. Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda. Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau. Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís. Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra. Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA I RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus. Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll. Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons. Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep ENRIC LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba. Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalella. Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou. Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre. Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous. Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país. Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans. Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS I SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner. Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol. Semblança biogràfica de Josep Trueta i Raspall* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud. Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez. Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias i Fargas. Semblança biogràfica* (2004)
- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de 'Marines i boscatges' (1903-2003)* (2005)
- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle. Semblança biogràfica* (2005)

- [38] Carles MIRALLES, «Un xic exòtic i desorientat». *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005; 1a reimpr., 2011)
- [39] Ramon Margalef. *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar. Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer. Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès. Semblança biogràfica* (2006)
- [43] Joan SOLÀ, *Pompeu Fabra i Poch. Semblança biogràfica* (2006; 1a reimpr., 2011)
- [44] Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança biogràfica* (2006)
- [45] Jacint CORBELLA, *Antoni Esteve i Subirana. Semblança biogràfica* (2006)
- [46] Oriol CASASSAS, *Leandre Cervera i Astor. Semblança biogràfica* (2007)
- [47] Josep VALLVERDÚ, *Josep Carner i Puig-Oriol. Semblança biogràfica* (2008; 1a reimpr., 2011)
- 48 Albert BALCELLS, *Antoni Rubió i Lluch, historiador i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans* (2008)
- 49 *Oriol de Bolòs i Capdevila. Sessió en memòria* (2009)
- 50 Joaquim MOLAS, *Miquel dels Sants Oliver i Tolrà. Semblança biogràfica* (2009)
- 51 Josep M. CAMARASA, *Josep M. Bofill i Pichot. Semblança biogràfica* (2009)
- 52 *Jordi Sarsanedas. Sessió en memòria* (2010)
- 53 *Rafael Caria. Sessió en memòria* (2010)
- 54 *Joan Bastardas. Sessió en memòria* (2011)
- 55 *Josep M. de Casacuberta i Roger. Sessió en memòria* (2012)
- 56 Josep MASSOT I MUNTANER, *Frederic Clascar i Sanou. Semblança biogràfica* (2012)
- 57 Albert BALCELLS, *Pere Coromines i Montanya. Semblança biogràfica* (2013)
- 58 *Antoni Prevosti i Pelegrín. Sessió en memòria* (2013)
- 59 Eulàlia DURAN, *Joan Fuster. Semblança biogràfica* (2013)
- 60 Eva SERRA, *Josep de C. Serra i Ràfols. Semblança biogràfica* (2013)
- 61 *Oriol Casassas i Simó. Sessió en memòria* (2014)
- 62 *Enric Lluch i Martín. Semblança biogràfica* (2014)
- 63 *Ramon Jardí i Borràs. Semblança biogràfica* (2015)
- 64 *Modest Prats i Domingo. Sessió en memòria* (2016)
- 65 *Antoni M. Badia i Margarit. Sessió en memòria* (2016)
- 66 *Francesc Vallverdú Canes. Sessió en memòria* (2016)

